

könyv
könyvtár
könyvtáros

1993
július

Megjelent a

**Magyar könyvészet 1991 : A Magyarországon megjelent könyvek
bibliográfiája
1-2. köt. Szakrendi rész
3. köt. Mutatók**

Kiadja és terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár
1827 Budapest Budavári Palota F épület

Ára: 1870,- Ft

A **Magyar könyvészet : A Magyarországon megjelent könyvek bibliográfiája** című kiadvány a "Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek bibliográfiája" tárgyevi füzetekben közölt tételek éves, válogatott kumulációja.

A bibliográfia tételeit az Egyetemes Tizedes Osztályozás rendszeréből kialakított szakcsoportokban közli. A rokon szakcsoportokat általános szakutalók kapcsolják össze. Összetett tartalmú kiadványok esetében a tartalmilag legjellemzőbb szakcsoportba kerül a leírás, a további szakcsoportokban rövidített leírások (szakutalók) találhatóak.

A gyűjteményes kötetek leírásait analitikus feltárás egészíti ki. A bibliográfia szakrendes részét szótárrendszerű betűrendes mutató követi.

A kiadványok nemzetközi azonosító számait (ISBN, ISSN) külön index tartalmazza.

Megrendelhető: Országos Széchényi Könyvtár
Kiadványtár
1827 Budavári Palota F épület
Telefon: 175-7533/433-as mellék
Ügyintéző: Neményi Zsuzsa

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1993. július

Tartalom

Mezei György: Vándorgyűlési előkészületek Győrött	3	
<i>Könyvtárpolitika</i>		
Rózsa György: A TPB melletti Szakirodalmi Információs Munkacsoportról .	5	
Darányi Sándor: A felsőoktatásban dolgozó könyvtárosok át- és továbbképzése	8	
Rózsa György: A könyvtárak és az EXPO	19	
Sonnevend Péter: Gondolatok a jövőről. A III. Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzési és Dokumentumszolgáltatási Konferencia kapcsán	21	
<i>Műhelykérdések</i>		
Bényei Miklós: Hogyan tovább a helyismereti munkában?	25	
Kastaly Beatrix: Miért törekeny a könyvek papírja? Egy felmérés tapasztalatai: okok, következmények és változások	32	
<i>Könyvtári élet</i>		
Hegy Tamás: Nemzetközi könyvtári együttműködés	40	
Sonnevend Péter: Feljegyzések a főváros nyilvános könyvtáráról II.	45	
<i>Dokumentumok</i>		
Közművelődési könyvtárak	52	
Szakkönyvtárak	55	
<i>Perszonália</i>		
Halász Béla: Gróf Ervin 1925–1993	56	
<i>Extra Hungariam</i>		
Vít Richter: A prágai Nemzeti Könyvtár központi tároló raktára	57	
<i>Könyv és Nevelés</i>		
P. Kovács Imre: Iskolakönyvtári szívhangok	62	
<i>Holmi</i>		67
Futala Tibor: Balázs Sándor: Az információk hasznosítása, használata és haszna	71	
Lapunk e számában Gosztonyi Szonja fotográfiáiból válogattunk		

From the contents

- György Rózsa*: Activities of the Working Group on Information at the Committee of Science Policy (5);
Sándor Darányi: Retraining and expansion training of the librarians of academic libraries (8);
Péter Sonnevend: Meditation in connection with the 3rd International Conference on Interlending and Document Supply (21).

Cikkeink szerzői

Bényei Miklós, a Debreceni Megyei Könyvtár munkatársa; *Darányi Sándor*, az ELTE oktatója; *Halász Béla*, a Veszprémi Megyei Könyvtár igazgatója; *Hegyí Tamás*, az MKM Könyvtári osztály munkatársa; *Kastaly Beatrix*, az OSZK osztályvezetője; *Mezei György*, a Győri Városi Könyvtár ny. igazgatója; *P. Kovács Imre*, a Köznevelés h. főszerkesztője; *Vit Richter*, a Cseh Nemzeti Könyvtár munkatársa, a Cseh Könyvtárosok Egyesületének főtítkára; *Rózsa György*, az MTAK főigazgatója; *Sonnevend Péter*, az OSZK fősztályvezetője.

Szerkesztőbizottság
Poprády Géza elnök,
Domsa Károlyné, Maurer Péter,
Sóron László, Tóthné Környei Márta

A szerkesztőség tagjai:
Bereczky László főszerkesztő,
Bajai Mária tervezőszerkesztő,
Vajda Kornél olvasószerkesztő

A szerkesztőség címe: 1134 Bp., Váci út 19. – Telefon: 131-2992/120
Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Maróti Istvánné igazgató
Készült az ETO-Print Nyomdaipari Kft.-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály ügyvezető igazgató

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közművelődési és Kulturális mecenatúrájától és a Magyar Hitelbank „Táncsics Mihály” Alapítványától

Terjeszti a Könyvtárellátó Vállalat
Előfizetési díj 1 évre 1488, 1/2 évre 744 forint. Egy szám ára 124 forint
HU-ISSN 1216-6804

Vándorgyűlési előkészületek Győrött

Tíz évvel ezelőtt, 1983-ban, Győrött találkoztak a könyvtárosok a XV. vándorgyűlésen. Ez évben a függetlenné vált Kisalföldi Könyvtárosok és Könyvtárak Egyesületét érte az a megtiszteltetés, hogy a XXV. vándorgyűlés házigazdája lehet. Őszintén megvallom, hogy igen erős bizonytalansági érzéssel mondtam igent az elnökségünk ülésén, amikor Mészáros Anti előterjesztette erre vonatkozó javaslatát, hiszen tíz évvel ezelőtt jól begyakorolt team állt mögöttem, mint igazgató mögött, ma pedig egyesületi elnökként csak egy szűkebb kör támogatására számíthattam. Ráadásul a könyvtári intézmények igazgatóinak ebben az időben lezajló változásai sem jelentettek olyan tényezőt, amelyek a vándorgyűlés megrendezésére ösztönöztek volna. Az, hogy mégis „fejest ugrotunk”, talán annak is köszönhető, hogy Mészáros Anti, mint a „Kultourist” utazási iroda önálló vállalkozója, ígéretet tett a rendezvény szervezésének „nonprofit” alapon történő lebonyolítására. Ez arra is biztatott, hogy ne csak beszéljünk arról, hogy a könyvtárak és könyvtáros szervezetek is vállalkozzanak, hanem végre ténylegesen tegyünk valamit ebben az irányban. Jelszó lett tehát: kockázat nélkül nincsen eredmény és ezt Papp Pista megtoldotta még azzal, hogy siker esetén az az MKE dicsősége lesz, ha kudarc, akkor azt a KKKE könyvelheti el. Most, az előkészületek idején úgy látjuk, hogy a vándorgyűlés egyenlege az MKE sikerszámláján fog jelentkezni, ha nem is annyira kirobbanó formában, mint tíz évvel ezelőtt.

Előkészületeinkről el kell mondanunk, hogy a megyei város önkormányzata kezdettől fogva mellénk állt, és anyagi-erkölcsi támogatást adott a megyei közgyűlés is. *Kolozsváry Ernő* polgármester úr, úgyis mint Magyarország egyik kiemelkedő műgyűjtője, *dr. Horváth Tibor* MKE elnök személyes felkérésére készséggel vállalt fővédnöki szerepet a rendezvény felett, amelynek helyszínéül a tíz évvel ezelőtt is jól bevált Győri Nemzeti Színház (plenáris ülés) és a Széchenyi István Műszaki Főiskolát választottuk. A gazdálkodási helyzet megváltozása miatt azonban ma már nem számíthatunk a termék ingyenes használatára, ezért a terembérleti költségek jelentős megterhelést okoztak a vándorgyűlés költségvetésében, és ez sajnos, a szervezési-részvételi díjban is visszatükröződik. Számolni kellett azzal is, hogy viszonylag magas lesz a dunántúli megyékből az ún. egynapos résztvevők száma, akik szervezési díjat nem fizetnek, látogatóként viszont részt vesznek a rendezvényeken, és így a terembérleti díjat részükre is fizetnünk kell.

A témák kiválasztásában nagyfokú önállóságot kaptak az egyes szervezetek, míg a fő témát a korábbi szokásoknak megfelelően az MKE Elnöksége és Tanácsa határozta meg: Művészetek és a könyvtár. Az előadók kiválasztása és felkérése szintén a szervezetek hatáskörébe tartozott. Szerettük volna megvalósítani azt a jól bevált külföldi gyakorlatot, hogy a felkért előadók adjanak le tartalmi kivonatot az előadásukról, sajnos ezt nem sikerült megoldani. Úgy érezzük, hogy ezt a következő vándorgyűlések alkalmával meg kell oldani, mert ezzel a vándorgyűlések tartalmi színvonalát tudjuk magasabbra, ha úgy tetszik, európai színvonalra emelni. Az írásbeli anyag közreadását a jelenlegi munkaadóm (Czipin und Partner Managementberatung GmbH., Salzburg) tanácsadói

is rendszeresen alkalmazzák, hiszen náluk egy munkaműhely (workshop) sem történhet írásbeli kivonatok közreadása nélkül.

Nem kívánok itt részletesen foglalkozni a fő téma kiválasztásának kérdéseivel, hiszen az időközben kiküldött tájékoztatónk azt részletesen tartalmazza, az előadók nevével együtt. Mindenesetre a névsor arra enged következtetni, hogy érdekes, szakmailag újat adó előadásokra lehet számítani, melyeknek szeretnénk, ha a sajtóban megfelelő visszhangja lenne.

A dunántúli megyei szervezetek együttes tanácskozására a témát egyesületünk javasolta. A téma kiválasztásánál abból indultunk ki, hogy komoly gondot jelent a könyvtáraknak a letűnt korszak „bestsellereinek” a sorsa, gondjuk van azzal, mi legyen pl. *Berkesi András* egykoron „halhatatlan” műveivel. Távol áll tőlünk bármilyen cenzúra vagy tiltott könyvek jegyzékének a bevezetési szándéka, nem vagyunk hívei a könyvégetésnek és a selejtezésnek sem, mégis módot kell találnunk arra, hogy ezeket a főlös számban megtalálható könyveket csak az értéküknek megfelelő mennyiségben őrizték meg a könyvtárak. A megoldást erre, úgy gondolom, közösen könnyebb lesz megtalálni.

A szekcióülések részletes programja is gazdag választékot nyújt a vándorgyűlés résztvevőinek, ezeknek értékelése majd a beszámoló feladata lesz. Meglátásunk szerint a legtöbb téma kiválasztása nagyon időszerű és mutatja azt a gondosságot, amellyel a szekciók vezetőisége tagjai szakmai tudásának a növelésére törekedik.

A vándorgyűlésnek lassan már hagyománya lesz, hogy lehetőséget nyújtunk a könyvtárberendező, könyvkereskedő és szolgáltatásokat nyújtó kereskedelmi cégeknek termékeik és szolgáltatásaik bemutatására. Sajnos, az idén nélkülözni kellett a kiállítás előkészítésében és szakmai rendezésében *Kovács Dezső* kollégánk gazdag tapasztalatait, aki más irányú elfoglaltsága miatt nem tudta a rendezést elvállalni. A korábbi kiállítások címlistáját segítségképp megkaptuk az MKE-től, valamilyen fokozott nyugat-európai mobilitás következtében azonban a címlista alapján kiküldött meghívók mintegy 30%-a „elköltözött, cím hátrahagyása nélkül” jelzéssel érkezett vissza. Néhány korábbi kiállítónk pedig az augusztusi szabadságokra való hivatkozással nem jelenik meg személyesen. Ennek ellenére reméljük, hogy eredményes lesz a kiállítás, hiszen több új cég is jelezte részvételi szándékát és a korábbiak is érdekes anyagokkal fogják várni a kiállítást felkereső könyvtárosokat.

Új gondolat volt részünkről az, hogy az ugyancsak győri indítású „Magyar Könyvtárügyért Alapítvány” és a KKKE közös előkészítésében emlékérem kiadását tervezzük, *Lebó Ferenc* éremművész tervezésében. Bár az időközben jelentkező problémák a megvalósítást késleltetik, az érme mégis emléket fog állítani a XXV. vándorgyűlésnek. Az alapítvánnyal kapcsolatban szándékunk, hogy közreadjuk a támogatók névsorát és a befizetett összegeket, arra kérve a kollégákat, hogy lehetőségeikhez mérten támogassák az alapítvány célkitűzéseit.

Tájékoztatóm befejezéséül a szakmai tapasztalatcserék gazdag kínálatát szeretném megemlíteni. A vándorgyűlés befejező napja 7 lehetőséget kínál arra, hogy a vendégek megismerkedjenek a Hármashatár Régió (Bécs-Pozsony-Győr háromszög) könyvtári és egyéb nevezetességeivel. Az előzetes szervezés során mind a szlovákiai, mind a burgenlandi szervek és intézmények igen előzékenyek voltak, sőt a Burgenland Tartományi Könyvtár anyagi támogatást is ajánlott fel.

A Kisalföldi Könyvtárosok és Könyvtárak Egyesülete tehát felkészülten és sok szeretettel várja a Győrbe látogató könyvtáros kollégákat, és nevükben minden kollégát tisztelettel köszönt:

Mezei György

A TPB melletti Szakirodalmi Információs Munkacsoportról

A Könyvtári és Informatikai Kamara meghívására 1993. május 27-én az OSZK-ban tájékoztató hangzott el a Tudománypolitikai Bizottság mellett működő, 1992. november 12-i ülésén létrehozott Szakirodalmi Információs Munkacsoportról. Tekintettel arra, hogy *első alkalommal* kerül a szakirodalmi (vagy könyvtári) informatika egy tárcaközi kormányzati szerv elé, talán nem teljesen felesleges mellékelni az ülés meghívóját, az előterjesztés címlapját és tartalomjegyzékét, továbbá az ülésről készült 1992. december 14-i „Emlékeztető” vonatkozó részét.

Azon túlmenően, hogy az eredeti előterjesztés, amihez 16 hozzászólás érkezett, tárcák, testületek, tanszékek, rektorok stb. által már a szakma egy része előtt ismert volt a TPB által kért koncepció, jóval szélesebb körben, tulajdonképpen a szakma teljes nyilvánossága előtt a koncepció bővített vázlata elhangzott az MKE Sárospatakon 1992. augusztus 13–16. között tartott vándorgyűlésén, amelynek bevezetőjét „Nemzeti erőforrásunk, az információ” címmel *Andrásfalvy Bertalan* MKM miniszter tartotta. Ezt követte jelen közlemény szerzőjének „Az országos szakirodalmi információs politika” c. előadása. Ezek a vándorgyűlés egyéb közleményei mellett, megjelentek a *Tudományos és Műszaki Tájékoztató 1992. november–decemberi* számában.

A Kamara előtt tartott beszámoló tehát nem annyira a TPB koncepciójára koncentrált, mint inkább az általa létrehozott Szakirodalmi Információs Munkabizottságra. A TPB említett ülését követően ugyanis a következő ülésen a testület elfogadta a Szakirodalmi Információs Munkacsoport megalakítását, ki-nevezte azok tagjait. Elfogadva a koncepció vonatkozó javaslatát, ez a Munkacsoport szervezetileg úgy állt össze, hogy egyfelől szűk körű, de hatékonyan tanácsadó jellegű legyen, másfelől magába foglalja az egyes főhatóságok felelős vezetőit és mellettük a szakirodalmi informatika képviselőit. Így számítani lehet rá, hogy a megfogalmazott tanácsok megfelelő kormányzati szintre kerüljenek, és ezeket a tanácsokat szakemberek készítsék elő. Elfogadást nyert az is, hogy a Munkacsoportnak rotációs alapon legyen elnöke és titkára és ne legyen állandó alkalmazottja. Ennek célja a bürokratikus intézkedés minimálisra történő korlátozása volt. *Mádl Ferenc*, a TPB elnöke felkérésére (azóta művelődési miniszter is) a következőképpen állt össze a Bizottság: elnök *Csurgay Árpád* akadémikus, MTA és *Rózsa György*, MTAK; titkár *Horváth Tibor*, az MKE képviselőjében, az OPKM főigazgatója; *Bakonyi Péter* villamosmérnök, az IIF Programtanácsának elnöke; *Geleji Frigyes*, az OMFB alelnöke és *Hermann Ákos*, az OMIKK főigazgatója; *Mader Béla* JATE Könyvtár igazgatója, az MKE képviselőjében; az MKM képviselőjében pedig *Bodó Béla* főosztályvezető és *Sóron László* osztályvezető, továbbá *Serfőző Gusztáv*; a Felsőoktatási és Kutatási Főosztály képviselőjében *Németh Vilmos*; *Vásárhelyi Pál* mérnök, a BMEK igazgatója, az OTKA képviselőjében; végül (és hölgy léteire elsőnek kellett volna említeni) *Zalainé Kovács Éva*, a Könyvtári Kamara elnöke.

Amint a Bizottság összetételéből látható, ez egy „könyvtárbarát” testület, amelyben a könyvtárosok többségben vannak, jöllehet egyik-másik kumulált funkciókkal. A lényeg azonban az, hogy a Munkabizottság azokkal a minisztériumokat és TPB-t érdeklő *stratégiai* célokkal foglalkozzék, amelyekkel a kormány figyelmét is rá lehet irányítani olyan országos feladatokra, amelyek nélkül (a vitán tegyük túl magunkat) az „információs társadalom” nem valósulhat meg. A Kamara nyilvánossága előtt némi túlzással bár, de elmondtam, hogy a Szakirodalmi Információs Munkacsoport a szakma *segélycsapatának*, a Kamara és az MKM támogatójának számít, és *semmilyen ambíciója nincs* ezek kirekesztésére, vagy figyelmen kívül hagyására. Ezt azért tartottam szükségesnek hangsúlyozni, mert nyugtalan közéletünkben szakmánk is olykor hajlamos félreértésekre és túlérzékenységre. Különösen azért, mert a Világbank-konstrukcióról is szó van, amivel szemben nagyon a várakozások, de valószínűleg kevesen látják át a végrehajtás bonyolultságát. A Munkabizottság természetesen ebben is segítséget kíván nyújtani már csak azért is, mivel az IIFP bonyolításával kapcsolatban sokéves tapasztalata halmozódott fel azoknak, akik már abban is részt vettek és jól tudják, hogy *évekig tart* egy ilyen program bevezetése és megvalósítása.

A Munkacsoport eddig 3 munkautlést tartott és megpróbálta kidolgozni szakmai tanácsadói elképzeléseit.

Nem fölösleges talán szó szerint idézni Csurgay Árpádnak, a Munkabizottság elnökének Mádl Ferenc miniszterhez intézett levelét (1. sz. melléklet).

A munkabizottság kidolgozta egy minimális program tematikai vázlatát (2. sz. melléklet).

A Munkacsoport megkapta „A magyarországi könyvtárak számítógépfhálózati infrastrukturális ellátása” helyzetelemzés és javaslat című programját, amely az IIFP gazdag tapasztalatait sűríti össze az új körülmények között. Ez a program egy tömör programszervezési elképzelést is tartalmaz. Ez az egész program, amelyet terjedelme miatt e cikk keretében nem tudunk közölni, természetesen rendelkezésére áll az érdeklődőknek a Munkacsoport titkáranál.

Ugyancsak elkészült Mader Béla tollából „A felsőoktatási könyvtárak fejlesztése. Világbanki projekt. Könyvtári automatizálás” c. dolgozat is.

A Munkabizottság minden bizonnyal némi bővítésre szorul, mivel a nagy interdiszciplináris (OTKA, MTA stb.) és az ágazati területek (pl. egyetemi könyvtárak képviselői) és a szakmai érdekképviseletek (Kamara, MKE) mellett célszerűnek látszik kibővíteni a Bizottságot néhány olyan nagy ágazat képviselőjével, amelyek jelenleg még nincsenek benn a Bizottságban. Ilyen pl. a népjólét – orvostudomány, mezőgazdaság és fölmerült a főváros képviselete is.

Ezzel az írásos tájékoztatás, amivel tulajdonképpen nyomtatékot akartam adni a kamara előtt elhangzott szabad szóbeli tájékoztatásnak, talán képet és eligazítást nyújt arról a bonyolult feladatról, amiben a munkacsoport is részt vállal egyéb szervek mellett. A munkacsoport úgy képzei, hogy *nyitottan* működik és a különböző szakkérdésekben megkeresi az *adott területek legjobb szakembereit*. Személyes véleményemként mondom, hogy feltétlenül szükségesnek tartom a továbbiakban, hogy *közgazdász* és *szociológus* elemzők is vegyenek részt a munkában. Kézenfekvő, hogy a *primér irodalom* beszerzésére egy külön munkacsoportot kell létrehozni, a könyvtári informatika tekintetében véleményem szerint az IIFP már eddig is letette a garast, ami persze nem zárja ki, hogy még mások is bekapcsolódhassanak.

A lényegét szeretném összefoglalni a megalakult munkacsoporttal kapcsolatban: a kormányzat végre létrehozott egy olyan szakmai tanácsadó szervet, amelynek *véleményét közvetlenül* is igényli: egy olyan koncepció keretében folyik tovább a munka, amelynek főbb pontjait az érintett főhatóságok magu-

kévvá tették, maguk is fontosnak tartják a téma *kormány szintre* történő kerülését és elfogadottá vált, hogy a fejlesztés alapja *szелеktivitás*, ami lehetővé teszi – és csak ez teszi lehetővé – az *egész szakma munkamegosztáson* alapuló további fejlesztését.

E sorok szerzőjének nincs illúziója afelől, hogy mivel *egy új konstrukcióról* van szó és a valóságos feladatokhoz kell rendelni az eszközöket, nem pedig valamilyen előre elképzelt torta körül kell tülekedni egy nagyobb darab kivágásáért, valós és látszólagos érdekellentétek fogják kísérni a további munkát. Mindenesetre pozitív jel volt, hogy a Kamara nyilvánossága előtt elhangzott tájékoztatáshoz a hozzászólások érték voltak, elfogadni látszottak, hogy *egy közös ügy* képviseletéről van szó. Azt hiszem, ez ma a legtöbb, amit a szakma magának kívánhat.

Rózsa György

1. sz. melléklet

Dr. Mádl Ferenc
miniszter

/Ig.1993.04.23. 430/93.3.4/

Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest

Tisztelt Miniszter Úr!

A TPB november 30-i ülésén hozott határozat értelmében a Szakirodalmi Információpolitika Munkabizottsága megalakult április 19-én tartott alakuló ülésével.

A Munkabizottság működését a TPB tanácsadó testületének képzeli el. Programja szerint a tájékoztatásügy stratégiai problémáival kíván foglalkozni, amelyek kormányzati szintű megítélést vagy döntést kívánnak. Figyelme így az egyetemi könyvtárakra, országos szakkönyvtárakra és – közvetítő szerepkörükénél fogva – a megyei könyvtárakra terjed ki, továbbá néhány összkönyvtári

kérdésre. Ez évi munkaterve szerint a TPB számára egy minimális programot dolgoz ki, amely az aktuális pénzügyi forrásoktól függetlenül is a fejlesztésnek azt a szintjét határozza meg, amely biztosítja a tájékoztatásügy túlélését, külföldre kiküldhető állapotban készül el támogatások megszerzésének reményében, tartalmában a primér dokumentumok megszerzésétől az elektronizációig terjedő kérdéskört öleli fel.

A Munkabizottság állást foglalt a világbanki hiteleknek a felsőoktatási könyvtárak korszerűsítésére vonatkozó vitában is. Erre vonatkozó rövid összefoglalást mellékelem.

Tájékoztatásul csatolom az alakuló ülés jegyzőkönyvét.

Kérem a fentiek szíves jóváhagyását.

Budapest, 1993. április 22.

Csurgay Árpád
a Munkabizottság elnöke

2. sz. melléklet

A minimális program tematikai vázlata

1. Az egyes használói rétegek ellátottságának és kielégítetlenségének helyzete.
A primér információ kérdése a mai állapotok szerint, a különböző beszerzési csatonák alternatívái az élő irodalom beszerzése szempontjából.
Copyright problémák a könyvtárak szemszögéből.
2. A beérkező szakirodalom feldolgozása.
A meglévő és kívánatos koordináció, ennek érdekekre koncentráló formái.
A szakirodalmi szolgáltatások prezentációja.
3. A könyvtári informatika helyzete, a kommunikáció lehetőségei.
4. Nemzetközi kapcsolatok.
Kapcsolatok a felsőoktatás fejlesztésének egészéhez, az érintett főhatóságok érdekeltsége a szellemi erőforrások fejlesztési tervei szempontjából.
5. Fenntartás, finanszírozás és szervezés összefüggései.
6. Képzési problémák.
7. Szervezési elgondolások, szervezési változatok.

A felsőoktatásban dolgozó könyvtárosok át- és továbbképzése Tervezet

Az alábbi *tervezet* a Világbankhoz benyújtandó felsőoktatási könyvtárügyi projekt részeként a *könyvtárosok át- és továbbképzésével* foglalkozik. A javasolt változások, változtatások a projekt egyéb fejlesztési tevékenységeivel összhangban vannak (állománygyarapítás, automatizálás, szervezeti struktúrák megújítása). Mind a tervezet, mind – elfogadása esetén – a végrehajtás *célja*: öt esztendőn belül olyan *szakembergárda képzése*, akik a teljesen megváltozott könyvtári

rendszert és infrastruktúrát a szintén teljesen megváltozott nemzetgazdaságon belül hatékonyan működtetni tudják.

A projekt lebonyolítási formájaként alapvetően a távoktatás egy változatát, a – nyolc képzési helyszínnel működő – nyitott osztály (open classroom) javasolom, mint leggazdaságosabb, továbbá a kiegészítő/levelező képzést nemcsak pótló, hanem jelentősen tovább is fejlesztő módozatot. Ezt a távoktatási formát a különböző képzési irányoknál több-kevesebb intenzív személyes oktatás (tematikus ún. blokkszeminárium) kíséri.

A tervezet belső összefüggéseire a hallgatók létszáma nincsen hatással – a felvázolt rendszer sok vagy kevés hallgatót ugyanolyan minőségben képes kibocsátani. Ugyanakkor a költségvetés tervezésekor *Ivor Kemp* becsléséből indultam ki, aki az oktatási modul költségigényét 2,2 millió dollárra tette. Ez a mai árszínvonal, valamint bizonyos (inflációs) biztonsági tartalék mellett mintegy 1000 hallgató – 300 vezető, 100 rendszergazda és 600 információtechnológus – képzésére elegendő (lásd a részletes számításokat).

A javasoltak a kérdéskör teljes körű végiggondolását követelték meg. A megoldandó problémák két fő csoportot alkottak. Az első problémacsoport a projekt értelmezéséből, a feladatok belső szerkezetéből adódott. Ezekre a tervezet konkrét megoldási javaslatokat tartalmaz. A második problémacsoport meghaladta az általam vállalt feladatot. Ezekre kitértem, de megoldásuk elsősorban a projekt gazdáí, a szakmai nyilvánosság és a felsőfokú könyvtárosképzés intézményeinek együttműködését igénylik.

A két problémacsoport integrált megoldása nélkül a kitűzött célok nem érhetőek el.

Felkért szakértők: Dr. Kokas Károly (JATE, rendszergazdák tematikája), dr. Kovács Zoltán (KDTK-VE, távoktatási koncepció adaptálása), Ládi László (ELTE, oktatólaboratóriumok és infrastruktúra), dr. Pálvölgyi Mihály (BDTF, információtechnológus tematika), dr. Téglási Ágnes (BDTF, vezetőképzés tematikája). Külső konzulensek: Dr. Christine Borgman, Visiting Fulbright Professor

(UCLA, USA) (open classroom), dr. Virginia A. Walter, Assistant Professor (UCLA, USA) (menedzsment).

1. Az oktatásra vonatkozó elgondolások összegzése

1.1 Input és output

1.1.1 A potenciális hallgatók köre

Az előzetes felmérések szerint nem tekinthető túlzottnak a felkészülés 1000 ember továbbképzésére a felsorolt szakirányok szerint (l. 1. táblázat).

Ugyanakkor a nagyobb könyvtárak igényei ezt a számot lényegesen módosíthatják. Ez változatlan költségvetéssel nem képzelhető el, bár a kész infrastruktúrával a további képzés már fajlagosan olcsóbban lenne folytatható.

Statisztikák, illetve további felmérések alapján minél hamarabb pontosan tisztázni kell, van-e szükség a projekt további bővítésére. (A bemenő oldal adatai közé tartozik a könyvtárak utánpótlási rátája, valamint a gépesítés ütemének szakember-szükséglete, a fluktuáció mértéke stb.)

1.1.2 A képzés irányai

Az át- és továbbképzés három célt tűz ki maga elé: a könyvtári és információs erőforrásokkal gazdálkodni tudó közép- és felső szintű vezetők képzését (library and information resources management, 2 év); rendszergazdák (systems administrator, 1 év); valamint információtechnológusok képzését (számítógépes szak-tájékoztatók, 2 év).

Ennek megvalósításához szükség van egy negyedik feladat megoldására is, a szükséges oktatói gárda felkészítésére. Ennek a projekt első fél esztendejében kell lezajlani (2. táblázat).

A felsorolt három át- és továbbképzési formára a jelentkezés előfeltétele bármilyen felsőfokú végzettség, könyvtári munkahely, valamint munkahelyi ajánlás. Az ajánló intézmény kötelezi magát a szakirány elvégzéséhez szükséges fizetett tanulmányi szabadság biztosítására. Kívánatos ezenkívül a nyelvtanfolyamon való részvétel munkahelyi segítése rendkívüli szabadsággal.

1.1.3 Végzettség

A javasolt tagozatokon végzettek a MKM szakképesítési rendelet értelmében felsőfokú szakképzettséget kapnak. Erre már van kialakult gyakorlat (l. pl. zenei könyvtáros, szakinformatikus stb.). Ehhez – érdekeltsége megteremtésével – meg kell szerezni a diplomát kiállító felsőfokú intézmény döntéshozó testületeinek (pl. Kari Tanács) a hozzájárulását.

A besorolási rendelettel összhangban kívánatos, hogy a munkaadó az átképzés elvégzését egy fizetési osztállyal való soronkívüli előléptetéssel ösztönözze (3 év). Munkahely betöltésekor nyilvános pályázatok esetén el kell érni, hogy az át- és továbbképzésben részesültek – mindaddig, míg a nappali tagozatos oktatás hasonló végzettségű szakemberei nem állnak rendelkezésre megfelelő létszámban – előnyt élvezzenek.

1.1.4 Tandíj

Az át- és továbbképzés tandíjköteles. A tandíj a Projekt által biztosított költségvetést egészíti ki, nélküle a projekt képzési részelemét nem lehet végrehajtani. Egy részéből a színvonalasabb oktatás pl. nyelvtanfolyamok, tanulmányutak biztosítandók, melyek tandíj nélkül szintén nem képzelhetők el. A tandíj javasolt összege a vezetőképzés szakirány részére (2 év) 120 000 Ft, az információtechnológusok számára (2 év) 80 000 Ft, a rendszergazdák részére (1 év) szintén 80 000 Ft.

A tandíj a kiküldő intézményre továbbhárítható, ennek feltételeit a szerződő felek maguk alakítják ki. Kívánatos az illetékes szerveknél elérni, a tandíj mint bevétel adómentességét.

1.1.5 Beiratkozás

1. táblázat: A VB-projekt képzési volumene és annak megoszlása

Fő/év	Szakirány	1994	1995	1996	1997	1998
18	Oktatóképzés	18	-	-	-	-
300	Vezetőképzés	-	100	200	200	100
100	Rendszergazda- képzés	-	100	-	-	-
600	Információ- technológus- képzés	-	200	400	400	200
1,018	Tanulók száma/tanév	18	400	600	600	300

Az oktatóképzésre nincs beiratkozás. Ezalatt a távoktatás lebonyolításához szükséges oktatói gárda kialakítása értendő, különösen a rendszergazdák képzéséhez szükséges szakembereké. Kijelölésük meghívásos vagy pályázati úton történik. A jelentkezés előfeltétele az angol nyelvismeret. A kívánatos létszám – a nappali oktatás igényeit is figyelembe véve – 18 fő (6 oktatásszervező, 12 oktatási központban dolgozó szakember).

A három szakirányra a beiratkozás egységesen a felsőfokú végzettség és a könyvtári munkahely igazolásával, a munkahelyi ajánlás bemutatása mellett történik.

2. táblázat: Az oktatás ütemezése évenkénti bontásban

Szakirányok	1994	1995	1996	1997	1998
Oktatóképzés	X	-	-	-	-
Vezetőképzés	-	X	X	X	X
Rendszergazdaképzés	-	X	X	X	X
Információtechnológus képzés	-	X	X	X	X

1. 2 Az oktatás formája

Az oktatás alapvetően távoktatási rendszerben történék, vagyis a hallgatók – a megfelelő jegyzetanyag birtokában – önállóan sajátítják el a tananyagot. Ehhez félévente megadott konzultációs napokon a szakirány oktatásszervezője bárkinek szóbeli segítséget ad. A jegyzetek írói, illetve előadói elektronikus postán (e-mail) válaszolnak a nekik feltett érdemi kérdésekre. Így a távoktatás nyitott osztállyá (open classroom) válik.

Az ilyen rendszerben a hangsúly a tanuláson, nem a tanításon van, a főszereplő pedig a diák, nem a tanár.

Bizonyos, csakis jegyzet által nem oktatható ismereteket (pl. online gyakorlat, interperszonális kommunikáció stb.) intenzív bentlakásos szemináriumokon, ún.

tematikus blokkszemináriumokon sajátíthatnak el a hallgatók. A bentlakásos oktatás időigényét, helyfoglalását, az oktatók és a hallgatók terhelését mutatja félévenkénti bontásban a 3. táblázat.

A táblázat olvasásához a következőket kell figyelembe venni: 1. A nyelvtanfolyamokat az oktatólaboratóriumokban nem lehet megrendezni. A vezetőképzésben, illetve a rendszergazdák tantervében 1-1 külföldi tanulmányút is szerepel. 2. A kommunikációt, illetve az adatbáziskezelést demonstráló előadó 4-4 oktatási központ között utazik. Leterhelésük a négy helyszínt figyelembe véve csak egy-egy félévben éri el a maximálisnak mondhatót. Tehát javasolható, hogy esetükben a félállásos, vagy az óradíjas megbízásos foglalkoztatást válassza a projekt. (A két bérezési forma anyagi különbségét lásd a 4.2 fejezetben.)

Az oktatásszervezők – egy-egy szak szervezői, gazdái – terhelése egész évben egyenletes. Ezenkívül még az oktatási központban végzett munkájukat is figye-

3. táblázat: A bentlakásos oktatás időigénye, helyfoglalása, az oktatók és a hallgatók terhelése

Személy / hét bentlakás	1. fél-év	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Öz-sze-sen
TANÁROK: Kommunikációs oktató: 1 labor / 4 labor	1/4	1/4	2/8	4/16	2/8	4/16	1/4	3/8	18/72
Adatbázis oktató: 1 labor / 4 labor	0	0	4/16	2/8	4/16	2/8	4/16	2/8	18/72
Laborvezető	10	9	10	9	5	4	1	0	48
Oktatásszervező 1 labor / 4 labor	3/12	3/12	3/12	3/12	3/12	3/12	3/12	3/12	24/96
helyfoglalás, hét/ félév	14	13	19	18	14	13	9	8	-
DIÁKOK: Vezetőképzés	2	2	1 + külföld	2	-	-	-	-	-
Rendszertechnikus	5	4 + külföld	-	-	-	-	-	-	-
Információtechnológus	2	2	2	2	-	-	-	-	-

lembe véve, a munkakörük feltétlenül megkívánja a teljes foglalkoztatást. 3. A laboratórium, mint a bentlakásos oktatás helyszíne, az utolsó év kivételével 75-95%-os kihasználtsággal működik. 4. A fentiekből együttesen következik, hogy ezzel az infrastruktúrával és oktatói gárdával lehetséges volna még 1-2 csoport indítása. A létszám emelésének jelenleg a költségvetés nagyon feszes korlátai szabnak határt.

1.2.1 Vezetőképzés

A felső szintű vezetők képzése két évig tart. A képzés megszervezése a koordináló központok feladata. Formája távoktatás, félévente 2x4 nap bentlakásos foglalkozással, valamint bevezető-, zárótalálkozóval, és egy egynapos konzultációval. A konzultációk rendjét mindhárom szakirány számára az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat: Szakirányok és konzultációs alkalmak

	160 h angol	1. félév	2. félév	3. félév	4. félév
Vezetők	X	1 bevezető 1 konzultáció 1 félévzáró 2 bentlakás	1 bevezető 1 konzultáció 1 félévzáró 2 bentlakás	1 bevezető 1 konzultáció 1 félévzáró 1 bentlakás 1 külföldi út	1 bevezető 1 konzultáció 1 záróvizsga 2 bentlakás
Rendszergazdák	X	1 bevezető 1 konzultáció 1 félévzáró 5 bentlakás	1 bevezető 1 konzultáció 1 záróvizsga 4 bentlakás 1 külföldi út	-	-
Információtechnológusok	-	1 bevezető 1 konzultáció 1 félévzáró 2 bentlakás	1 bevezető 1 konzultáció 1 félévzáró 2 bentlakás	1 bevezető 1 konzultáció 1 félévzáró 2 bentlakás	1 bevezető 1 konzultáció 1 záróvizsga 2 bentlakás

Az oktatást egy hónapos intenzív (bentlakásos) angol nyelvtanfolyam vezeti be. A jó (4) átlagot meghaladó hallgatók számára két év alatt egy célzott európai tanulmányút javasolt.

A szakirány elvégzéséhez szükséges tanulmányi szabadság: 28 nap blokkszeminárium, 7 nap tanulmányút, 12 nap konzultáció, 30 nap intenzív nyelvtanfolyam, összesen 77 nap/2 év.

1.2.2 Rendszergazdák képzése

A rendszergazdák képzése egyéves. A képzés megszervezése a koordináló központok feladata. Az általános tantárgyak távoktatással, a számítógépes könyvtári rendszerekkel való foglalkozás félévente 5x4 nap bentlakással, bevezető-, zárótalálkozóval, valamint egy egész napos konzultációval a koordináló intézmények vagy a regionális központok oktatólaboratóriumaiban történik.

Az oktatást egy hónapos intenzív (bentlakásos) angol nyelvtanfolyam vezeti be. A jó (4) átlagot meghaladó hallgatók számára egy év alatt egy célzott európai tanulmányút javasolt.

A szakirány elvégzéséhez szükséges tanulmányi szabadság: 36 nap blokkszeminárium, 7 nap tanulmányút, 6 nap konzultáció, 30 nap intenzív nyelvtanfolyam, összesen 79 nap/1 év.

A rendszergazdák oktatás esetében feltétlenül más pozícióból kell tárgyalni a szoftveres cégekkel. Ha szükséges, meg kell szüntetni oktatási monopóliumukat,

pl. külföldi oktató(k) meghívásával. Tehát a szoftver betanítása ne külön fel-
árért, hanem alanyi jogon járjon a vásárlónak.

1. 2. 3 Információtechnológusok képzése

Az információtechnológusok képzése két évig tart. A képzés megszervezése a koordináló központok feladata. Formája távoktatás, félévente 2x4 nap bentlakásos foglalkozással, bevezető-, zárótalálkozóval, valamint egy egész napos konzultációval.

Az információtechnológusok számára is ajánlott lenne az egy hónapos intenzív angol nyelvtanfolyam, de ez mintegy 20 millió forinttal megemelné a projekt költségvetését.

A szakirány elvégzéséhez szükséges tanulmányi szabadság: 32 nap blokkseminárium, 12 nap konzultáció, összesen 44 nap/2 év.

1.2.4 Számonkérés

A hallgatók vizsgáztatása az írásbeli feladatok – zömmel, de nem kizárólag tesztek –, valamint a bentlakásos periódusban elvégzendő feladatok pontozásával, továbbá záróvizsgálával történik. A ponthatárok döntenek a tandíjmentességéről, valamint arról, hogy a hallgató megfelelt-e a követelményeknek.

A számonkérést a projekt felügyelőbizottsága félévente legalább két helyszínen ellenőrizteti. A megoldandó feladatok jellege változatlan, aktualizálásuk évente történik.

1. 3 Az oktatás tartalma

A könyvtáros továbbképzés szakirányaihoz tartozó tanártípusokat, és a három szakirány oktatásához szükséges ismeretek egy lehetséges csoportosítását a 4. táblázat tartalmazza.

1.3.1 Oktatóképzés

Az oktatók képzése legfeljebb fél évig tart. Mivel bentlakásos tanfolyamokhoz, gyakorlatvezetőkre – illetve kisebb létszámban oktatásszervezőkre – van szükség, négyféle szakember képzésével számoltam. Ezek: az adatbáziskezelés tárgykörének szakembere (2 fő), oktatott tárgyak: adatbáziskezelés I-II, multimédia, konzultáció; a kommunikációs tárgyak szakembere (2 fő), oktatott tárgyak: kommunikációelmélet és gyakorlat, konzultáció; a területi oktatóközpont és a koordináló intézményeknél működő oktatási laboratóriumok vezetői (8 fő), oktatott tárgyak: hálózati és kommunikációs szoftverek (Novell, UNIX, Windows NT), hazai és nemzetközi információs rendszerek (IIF, gopher, BBS stb.), CD ROM és online, integrált hivatali rendszer (pl. MS Office), konzultáció; a két országgrész szakterületi oktatásszervezői (6 fő). Feladatuk: tesztek kidolgozása és értékelése, az oktatás gyakorlati lebonyolításával kapcsolatos kérdések (pl. helyszínek, előadók, költségek stb. biztosítása), tananyagok íratása, eligazítások, írott anyaggal kapcsolatos konzultációk, záróvizsga stb. (A Dunántúlon ezeket a feladatokat látná el Szombathely, a Dunán innen pedig Budapest.)

Budapesti létszám a feladatok arányában lett 12 (8 laborvezető, 2 kommunikációs, 2 adatbáziskezelést tanító szakember). Az első két – utazó – szakembertípus feladatainak meghatározásánál tekintettel voltam a laboratóriumok maximális kihasználtságára, az oktatók leterheltségére (helyszín – tantárgy – óraszám), valamint minimalizáltam a létszámot. A laborvezetők nem utaznak, óraszámuk ezért magasabb. A szakterületi oktatásszervezők (szakirányfelelősök) munkaköre szintén szükségessé teszi az utazást (vö. 3. táblázat).

Az oktatókat egységesen Budapesten kell felkészíteni az integrált könyvtári szoftveres cégek közreműködésével. Ennek költségeivel csak a szokásos óraadói díjat alapul véve számoltam. Javasolom, hogy a költségek becslése előtt a szóban forgó cégekkel az illetékesek kezdjenek tárgyalásokat, hogy az érdekltség

4. táblázat: A képzendő tanárok típusa és tantárgyaik

Tantárgy	Okt.szerv 1.	Okt.szerv 2.	Okt.szerv 3.	Laborvez.	Kommunikációs okt.	Adatbáz. oktató
Angol	160 h	160 h	160 h	160 h	160 h	160 h
Rendszermélettan K	4 hét	2 hét	2 hét	1 hét	-	2 hét
Jogi ismeretek	2	-	-	-	-	-
Pénzügyi ismeretek	2	-	-	-	-	-
Menedzsment K	2	-	-	-	2	-
Stratégiai tervezés K	2	2	2	-	2	-
Marketing K	2	-	-	-	2	-
Kommunikáció K	4	2	2	1	8	2
Adatbázis-építés	-	2	8	1	-	8
Integrált könyvtári rendszerek	-	10	-	10	-	2
Online, CD ROM K	-	3	3	3	-	1
Multimédia K	-	-	3	2	-	3
Számítástechnika I. (DOS, szövegszerkesztés)	-	-	-	-	-	-
Számítástechnika II. (Hálózatok, nemzetközi rendszerek) K	2	3	2	3	-	2
Integrált hivatali rendszer (MS Office)	2	-	2	2	-	1
Projektmunka	2	-	-	1	-	3
Oktatási idő összesen:	24 hét	24 hét	24 hét	24 hét	14 hét	24 hét

* K= Külföldi oktató

mértékét számszerűsíteni lehessen. A magyar képviseltek érdektelensége esetén külföldi vendégtanárokat kell fogadni.

A leendő tanárok oktatását részben a távoktatásban már tapasztalatokat szerzett külföldi, részben hazai előadók végzik. Az oktatóképzés javasolt formája a bentlakásos formában elvégzett intenzív tanfolyam, plusz kiadott önálló munka. A háromféle szakterületi oktatásszervező esetében az alapvető képzési forma a felkért jegyzetírókkal folytatott tutor-rendszerű konzultáció, ami szakirányonként öt tárgycsoport gondozásának megtanulását teszi lehetővé. Bizonyos átfedő ismeretek révén a három szakirány instruktoraik között van közös képzési nevező.

A bentlakás időtartama az adatbáziskezelést oktatóknál 6 hónap, a kommunikációs szakembereknél 3 hónap, a hálózati tárgyakat oktató laboratóriumvezetőknél 6 hónap, a szakterületi oktatásszervezőknél 6 hónap.

A vizsgáztatás módját és feltételeit a külföldi oktatókkal együtt az MKM dönti el.

A – kétségtelenül intenzív és nagy terheléssel járó – tanárképzés ösztönzéséül az alábbi lehetőségeket javaslom: a vidéki résztvevőknek egységesen ingyenes szállás, utazási költségtérítés, napidíj; valamint minden oktatónak 160 óras intenzív haladó angol nyelvtanfolyam és 1 hónapos amerikai tanulmányút. Cserébe a résztvevők szerződésben kötelezik magukat arra, hogy 5 esztendőig a tervezett mértékben a projekt rendelkezésére állnak.

1.3.2 A három szakirány tantárgyai

A különböző oktatási formákban szükséges szakismeretek köréről a döntést a felkért magyar és külföldi szakértők (testületek) véleményének figyelembevételével az MKM hozza meg.

6. táblázat: Az egyes szakirányok ismeretanyaga

Tantárgy	Vezetőképzés	Rendszergazdák	Információtech- nológusok
Angol	X	X	-
Rendszerelmélet	X <u>bent</u>	X	X
Jogi ismeretek	X <u>bent</u>	-	-
Pénzügyi ismeretek	X <u>bent</u>	-	-
Menedzsment	X <u>bent</u>	-	-
Stratégiai tervezés	X <u>bent</u>	-	-
Marketing	X <u>bent</u>	-	X <u>bent</u>
Kommunikáció	X <u>bent 2</u>	-	X
Adatbázis-építés	-	X	X <u>bent 2</u>
Integrált könyvtári rendszerek	-	X <u>bent 5</u>	-
Online, CD ROM	-	X	X <u>bent 2</u>
Multimédia	-	-	X <u>bent</u>
Számítástechnika I. (DOS, szöveg-szerkesztés)	X <u>bent</u>	-	X
Számítástechnika II. (Hálózatok, nemzetközi rendszerek)	-	X <u>bent 4</u>	X <u>bent</u>
Integrált hivatali rendszer (MS Office)	X <u>bent</u>	-	X <u>bent</u>
Projektmunka	X	-	-
Tantárgy összesen	11	6	9

* bent = bentlakásos formában is feldolgozott tantárgy

* pl. bent 4 = négy alkalommal bentlakás

Az egyes szakirányoknál oktatásra javasolt tantárgyakat, azon belül a bentlakásos formában oktatott ismeretek listáját a 6. táblázatban látjuk.

2. Általános szervezési és irányítási elvek

A projekt idejére az át- és továbbképzés lebonyolítása néhány kiemelt intézmény – felsőfokú könyvtárosképzési intézmények és regionális központok – hatáskörébe kerül. Ennek oka a képzésben részt vevők várhatóan nagy létszáma, valamint a képzésre fordítható idő rövidsége. A kiemelés gondolata mellett szól, hogy a decentralizált oktatáson belül szükség van bizonyos központi irányító-szervező, lebonyolító és ellenőrző szerepre, infrastrukturális és szervezeti fejlettségre. Ugyanakkor a végrehajtás első ütemében gondoskodni kell arról az oktatóképzésről, amely a projekt lejártá után a nappali képzés oktatói utánpótlását és bővítését is lehetővé teszi.

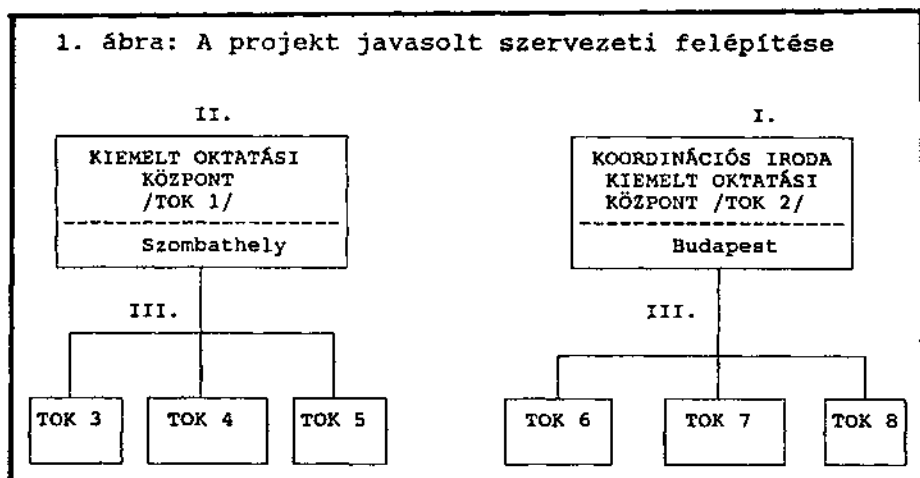
A kialakítandó regionális központok az ötéves program lejártáig segítik a nappali oktatást, utána képzési szerepük – a projekt általános értékelésével összhangban – csökken vagy megszűnik. A beruházott infrastruktúra ezután a nappali képzést segíti.

2. I Az át- és továbbképzés szervezeti háttere

Tekintettel a várható hallgatói létszámra és a feladat összetett voltára, javaslom, hogy az oktatás ne koncentrálódjon Budapestre, hanem decentralizáltan történjék, a képzés irányaival és várható nagyságrendjeivel összhangban. Ésszerűnek tűnik a dunántúli oktatási tevékenységet szombathelyi, a Dunán innenit budapesti szervezés alapján végezni. A két oktatási központ munkáját a projekt irányítása fogja össze.

A feladatok ilyen végrehajtását a legjobban egy háromszintű szervezet biztosítaná: I. Koordinációs iroda: Budapest, II. Kiemelt oktatási központok: Budapest, Szombathely, III. Területi oktatási központok (TOK): az MKM állásfoglalása szerint.

Ezt a rendszert az 1. ábrán látható módon lehet ábrázolni.

Beruházási és munkaerő-takarékossági okokból célszerű a koordinációs irodát, valamint a budapesti oktatási egységet egy helyszínen elhelyezni. A szombathelyi kiemelt oktatási központ és az oktatólaboratórium szintén egy egységet képezhet.

A projekt végrehajtásáért felelős koordinációs iroda, kiemelt oktatási központ és területi oktatási központok (TOK 3–8) elhelyezéséről – az érintettekkel megállapodva – az MKM gondoskodik. A hat kijelölt regionális központ – az infrastruktúráért cserébe – helyiséget és megbízott munkaerőt biztosít a területi oktatási központoknak.

A feladatok javasolt megosztása a következő:

I. Koordinációs iroda (Budapest). Feladatok: a távoktatás irányító-koordináló központja Budapest. Ennek a központnak a feladata az oktatóképzés és szintentartás megszervezése és lebonyolítása – a pesti oktatási centrumon keresztül –, a távoktatási anyagok elkészítése, a vidéki centrumokkal közösen az oktatás tapasztalatainak folyamatos összegzése, szükség esetén korrigálása, az oktatólabor-hálózat kiépítése, a vidéki oktatási centrumok szervezeti létrehozása (a regionális központokkal együttműködve), a külföldi tanulmányutak szervezése, a pénzügyi műveletek koordinálása és ellenőrzése, további pénzügyi források pályázatok útján történő bevonása.

A feladatokat végző személyzet: 1 vezető, 1 gazdasági vezető, 1/2 adminisztrátor-könyvtáros.

II. Kiemelt oktatási központ (Szombathely, Budapest). Feladatok: szakterületenként egy utazó oktatásszervező, a szakirány gazdájának biztosítása, az oktatólabor-hálózat gyakorlati kiépítése, a távoktatási anyagok terítése, a vidéki oktatási centrumok szervezeti létrehozása (a regionális központokkal együttműködve), a vizsgáztatás megszervezése. Emellett a csatlakozó oktatólaboratóriumban tényleges képzés.

A feladatokat végző személyzet: 3 oktatásszervező, 2 laborvezető, 1-1 utazó kommunikációs, valamint adatbáziskezelést oktató tanár, 1/2 adminisztrátor. Vagyis a budapesti szervezeti egység két részlegét egy közös adminisztrátor látná el.

III. Területi oktatási központok. Feladatok: a tényleges képzés helyszínei, irányítási feladatok nélkül. A feladatokat végző személyzet: 1 laborvezető, 1/2 adminisztrátor, külső oktatók.

2.2 Infrastrukturális háttér

A részprojekt lebonyolításához szükséges 8 db korszerűen felszerelt oktatólaboratórium (Budapesten, Szombathelyen, valamint a hat regionális központban), megfelelő adatátvitellel (ld. e-mail), másológépekkel, telefaxszal és az üzemszerű működéshez szükséges ellátmánnyal. Leírásunkat a 6. melléklet tartalmazza. Kívánatos ezeket a laboratóriumokat úgy telepíteni, hogy a nappali könyvtárosképzést is segíteni tudják.

A géptermek mérete a tervezett optimális kihasználhatósággal függ össze, amely viszont a várható hallgatói létszám, a tanévek száma, a szemeszteren belüli 20 oktatási hét és az utazó oktatói gárda leghatékonyabb létszámának a függvénye.

2.3 Munkajogi kérdések

Az alkalmazás munkajogi kérdéseiben javaslatomat a költségek csökkentését szem előtt tartva teszem meg.

A fizetendő társadalombiztosítás úgy minimalizálható, ha a projekt szervezésében és vezetésében tevékeny egyetemi és főiskolai dolgozók – az MKM és a munkáltató megegyezése alapján – a projekt idejére munkahelyüktől fizetés nélküli szabadságot kapnak. Ezzel egy időben a projekt alkalmazza őket, akár mint önálló jogi személy, akár az MKM-en keresztül.

Igen sokat lehet a költségvetésből az oktatás céljaira megmenteni, ha a közreműködők másik része a regionális központok alkalmazottja, a projektnél pedig megbízással dolgozik.

2.4 Javasolt ütemezés

A részprojekt három ütemből áll. Az első ütem egy évig tart, ekkor készülnek el a távoktatási anyagok, az oktatólaboratóriumok, valamint ekkor történik az oktatók képzése. Az ütem végére a távoktatáshoz szükséges személyi és szervezési feltételek rendelkezésre állnak.

A második ütem a tényleges át- és továbbképzés végrehajtása. Időtartama négy év. Az automatizálás üteme miatt a rendszergazdák, – várhatóan mintegy 100 fő – képzése ebben a formában csak az első két évben folyik, utána ezt a feladatot a nappali képzés vállalja fel.

A harmadik ütem a részprojekt értékelése, valamint a végrehajtáshoz kialakított szervezet leépítése. Az utolsó két hónapban megtörténik az eredmények felmérése, a pénzügyi végelszámolás és a döntés az esetleges folytatásról. *(Folytatjuk)*

Darányi Sándor

A könyvtárak és az EXPO

Az alábbi összeállítás *Mádl Ferenc* művelődési és közoktatási miniszter részére készült az MKM Könyvtári osztálya útján. A közben eltelt időben az 1993. május 21-i értekezletet követően, újabb fejlemény adódott. (Magyar Közlöny, 36. sz. /1993. március 31./ a Nemzeti Kulturális alapról.)

Az összeállítás – a dolog természeténél fogva – a lényegre koncentrálnál, mivel a résztvevők ugyan a részletkérdésekben különféle nézetet vallottak, de a tekintetben *a szakma szinte egy véleményen volt, hogy a könyvtárak tevékenysége, bemutató készsége az EXPO szerves része. Többen fölvetették, hogy a könyvtári szakma kéri az illetékes miniszteriális szerveket, foglalkozzanak a könyvtárak szereplésével. E tájékoztató összeállítójának véleménye szerint nem a szakmának kell kérnie az EXPO-n történő részvételt, hanem fordítva, az EXPO illetékeseinek kell megkeresni a szakmát a részvétel megtervezésével és végrehajtásával kapcsolatban. A tájékoztató összeállítójának véleménye szerint aligha van más annyira reprezentatív bemutatásra váró dolog – kivéve néhány sanyarú állapotban lévő könyvtárat – mint éppen a könyvtárak gyűjteményei és szolgáltatásai. Ez vonatkozik még a kommunikációra is, ami fő témája lenne az EXPO-nak. Mindezek után in extenso közlöm az értekezlet felkérésére a miniszterhez szóló feljegyzést, amit természetesen a Könyvtári osztály kapott meg. Íme a szöveg:*

„Az MKM Könyvtári osztályának kezdeményezésére 1993. május 21-én a magyar nagykönyvtárak vezetői összejöttek megvitatni a könyvtárak hozzájárulásának lehetőségeit az 1996-os EXPO-hoz. Tájékoztatót tartott *Gáborjáni Péter*, az MKM EXPO Irodájának vezetője.

Az értekezleten kialakult vita a következőkben foglalható össze:

1. A magyar könyvtár és szakirodalmi informatikai szakma megítélése szerint az EXPO-t gazdagítaná, ha a könyvtárak egyfelől *egy közös pavilonban* mutatnák be nemzetközileg is számottevő kincseiket a legfejlettebb telekommunikációs technológiák közbejöttével (pl. nagy képernyőre kivetíteni a legértékesebb darabok legszebb reprodukcióit), továbbá bemutatni magát a már jelenleg is

működő és várhatóan még tovább fejlődő információs technológiát (pl. filmbemutató a kommunikációról Ádám-Évától napjainkig, CD-ROM-ok és gépi adatbázisok használata online lekérdezési lehetőségekkel stb.). Ennek a közös kiállításnak a címe, illetőleg fő gondolatmenete lehetne: *»Mit kapott a magyar szellem a nagyvilágtól és mit nyújtott annak«*. Ez a közös kiállítás alkalom lenne arra is, hogy mindenféle mellődöngetés nélkül a legszélesebb közönség részére ismertté tegye a *Neumann Jánost* John von Neumannként ismert korszakalkotó magyar kutatónkat (levelei és családi hagyatéka az MTA Könyvtárában), *Bartók-relikviákat*, a *magyar Nobel-díjasokkal* összefüggő audiovizuális dokumentumokat stb.). Amennyiben egy ilyen pavilonra igény van, ennek forgatókönyve rövid idő alatt elkészülhetne és valószínűleg szponzorokat is lehetne hozzá nyerni.

2. Elképzelhető lenne – ugyancsak a kommunikációs csúcstechnológia igénybevételével – egy olyan bemutatórész, amely gombnyomásra mutatná be a *legkülönbözőbb nemzetiségű érdeklődőknek*, hogy *országuk alap kutatása*, vagy *annak egyes területei* (pl. kémia, fizika, matematika) vagy reprezentatív folyóiratai hogyan helyezkednek el a *világ rangsorában*, alapul véve szakirodalmi idézettségüket. Egy ilyen bemutatót – amennyiben közös könyvtári pavilon nem jön létre – prezentálhatna valamilyen tágasabb helyen az MTA Könyvtára, mint ahogy az OSZK saját kiállító termeiben a magyar reneszánsz művészetet mutatná be; az MTA Zenetudományi Intézete a magyar muzikológiát, az MTA Könyvtára pedig világhírű *Kaufmann hebraika* gyűjteményét és más könyvtárak az általuk fontosnak, illetőleg nemzetközi érdeklődésre számot tartó dokumentumaikat és technikai vívmányaikat. Természetesen ehhez csatlakoznának a nagy *egyházi gyűjtemények* is. Vagyis: pl. az 1. alattiakkal szemben a 2. alatt a magyar könyvtárak helyileg mutatnák be a nemzetközileg érdeklődésre számot tartó gyűjteményeiket.

3. A vitán elhangzott az is, hogy ad 2. néhány nagyon jelentős közgyűjteményt *fogadóképes állapotba* kellene hozni (pl. Egyetemi Könyvtár) és *finanszírozni* kellene néhány nívós idegen nyelvű ismertetőt, amit a látogatók kezébe lehetne adni. Hogy erre van-e lehetősége a költségvetésnek vagy nincs, az értekezlet erre nem tudott választ adni.

Fentieket azzal hozzuk Miniszter úr szíves tudomására, hogy a könyvtári és szakirodalmi informatikai szakma elvi *állásfoglalást kér*, foglalkozzon-e egyáltalán az EXPO-val a szakma, vagy egyes intézetek, ahogy bírják lehetőséggel, csinálnak valamit, vagy sem.”

Rózsa György

Gondolatok a jövőről

A III. Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzési és Dokumentumszolgáltatási Konferencia kapcsán

Gondolatok? – talán egyéni vélekedések. A jövőről? – nem elég gond a jelen? Ha nyájas olvasóm rákérdez a címre, igaza van.

Mégis engedélyt kérek, hogy egy nagy élmény nyomán támadt „megvilágosodásról” beszámoljak. Mikor tizenévesen naplót próbáltam írni, a feljegyzések jókora hányada az időjárásról, a kilátásokról szólt. Hat kilométerről jártam be gyalog, majd biciklin a közeli-távoli Dunaföldvárra, így nem volt mindegy, mi vár (mi várt) az országúton. Eső, szél, hó, napsütés. Honnan fúj, mit hoz a szél... Ha úgy öltözöm, ha arra készülök, ami várható, könnyebb az alkalmazkodás. Harminc éve a pályán lévén, hasonlóan igyekszem figyelni a „széljárást”. A meghatározó erővonalakat, a fő trendeket szeretném érzékelni, tudatosítani.

A könyvtár lényege a dokumentumok rendezett tömege, az olvasó a maga ezernyi igényével és ennek változásaival: meg a kettő kommunikációja. Mióta Gutenberg (vagy valamelyik vitatott kortársa) hatodfélszáz éve feltalálta a mozgatható betűkkel történő könyvnyomtatást, olyan mennyiségű, mondhatni tengernyi kiadvány látott napvilágot, hogy annak kezelését eddig egyedül a könyvtár nevű intézmény tudta megoldani.

Nagyságrendileg biztos nem túl téves az a becslés, hogy azóta a világban száz-százötven millió kiadvány készülhetett. A ma öt-hat milliárdos emberiség fejlettebb részének tíz-húsz százaléka intenzív dokumentumfogyasztó, a könyvtárak száma százezer lehet. Feltételezhető, hogy a száz-százötven millió dokumentum döntő többsége (90% fölött) néhány ezer könyvtárban koncentráltan elérhető. Az Egyesült Államok ezer könyvtára az OCLC keretében 27 milliós választékot kínál (összesen 600 millió fölötti összpéldány mennyiséggel). Eddig mindenki igyekezett növelni a saját könyvtári állományát. Eddig – de mint lesz a jövőben? Épp erről gondolkodtam el a konferencia nyomán.

Kis kitérő. Az első két e nemben rendezett konferenciát a British Library jegyezte (London, 1988 és 1990 ősze). Tehát először került sor megrendezésére másutt, s rögtön nálunk, Magyarországon, az Országos Széchényi Könyvtárban. Köszönhető ez a szerencsének, de valami szerepe biztos van annak is, hogy az országnak van imázsa a nyugati féltekén, hogy az OSZK-ról a washingtoni Kongresszusi Könyvtár igazgatójának, *Billingtonnak* az a véleménye, hogy Európa egyik legszebb könyvtára, hogy az IFLA konferenciáiban illetékes UAP-irodájának elismerő a véleménye a magyar könyvtárközi kölcsönzési központról (ellenőrizhetnek *G. Cornish* európai felmérést tartalmazó, az UNESCO által finanszírozott könyvméretű tanulmányával), az online lekérdezést biztosító NPA-ról. Végül is eljött 40 ország közel 150 képviselője – plusz vagy két tucat

magyar intézmény szakértője –, s meghallgatva *Göncz Árpád* köztársasági elnök megnyitóját (ez is ritka öröm házunk táján, értve ezen a könyvtárösséget), igazán érdemi eszmecsere folytattak, folytattunk.

A könyvtárközi kölcsönzés százéves hagyománya az egyre tágabb értelmezés jegyében érdemi ki a dokumentumszolgáltatás megnevezést. A világban évente mintegy 25 millió tranzakció fejeződik be sikeresen, s ebből mind nagyobb arányt képvisel a másolatban történő rendelkezésre bocsátás). A magas szám elgondolkodtató. Próbáljuk megfogni az okokat. Hármat mindenképpen érdemes megkockáztatni. Vagy két évtized óta a számítógépes bibliográfiai információszolgáltatás lavinaszzerűen megnövelte és kiszélesítette a szöveges (plusz képi stb.) információkhoz való hozzáférés igényét. A felhasználó gazdag menüből válogathat, természetesen, hogy egy ígéretes cím és annotáció nyomán meg akarja ismerni X. Y. szerző eddig ismeretlen gondolatokat tartalmazó tanulmányát. Meg kívánja kapni. Honnan? A szinte gáttalanul emelkedő dokumentumárak következtében ez nem is olyan egyszerűen megoldható. Ezért jöttek létre az utóbbi évtizedben a lelőhelyinformációt tartalmazó számítógépes adatbázisok és dokumentumszolgáltató központok. Az okok tehát: rohamosan növekvő információéhség, számítógépes tárolási és kapcsolódási lehetőség és végül elszabadult inflációs hullám.

Úgy látom, hogy a konferencia ilyen és hasonló gondolatokból kiindulva tulajdonképpen azt latolgatta, mi legyen a könyvtárnak a szerepe a jövőben. Kisarkítva az alternatív lehetőséget: állománygyarapítás, azaz hagyományos módon való *rendelkezés* a dokumentumokkal, avagy együttműködés és a világon elérhető dokumentumszolgáltató központok révén a *hozzáférés* biztosítása. Angolul még egyértelműbben cseng: access or availability.

Gyorsan hátrítuk el azt az ellenvetést, hogy ez így örültség, hogy netán egyesek – a jelen sorok szerzője is – be kívánja zárni a könyvtárakat, hogy nem kell új dokumentumokat beszerezni stb. Nyilván kell, de még mennyire, ám közben nem lehet és nem szabad behunyt szemmel elmenni az új fejlemények mellett. Magyarországra a világban megjelenő hetven-százezer érdemi szakfolyóiratból 14-15 ezer jut el (ötszáz könyvtár bejelentései szerint), összesen ötvenöt-hatvan ezer példányban. Két-három évtizede, bármily meglepő, a hazai választék körülbelül ugyanennyi volt, az összpéldányszám hetven-nyolcvan ezer között mozgott. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózata öt-hat éve egy év alatt kétszáz ezer új könyvet tudott beszerezni, a kilencvenes évek elején már csak a felét, azaz százezeret. A világban egy év alatt hat-hétszáz ezer könyv jelenik meg, ebből magyar könyvtárakba kerül huszonöt-harmincezer. Minden hatodik külföldi folyóirat, minden huszadik külföldi könyv. Eközben a British Library dokumentumszolgáltató központjának választéka ötvenezer kurrens folyóirat, a fent említett, méltán világszerte OCLC – ismétlem – huszonhét millió féle dokumentum szolgáltatására képes (kényelmesen, néhány számítógépes billentyű lenyomásával bármi megrendelhető), most, a konferenciánkon számolt be a francia oktatási minisztérium illetékes az ION elnevezésű programról, melynek keretében 1994 végéig az Európai Közösség jelentős anyagi támogatásával összekapcsolják a holland, a francia és a londoni-dél-angliai régió lelőhelyinformációs adatbázisait (az összválték el fogja érni a tízmilliós nagyságrendet: a ráfordítás tekintetben a kétszáz milliót). Igyekezünk beszerezni – törekedünk hozzáférni? Talán már nem annyira életidegen a kérdésfeltevés. A válasz nyilván: is-is. Ha így van, s szerintem is ez a helyes válasz, az igen-igen komoly további gondolatokat és szándékokat igényel. Magánbecslésem szerint az összes – nyolc-kilencezer – magyar könyvtár teljes állománygyarapítási kerete éves szinten nem éri el az egymilliárd forintot (csak résztényként: a nemzeti könyv-

taré a húszmillió alatt van), ami egyetlen nagy német könyvtárának (München, Köln stb.) a nagyságrendje. Nincs itt tér behatóan foglalkozni a magyar kiadványok szolgáltatása és a mai magyar könyvtári struktúra közti megfeleléssel (vagy meg nem feleléssel), azt viszont biztos merem állítani, hogy a ma jelenleg külföldi dokumentumokra fordított – hozzávetőlegesen négy-öt-száz millió gyarapításra és négy-öt millió könyvtárközi kölcsönzésre vagy másolatrendelésre – összegek aránya és funkcionális viszonya mielőbb végiggondolást igényel.

Úgy gondolom, hogy fejlett könyvtári szolgáltatási törekvéseink a *következő évtizedben* az alábbiak maradéktalan megoldását feltételezik: – a magyar impresszumú kiadványok (retrospektív) bibliográfiai lelőhelyinformációs adatbázisának megvalósítását (szerintem hat-hétszáz ezer dokumentumról – címről – van szó, s ennek gépre vitele tisztességes menedzseléssel hat évre tíz ember munkáját, összköltségben 45-50 millió Ft-ot igényelne); – a központi katalógusok érdemi állományának (a legfontosabb száz-százhusz könyvtár bejelentéseire gondolok) szintén átfogó gépre vitele (a nagyságrend feltételek dolgában a fentiek körül mozoghat, csak itt nagyobb a gépekre fordítandó hányad s kevesebb az élőmunka); – a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési központ kistafirozása pénzparipa-fegyverrel (számítógépes rendelésnyilvántartás, számítógépes hozzáférés biztosítása a külföldi szolgáltatóközpontokhoz, lelőhelyinformációs CD-ROM-ok teljes körű beszerzése) – összesen pár millió forintért); – a korábban kidolgozott – lásd a hajdani OKT által még utolsó stádiumában, 1987-ben jóváhagyott – tárolókönyvtári koncepció elővétele és leporolása (feltételek: az OSZK országos tárolókönyvtári objektumában a beruházás befejezése 600 ezer könyv befogadási lehetőségének megteremtésével, számítógépes feldolgozás és kapcsolódás biztosítása, fax, másológép elhelyezése stb. Mindösszesen nem több mint kb. 15 millió Ft.). Ha összeadom a fenti négy tételt, kijön a kilencvenes évtizedre úgy 120 millió. Most jó kérdés lehet, hogy ez sok-e vagy kevés. Ma szegényen költjük gyarapításra országosan és évente ennek nyolcszorosát, s folyton és folyton elégedetlenek vagyunk teljesítményünkkel.

Tehát: rendelkezés/állománygyarapítás avagy együttműködés/fozzáférés? Fen-

tebb már „megállapodtunk”: és a helyes kötés. Ma a világ afelé megy, hogy máris a becsült mindenkori teljes dokumentumválasztéknak legalább negyede, használati fontosság szempontjából legalább a fele az amerikai és nyugat-európai lelőhelyinformációs-dokumentumszolgáltató rendszerek révén gombnyomásra házhoz megy (persze fizetni kell!). A következő évtized egyik fő kérdése lesz: és mi történik a *mi* kiadványainkkal (mármint a magyarországi kiadványokkal és a magyarországi könyvtárak birtokában lévő kiadványokkal)? Lesz-e belőlük is lelőhelyinformációs, automatikus dokumentumrendelést biztosító adatbázis?!

A távolabbi horizonton közben újabb kérdések is megjelennek. Az egyre dráguló előállítási költségek miatt a kiadók-nyomdák mind jobban emelik a dokumentumárakat, ezt egyre kevesebb érdekelt (könyvtár stb.) tudja megfizetni, miközben a szellemi produktumok mind határozottabban keresik a mai viszonyoknak jobban megfelelő megjelenési-terjedési formát. Számos variációt dobtak felszínre a kísérletek a szakfolyóiratok hagyományos formájának kiváltására (újságpapírra nyomott olcsó változatú papírforma; mikrográfiai dokumentum; számítógépes szövegtárolás és lehívás vagy kinyomtatás egyedi megrendelésre stb.). Aligha egyetlen változat fog általános diadalt aratni. De két dolog biztosnak tűnik. Nem kerülhető meg a számítógépes tárolási-hozzáférési igény (aki ezt nem teljesíti, megint egy bizonyos szempontból kiesik az idők rostáján), másrészt nyilván jelentősen növekedni fog a felhasználó és a produkcióéhes (számítógépes szolgáltató) központok közti *közvetlen* kapcsolatok jelentősége. Távoli hasonlattal: a kézi kapcsolású telefonok idején a kisasszonyhoz fordultunk, ha egy számot el kívántunk érni. Ma: automatikusan hívhatom Arizonát vagy Aucklandet. Más szavakkal: a felhasználó (eddig) most valamilyen könyvtárhoz fordul, ha adott dokumentumra szüksége van. A jövőben esetleg a számítógépén rendeli meg a szolgáltató központtól. És akkor a könyvtár? A mai értelemben vett könyvtár? Nem hiszem, hogy tudnánk máris világos választ adni e – mind jobban közeledő jövőbeni kérdésre.

Révai Nagy Lexikona 1915-ben megjelent XII. kötetének „könyvészet” címszáva tud szakmánk akkori nagy vállalkozásáról. Így ír: „újabbban Brüsszelben állami támogatással létrejött egy Office international de bibliographie, mely a Dewey-féle 10-es rendszer szerint akarja a *nyomtatott műveket az egész földről szakszerűen feldolgozni*” (kiemelés tőlem – S. P.).

Míntha Otlet és barátai elgondolásai mára beértek volna. A számítógépes könyvtárak világméretű együttműködése (és versenye! – lásd az amerikai OCLC európai térhódítását célzó, illetve a fent vázolt ION projectumot) a korábban utópiának bizonyult tervet ma (mutatis mutandis) kétséget kizáróan realizálja. Sőt, a „szakszerű feldolgozás” azonnali hozzáféréssel párosul. A könyvtár átalakul. Tudjuk-e, hogyan? Erről gondolkodtam el a konferencia hatására. Ha tévedek: segítsenek.

Sonnevend Péter

ÁLLÁST KÍNÁL

A Szabó Ervin Könyvtár központi könyvtára tájékoztatót keres.
Feltétel: egyetemi végzettség könyvtár és másik szakon, nyelvtudás.
Telefon: 118-5919 Katsányi Sándor

Hogyan tovább a helyismereti munkában?

Kezdhethném úgy is, mint a mesében: hol volt, hol nem volt... Volt egyszer, valamikor a hetvenes években egy sikeres tanácsozássorozat, ahol a helyismereti munka különböző kérdéseiről váltottak szót az érdeklődő könyvtárosok. Utoljára 1977 szeptemberében találkoztunk, Kecskeméten. Ott és akkor mondotta *Arató Attila*, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár igazgatója: „A helyismereti tevékenység egy olyan munkaterület, ami iránt egyre nagyobb a valós társadalmi igény. Egy fejlődő folyamatról van szó, ezért szerintem a helyismereti munka koncepciójára, gyűjtőkörére, szervezetére vonatkozó elképzeléseinket mindig újra kell fogalmaznunk. Időnként azon is el kell gondolkozni, hogy mit tekintünk a régi elveinkből változatlanul érvényesnek”.

Aligha kétséges, hogy most éppen ilyen időszakban élünk: az országban politikai-gazdasági átalakulás megy végbe és ez szükségszerűen magával hozza a társadalmi-kulturális változásokat. Változik a könyvtárak, így a közművelődési könyvtárak szerepe, feladatköre is; ezen intézmények munkatársainak is szembe kell nézni a társadalmi kihívásokkal. Ebben a folyamatban újragondolandó az is, hogy a helyismereti tevékenységben mit lehet tenni, mit kell/lehet megtartani, mit kell/lehet újítani stb. Azaz újra kell gondolni: hogyan tovább a helyismereti munkában?

Ezúttal csupán néhány kérdést ragadok ki a problémahalmazból, s ezekre próbálok valamiféle választ fogalmazni annak reményében, hogy lesznek, akik folytatják majd az általam elkezdett töprengést.

Szükség lesz-e (van-e) rá?

Számos jel mutat arra, hogy erre a kérdésre egyértelmű *igennel* felelhetünk. Nemcsak a fejlődésben előttünk járó nyugat-európai és észak-amerikai országok példája sugallja ezt, hanem a politikai átalakulás (divatos szóval: rendszerváltás) megindulása óta eltelt néhány esztendő, sűrűsödő tapasztalatanyaga is. Várható, hogy a politikai-közigazgatási intézményrendszer módosulása, a piacgazdaság kiterjedése és a kulturális szféra átrendeződése nyomán a helyismereti információk, dokumentumok iránti igények tovább differenciálódnak, a könyvtárakban jelentkező kérések száma tovább emelkedik.

Három tényező hatásával különösen számolnunk kell.

– Az egyik a mikrokörnyezet szerepének széles körben észlelhető növekedése. A demokrácia kiszélesedése, a települések tényleges önkormányzatának helyreállítása, a civil szerveződések színre lépése, a gazdasági vállalkozások sokaságának megjelenése, a környezetvédelem fontosságának felismerése stb. mind-mind forrása lehet – és ahol még nem az, minden bizonnyal hamarosan az lesz – a helyismereti szolgáltatásokért kopogtató igényeknek. Máris érzékeljük, hogy tetemesen szaporodott a helyi közélettel, szolgáltatásokkal, egyesületekkel, rendezvényekkel stb. kapcsolatos, ún. közérdekű vagy praktikus kérdések mennyisége.

– A másik egy újfajta ideológikum formálódása, amely erőteljesebben hangsúlyozza a nemzeti érzés és a nemzeti öntudat jelentőségét. Ez pedig elkerülhetetlenül vonja maga után a tőle elválaszthatatlan, annak mintegy konkrét megnyilvánulási formáját képező lokálpatriotizmus megélnkülését. Mindez fokozott mértékben követeli meg a könyvtáraktól, hogy a szülőföld, a lakó- és munkahely múltjának, értékeinek feltárásával, megismertetésével járuljanak hozzá a szűkebb környezethez való érzelmi-értelmi kötődés erősítéséhez. Ezáltal komoly szerepet játszhatnak az összetartozás érzésének felkeltésében, a nemzeti önismert, a hazaszeretet elmélyítésében is.

– A harmadik az a történettudományi szemléletváltozás, amelynek következtében a történészek egyre nagyobb figyelmet fordítanak a helyi jelenségekre. Más tudományágakban is kezd meghonosodni az a felfogás, mely szerint az ország története, néprajza, gazdasága, kultúrája stb. nem kis részben helyi jelenségekből, folyamatokból tevődik össze, ennél fogva a kutatás (tágabban a politikai-államhatalmi irányítás) nem nélkülözheti a helyi információkat, az ún. mikrostruktúrák vizsgálatát, elemzését. Azt pedig aligha kell bizonygatni, hogy a helyismereti munka sokat segíthet ezek összegyűjtésében, felszínre hozatalában, közzétételében.

A könyvtárak helyismereti tevékenységének jelentősége tehát túlnő egy adott település, megye határain. Nem valami provinciális befelé fordulás – amivel még mindig gyakran vádolnak bennünket –, hanem az egész ország történelmének és jelenének megismerését, előrehaladását segítő szolgáltatás, ha úgy tesszük: szolgálat.

Voltaképpen ezzel függ össze a negyedikként kiemelhető motívum. Nevezetesen arról van szó, hogy a helyismereti gyűjtemények megszervezése, feltártsága és a tájékoztatás kellő színvonala, a könyvtár jelenléte is igényt szül. Márpedig hazánkban az elmúlt három-négy évtizedben a helyismereti munka viszonylag magas szintre emelkedett, legalábbis elérte a könyvtárügy átlagos fejlettségi szintjét, sőt néhány helyen felül is haladta azt. Innen kellene, innen kell tovább lépünk napjainkban és a közeli jövőben.

Hol lesznek a centrumok?

A hazai fejlődés úgy alakult, hogy a megyei könyvtárak váltak a helyismereti munka központjaivá, elsődleges bázishelyeivé. Így maradhat, marad-e ez vagy változnia kell a mostani állapotnak? Bizonyos elmozdulás mindenképpen lesz, mert a társadalmi-politikai mozgás ezt kikényszeríti. Most egyetlen szemszögből, a megyei és a többi önkormányzati könyvtár viszonylatáról fejtenék ki néhány gondolatot.

Az önkormányzatok súlyának várható növekedése nyilván magával hozza majd, hogy a megyei és a városi (kisebb részben a községi) könyvtárak viszonya e tevékenységi ágban is módosul, eltolódnak az arányok az utóbbiak javára. Egészen biztos, hogy a korábbi hierarchikus hálózati szerveződés felett az idő eljárt; ma már jogilag is felbomlottak a régi keretek. Ugyanakkor a történelmileg létrejött helyismereti szolgáltatási rendszer gyökeres megváltoztatása – különösen adminisztratív módon –, más megközelítésben a városi és a megyei könyvtárak szembeállítása helytelen, sőt helyrehozhatatlan hiba lenne. Nemcsak azért, mert a mai struktúrának mélyre nyúló hagyományai vannak a közgondolkodásban és a hazai könyvtárügy tűrhetően funkcionált e felállásban is. Sokkal inkább azért, mert a megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményeinek esetleges szétverése, vagy – ami lényegében ugyanazt célozza – a megyei könyvtárak

állományának, szolgáltatásainak töredékes formájú megtöbbszörözésére irányuló törekvés kétes sikere nem szüntetné meg az egyébként elég jól működő ellátás hiányosságait. Sőt: a széttagoaltság (netán a széttagolás) csaknem bizonyosan az ellátás színvonalának romlásához vezetne. Egyebek között megszűnne a megye vagy a nagyobb tájegységek egészére vonatkozó dokumentumok, információk természetes gyűjtőhelye; ki lehetne ugyan jelölni intézményeket, de bizonytalan, hogy milyen eredménnyel, hiszen hiányozna az igazi érdekmotiváció. Szinte megoldhatatlanná válna az országos lapok helyismereti figyelése (ami ma is egyik érzékeny pontja a munkánknak). Alighanem ellehetetlenülne a megyei kötelempéldány-szolgáltatás és a helyi nyomdák ellenőrzése is.

Mindebből az következik: szerintem célszerű a megyei könyvtárak helyismereti feladatait meghagyni, legfeljebb a megoldás módozatain érdemes vitatkozni. Az alapfunkció nem változik akkor sem, ha a megyei könyvtár és a megyeszékhely városi könyvtára egybeolvad; ez esetben az utóbbi tevékenységi körében talán még világosabban elhatárolhatók a „megyei” teendők. Akár így, akár úgy változik a szervezeti rend, a helyismereti munkában betöltött centrumszerep újragondolandó. Az ún. össz megyei funkció mellett vagy azon belül jobban előtérbe kerül majd a megye többi településének információellátása, a városi és községi önkormányzati könyvtárak segítése (a gyarapításban, a tájékoztatásban, a módszertani problémák megoldásában stb.). Sajátos integráló szerepet vállalhat a megyei könyvtár a helyismereti információörögzítés és -közzvetítés, információcsere számítógépes hálózatának kiépítésében és működtetésében.

Mindazonáltal a városi és feltehetően a községi könyvtárak helyismereti tevékenységének fejlesztése, kibővítése is sürgetővé vált, válik. A decentralizálódás folyamata, a helytörténeti kutatások fellendülése, a hazafias nevelés előtérbe kerülése stb. arra készítik ezeket az intézményeket, hogy a közvetlen információszolgáltatásban nagyobb részt vállaljanak, mint eddig. Másként fogalmazva: még több gondot, még több időt és energiát fordítsanak e munkaterületre. Törekedjenek a meglévő gyűjtemények folyamatos és következetes fejlesztésére, sokoldalú feltárására, népszerűsítésére, a településre vonatkozó, ám más-

hol őrzött információk számbavételére. S ahol még nem történt meg, minél előbb igyekezzenek biztosítani, hogy az igénylők gyorsan és hiánytalanul megkapják a keresett dokumentumokat, információkat.

S itt, e ponton találkozunk leginkább a megyei és a többi önkormányzati könyvtár érdeke; ez lehet az objektív alapja a további, immár önkéntes, a kölcsönös előnyökre épülő együttműködésüknek. S ha az együttműködés valóban szolgáltatás-orientált lesz, létrejöhet a megye könyvtárai között egy újszerű, a mainál ésszerűbb és hatékonyabb munkamegosztás is.

Mit és hogyan gyarapítsunk?

Most, amikor mindhárom közgyűjteményi területen – a levéltárakban, a múzeumokban és a könyvtárakban egyaránt – szorgalmazzák a törvényalkotást, talán alkalom nyílik a gyűjtőkori bizonytalanságokból, átfedésekből fakadó feszültségek feloldására is. Sokat könnyítene a helyismereti gyűjtéssel foglalkozó könyvtárak helyzetén is, ha egyértelmű állásfoglalás születne az új információ-hordozók hovatartozásáról, egyáltalán megőrzési kötelezettségeiről.

Megérett az idő a kötelezpéldány-szolgáltatás magas szintű jogi szabályozására is. A tapasztalatok szerint az lenne az indokolt, ha a kötelezpéldány-szolgáltatás elveit törvényben rögzítenék (mint ahogy tették 1848-ban); a konkrét végrehajtásról pedig kormányrendeletben intézkednének. A miniszteri rendelet ugyanis nem elégséges, mert a művelődési tárca nem rendelkezik a szankcionálás eszközeivel. Több vállalati és magánnyomda egyszerűen figyelmen kívül hagyja az érvényes jogszabályt; sokszor még felszólításra is megtagadják kiadványaik beküldését. A helyismereti tevékenység szinten tartásának, fejlesztésének elengedhetetlen feltétele, hogy a megyei könyvtárak továbbra is kapjanak egy-egy példányt a megye nyomdától és – ez új lenne – egyéb dokumentumokat előállító műhelyeitől. Nemcsak és nem elsősorban megtakarítást jelent ez, hiszen erre a célra mindegyik megyei könyvtár képes – még most, a szorító anyagi helyzetben is – kellő összeget előteremteni. Sokkal, de sokkal fontosabb ennél, hogy a kötelezpéldány-szolgáltatás a hézagatlan gyarapítás egyik alapvető, semmi mással nem pótolható eszköze. Sok dokumentumról ugyanis egyébként nem vagy csak jókora késéssel (amikor már alig-alig lehet megvásárolni) szerezhetnénk tudomást. A szétsugárzó tájékoztatás révén máshol is megismerhetik az újonnan közreadott dokumentumokat, amelyeket aztán átkölcsönzéssel vagy fénymásolatban a többi településen is használhatnak az olvasók, azaz a megyei könyvtárnak juttatott kötelezpéldány komoly előnyöket jelent a városi és községi könyvtáraknak is. S még ennél is többről van szó: a kötelezpéldányjog a megyei könyvtárakat a helyi nyomdák, műhelyek gondosabb ellenőrzésére ösztönzi; ezáltal az Országos Széchényi Könyvtár szintén pontosabban, teljesebben jut hozzá a magyarországi kiadványokhoz, és teljesebb lesz a magyar nemzeti bibliográfia is. S miután országunk részese az IFLA nemzetközi akcióinak, a helyi kötelezpéldány-szolgáltatás helyzetének javítása – mint ahogy ezt *Fügedi Péterné* már 1982-ben kifejtette – végső soron hozzájárulás az egyetemes bibliográfiai számbavétel és az egyetemes hozzáférhetőség programjának megvalósításához is.

Talán nem elképzelhetetlen az sem, hogy egy új jogszabály más vonatkozásban is figyelembe vegye a helyismereti gyarapítás szempontjait. Példaként azt a mostani passzust említeném, amely előírja a megyei könyvtáraknak, hogy minden beérkező nyomtatványt vegyenek nyilvántartásba és őrizzék tíz évig. E bénító rendelkezés helyébe azt kellene állítani, hogy a megyei könyvtárak a

gyűjtőkörükbe nem tartozó (azaz tartalmilag más megyére vonatkozó vagy más megye kiadó szerveinek megbízásából készített) dokumentumokat záros határidőn belül küldjék meg az illetékes megyei könyvtárnak; a gyűjtőkörükbe tartozó, de más megyét is érintő dokumentumok megjelenéséről pedig tájékoztassák a többi érintett intézményt.

A kurrens beszerzés ma jóval nehezebb, mint korábban volt. Egyre gyakoribb, hogy a helyi könyvek, lapok, kazetták stb. más megyék nyomdáiban, műhelyeiben készülnek, sőt néhol már a határon kívülre is visznek megrendeléseket. Az ún. országos kiadványok helyismereti információiról szintén hiányosabban értesülünk. Az *Új Könyvek* recenziói továbbra is utalnak a helyi vonatkozásokra, viszont a kiadók egy része nem adja át terjesztésre termékeit a Könyvtárellátónak. Mind többször kell az újságok, folyóiratok és prospektusok esetleges híradásaira és a személyes közlésekre hagyatkoznunk. Egyelőre nem látszanak a biztonságosabb megoldás körvonalai; mindenesetre a megyei könyvtárak kölcsönös és rendszeres tájékoztatása valamelyest enyhítené a gondokon.

A politikai-gazdasági változások sodrában ugrásszerűen megnőtt a kisvárosi és nagyközségi újságok, valamint a pártok, egyesületek, iskolák stb. által közzétett lapok száma. Némelyik településen már több sajtótermék is napvilágot lát. Elsősorban a városi és községi könyvtárak kötelessége, hogy ezeket a lapokat hiánytalanul megszerezzék és megőrizték, továbbá analitikusan feltárják. A városi és – ritkábban – a községi újságok közleményei iránt a megyei könyvtárban is intenzív érdeklődés mutatkozik; a megyei és országos szervek szintén tőlük várják a tájékoztatást. Tehát nekik is figyelemmel kell kísérniük e lapok megjelenését és megszűnését, és valahogyan be kell vonniuk azokat a hírlapcikk-kurrens feltárásába.

A többpártrendszer kialakulása és működése, az egyesületek és más szerveződések sokasága, a magánszféra fokozódó jelenléte a gazdaságban, a reklámtevékenység megélénkülése azzal a következménnyel is járt, hogy egyre több és több aprónyomtatvány készül. A szelekció a korábnál nagyobb figyelmet igényel a helyismereti munkatársaktól: egyrészt a duzzadó mennyiség, másrészt az érzékelhető minőségi változás miatt. Gyakoribb ugyanis az elsődleges információt hordozó, történeti forrásértékkel bíró kisnyomtatvány; ezek őrzése előbb-utóbb az egyes könyvtárak önfeltáró tematikai rendszerének módosítását, további tagolását is szükségessé teszi. Mind nagyobb helyet követelnek a gyűjteményekben az ún. féligpublikált anyagok; beszerzésük azonban változatlanul sok nehézséggel jár és még mindig esetleges. A fentebb említett, remélhetőleg hamarosan megszülető törvények talán ezek kezelésében is fordulatot hozhatnak.

Csak a számítógép?

Az információrögzítésben, -feltárásban és -közvetítésben a közeljövőben mindehová betör majd a már nem is új technika, a számítógép. A helyismereti dokumentumok katalógizálásánál, bibliográfiai számbavételénél és a faktográfiai segédletek készítésénél különösen előnyösnek mutatkozik az alkalmazása: kisebb állományegységet kell felvinni, körülhatárolható a keretek; hamarabb megtérül a szellemi befektetés, ami sarkallja a komputerrel barátkozó könyvtárosokat, könyvtárigazgatókat; a kezdeményezésre is tág tér nyílik, mert az adott hely feladatait máshol úgysem csinálják meg. A munkát célszerű a kurrens anyaggal kezdeni és biztosítani a folyamatosságot. Aztán következhet a retros-

pektív feldolgozás (vagy rekatalogizálás), először talán a könyveké, majd a hanglemezé, magnókazettáké és így tovább.

Ha már lerakták az alapokat és megtörtént az ún. bejáratás, a számítógép felhasználható olyan helyismereti dokumentumok feltárására is, ahol az információk nagy tömegével kell számolni: helyi hírlapok analitikus feldolgozása, az aprónyomtatványok és az állóképek egyedi leírása, retrospektív kronológiák szerkesztése, címtárak vezetése stb. Megoldható vele a különféle dokumentum-típusok egységes (integrált) katalogizálása is, mégpedig a bibliográfiai kartokéknál kevesebb munkával és sokkal kisebb helyen. Az előrelépés másik iránya a bibliográfiai leírás szintjén, azaz a címekben és az annotációkban található információkon túlmutató feltárás – pl. a cikkek gépi indexelése – lenne, amely manuális módszerekkel csaknem kivihetetlen az anyag roppant mennyisége miatt, a számítógéppel viszont megfelelő előmunkálatok után teljesebbé tehető.

A komputer lehetőséget kínál egy-egy településen, netán megyében az átfogó helyismereti adatbank megteremtésére. A számítógépek elterjedése távlatilag a helyismereti feltárás sokszor kezdeményezett, de mindig kudarcot vallott országos egységesítésének esélyét is magában hordja.

A számítógépet a helyismereti állomány gyarapításában és nyilvántartásában is sokfelé eredményesen használják. A tájékoztató munka minőségére és hatékonyságára szintén kedvezően hat. Már az is jelentékeny többlet, hogy a gépi adatbázisokban tárolt információkból a referenz-kérdésekre hamarabb válaszolhatunk. Vannak azonban – már Magyarországon is – olyan formák, rendszerek is (pl. a videotex), amelyek a lekérdező terminálok könyvtáron kívüli telepítésével, illetve a vonalak összekapcsolásával az érdeklődő számára közvetlenül adnak tájékoztatást.

A számítógépek ma már szinte beláthatatlan távlatokat nyitnak meg a helyismereti tevékenység előtt. Látni kell azonban a korlátokat is. A komputer helyismereti alkalmazása sem nélkülözheti a megfelelő programokat, a hozzáértő könyvtárosokat és a kellő előkészítést. Bármelyiknek a hiánya rengeteg bosszúságot, sok-sok állásidőt okoz, s ami a legsúlyosabb probléma: hosszabb időre elvonja a használattól a dokumentumokat, az információk egy részét, vagy rendkívül megnehezíti a hozzáférhetőséget, ami az olvasók, könyvtárhasz-

nálók érhető rosszállását váltja ki. Tehát a számítógép alkalmazására fokozottabban áll a sokszor hangoztatott elv: inkább kevesebbet csináljunk, de azt alaposabban, gondosabban, hogy ne kelljen félbeszakítani, netán abbahagyni, megismételni.

A helyismereti tevékenységben is legyünk tudatában annak, hogy a számítógép technikai eszköz. Bármennyire kiváló eszköz és bármennyire sokoldalúan használható, nem pótolhatja, nem helyettesítheti az emberi agyat, a könyvtáros közreműködését, felkészültségét, szorgalmát. E szűkebb munkaterületre is érvényesnek érzem a két amerikai szerző, *Dorothy Gregor* és *Carol Mandel* magyarul nemrég publikált figyelmeztetését: „Az online katalógus és az online katalógizálás most alkalmat ad arra, hogy megreformáljuk a katalógizálást, és a szabályzatok merev alkalmazása helyett visszaállítsuk a katalógizáló könyvtáros mérlegelő-döntéshozó szerepét. A könyvtárak legértékesebb erőforrása vitathatatlanul a képzett és tapasztalt szakemberek ideje. Kifizetődő lenne gyakorlatukat és ítéleteiket jobban kihasználni”. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* – 1993. 2. sz. 17. old.)

Hogyan publikáljunk?

Sokáig a kiadványokat tekintettük a könyvtári helyismereti munka egyik – nemegyszer legfőbb – mércéjének. Most sokan a másik végletbe esnek: lemondanak a publikálásról. Kétségtelen, változtak a feltételek, sok vonatkozásban nehezdednek is – remélhetőleg csak átmenetileg –, de lehetőségek most is vannak. Élnek a könyvtári híradók, szaporodnak a helyi lapok, több megyében, városban jelenik meg helytörténeti folyóirat, mostanában is több város, község szánja el magát helyi monográfia kiadására, léteznek a múzeumi, levéltári, sőt itt-ott a könyvtári évkönyvek, a bibliográfiák jelzősei szerint szép számmal látnak napvilágot helyismereti-helytörténeti tanulmánykötetek. Kézenfekvő a könyvtárak, könyvtárosok jelenléte a fenti kiadványokban: mindenekelőtt helyismereti bibliográfiákkal, azonkívül különféle adattárakkal és dokumentumközlésekkel. Az erre felkészült könyvtárosok helytörténeti-helyismereti tanulmányokat is írhatnak, például a könyv- és sajtótörténet tárgy köréből. Talán-talán némi elmozdulás észrevehető a könyvtártörténeti kutatásban is, amelynek legtermészetesebb helyszínei, bázisai a könyvtárak helyismereti gyűjteményei.

Saját publikációs tevékenységében a könyvtár külső támogatókra, vagy ahogy most mondják: szponzorokra is támaszkodhat, különösen az évfordulók táján hajlandók némelyek ilyesmire is áldozni (úgy látszik, egyelőre nem vagyunk képesek az évfordulók bővületéből kitörni). Ügyeljünk azonban arra, nehogy színvonalbeli engedmények árán szerezzük meg a szükséges pénzt. Többnyire ezen kockázat nélkül kínálnak esélyt az országos és a helyi alapítványok, alapok pályázatait.

A mostani szűkös anyagi körülmények között fokozottan áll a régóta ismételt szentencia: a rosszul értelmezett népszerűsítő szándéknak, a jellegtelen bibliográfiának, faktográfiai adattárnak, feldolgozásnak stb. nincs értelme. Az önmotogató vagy csupán reprezentációs célú kiadványokra, akár csak a gyenge, értéktelen, szakértelem, forráshivatkozás híjával készített munkákra felesleges az időt, az energiát és a pénzt pazarolni. Ezeket inkább igényesebb produkciók előállítására kellene fordítani, hiszen a könyvtár „jelenlétének” bizonyítása hasznosan, tudományos színvonalon is történhet.

Hogyan tovább a képzésben, továbbképzésben?

Az új vagy újszerű feladatok, a feltehető mennyiségi növekedés, az esetleges új centrumok kialakulása, vagyis az új jelenségek (pl. a számítógép helyismereti specialitásai) és új követelmények a képzésben és a továbbképzésben is módosítást kívánnak.

A képzés, továbbképzés helyzetének, fejlesztésének újragondolását sürgeti az is, hogy a helyismereti tevékenységben várható egy generációváltás. Az élet természetes rendje szerint azok a kollégák, akik hazánkban létrehozták, megalapozták ezt a munkaágat, már nyugdíjba vonultak vagy hamarosan nyugdíjba vonulnak. Az utánpótlás problémáiról az elmúlt években már nagyon sok szó esett. Egy ideig a képzésből teljesen hiányzott ez a munkaterület; a továbbképzésre is kiváló alkalmat kínáló, a cikk elején említett országos tanácskozások sora pedig a nyolcvanas években megszakadt és ezeket csak részben pótolják a regionális vagy megyei összejövetelek.

A legfontosabb az lenne, hogy az iskolarendszerű és az ahhoz hasonló tanfolyami könyvtárosképzésben legyen megfelelő tere a helyismeretnek. S mivel a nappali tagozatos hallgatók jelentékeny hányada csak a könyvtári munkahelyen ismerkedik meg e területtel (akkor, amikor ez munkaköri feladata lesz), valamilyen módon rendszeresebbé kellene tenni a továbbképzést is. Persze nemcsak ezért, hanem azért is, mert az élet felgyorsult ütemében egyre több az új és új ismeret, amelyet célszerű lenne elsajátítani. Ha a továbbképzés országosan – különböző, elsősorban anyagi okok miatt – nem szervezhető meg, részesítsük előnyben a regionális alkalmakat, de azoknál is a rendszerességen legyen a hangsúly (a színvonal mellett).

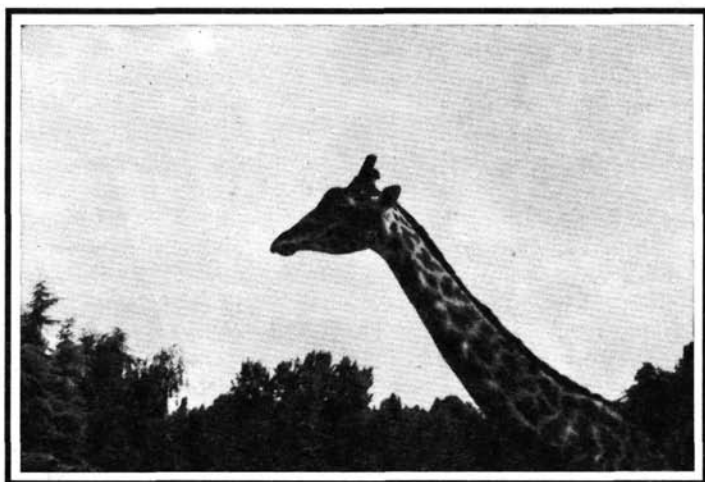
Valaha a továbbképzésben is komoly részt vállalt a könyvtári szaksajtó. Az elmúlt évtizedben viszont meglehetősen megcsappant a helyismerettel vagy a helyismereti kiadványokkal foglalkozó közlemények száma. (Közbevetőleg jegyzem meg: megszakadt a *Helyismereti kutatók kézikönyve* című sorozat is). Holott a sajtóviták hozzájárultak a hazai helyismereti tevékenység fejlődéséhez. S nyilván nem teljesíthetetlen az óhaj, hogy ezután is így legyen.

Bényei Miklós

Miért törékeny a könyvek papírja?

Egy felmérés tapasztalatai: okok, következmények és változások

A papírkészítés módja és a papír tulajdonságai. Az európai (kézi) papírkészítés és (gépi) papírgyártás az eddigi, mintegy 750 év során a papír előállításának módjában alapvetően nem sokat, a belkerülő anyagok és ezáltal a kész papír kémiai és fizikai jellegének valamint tartósságának (időállóságának) tekintetében azonban elég jelentősen megváltozott. Hozzávetőlegesen a múlt század közepéig a papírt az összegyűjtött len-, kender- és pamutrongyokból oltott mésszel és vízzel való kezelés után kinyert len-, kender- és pamut(gyapot)-cellulóz vízben elosztatott rostjaiból készítették, a 19. század elejéig kizárólag kézzel merítve, és a kész papírt melegen tartott állati enyvvvel, felületileg enyvezve.

1800–1810 között a kézi merítés mellett megjelenik a papírgyártó gép (a kézi merítőszitát végtelenített, mozgó szita váltja fel), amelynek nagyobb termelékenysége szükségessé teszi az enyvezés módjának és anyagának megváltoztatását. Az utólagos, felületi enyvezés helyett, a szitára kerülés előtt, a vizes cellulózhoz keverik az enyvezőanyagot, ami így már nem lehetett állati enyv, hanem, új találmányként, folyékonyra tett fenyőgyantát kötöttek alumínium-szulfáttal a cellulózrostokra. Ezzel kezdetét vette a *papír savassá válásának folyamata*.

Amíg ugyanis a lúggal-vízzel kinyert cellulóz és az állati enyv semleges, esetleg enyhén lúgos kémhatású anyagok (a 13–17. században több, később kevesebb meszet használtak a cellulóz rongyokból való kinyeréséhez), és a belőlük készült papír többé-kevésbé lúgos, de legalább semleges kémhatású, az alumínium-szulfát vizes oldata erősen savas, ami a kész papír kémhatását is a savas tartományba tolja el. Az 1810–1860(70) közötti 50-60 évben készült papírok az átmeneti kor jegyeit mutatják: rongyból – meszet már alig használva – kinyert cellulózból, többnyire géppel, de még kézzel is készülnek, és – gépi gyártás esetén – gyantát és alumínium-szulfátot, vagy – kézi merítés esetén – állati enyvet használtak az enyvezésükre. Így ezek a papírok viszonylag hosszú cellulózrostokból épülnek föl, de a többnyire savas körülmények között történt enyvezés miatt többségükben már savas kémhatásúak.

A következő, máig tartó nagy változást az egyre növekvő papírszükséglet kielégítésének követelménye hozta. A vászon- és pamutrongyok mennyisége a 19. sz. közepén már nem fedezte a papírgyártás cellulózsükségletét, így került sor a különféle lombos és tűlevelű fáknak – mint az egyik leggazdagabb cellulózforrásnak a papírgyártásban való hasznosítására. A fában a cellulóz ligninnel és hemicellulózokkal kémiaiilag összekapcsolódva, együtt fordul elő, amely együttesből a lignint (ami a fa keménységét adja, különböző vegyületek összefoglaló neve) csak erőteljes kémiai hatásra, lúgokkal vagy savakkal, magas hőmérsékleten és nagy nyomáson lehet eltávolítani, majd még – erőteljes oxidáló anyagokkal – fehériteni is kell, a minél nagyobb cellulóztartalmú rost előállítására érdekében. A fenyőfélék cellulózrostjai hosszabbak, a lombos fáké rövidebbek, de mindegyik rövidül az erős lúgok, savak és oxidálóanyagok hatására. Így – bár a

cellulóz kémiaiilag ugyanaz – a fából nyert cellulóz rosthosszúsága soha nem éri el a len-, kender és gyapotcellulózok rosthosszúságát. Ennek az illető cellulózból készült papír fizikai tulajdonságai (a különféle szilárdsági jellemzők) szempontjából van jelentősége: minél hosszabb a cellulózzrost, annál erősebb lehet a belőle készült papír. A cellulóznak a fából való kinyerésére szolgáló eljárásokat az 1860–70-es években fejlesztették ki, és azóta alkalmazzák őket. Így a rongycellulóz használata fokozatosan háttérbe szorult; ma már csak különleges igényeknek megfelelő papírok készülnek rongycellulózból, kis mennyiségben és drágán. A cellulóz fából való kinyerésének meglehetősen bonyolult és ezért költséges volta miatt – bár a világ cellulóztermelése egyre nő – a facellulózhhoz keverve mintegy 130 éve gyakran használnak ún. *facsiszolatot* is, ami voltaképpen maga a fa, kicsire aprítva. A facsiszolat-darabkák rövidek, nincs rostos szerkezetük, és – a cellulózzrostokkal ellentétben – nem végződnek vékony száalokban, így nem képesek sem egymással, sem a cellulózzsálakkal megfelelően összekapcsolódni. Ezért a facsiszolat tartalmú papírok erőssége – a facsiszolat mennyiségétől függő mértékben – eleve kisebb mint a cellulózból készült papíroké. A facsiszolat kémiaiilag instabil, mivel benne marad a lignin (melynek mennyiségét és sárgás színét újabban bizonyos tisztítási-fehérítési eljárásokkal igyekeznek csökkenteni), ami enyhén savas jellegű vegyületek összessége, és amelyből nedvesség, hő, fény és oxidáció hatására további savas anyagok válnak ki. Ez a facsiszolat(lignin)-tartalmú papírok erőteljes színváltozásában (sárgulás-barnulás), savtartalmuk növekedésében és szilárdságuk további csökkenésében (törékennyé válásukban) fejeződik ki. Ezeket a folyamatokat a gyanta+alumínium-szulfáttal, savas közegben történő enyvezés, ami eleve savas papírt „eredményez”, csak elősegíti és gyorsítja. Ugyanez az enyvezési mód teszi kismértékben savassá a facsiszolatot nem tartalmazó, facellulózból készült papírokat is, az 1860-as évek óta.

A modern papírok gyors károsodásának okai. A múlt század végén már észlelték egyes nyomtatványok papírjainak gyors, egy-két évtized után bekövetkező károsodását. A jelenség mára jól ismertté vált minden olyan közgyűjteményben, ahol a múlt század második feléből és a jelen századból származó könyveket, más nyomtatványokat és kéziratokat őriznek. A 60–120 éves könyvek, újságok, plakátok, kisnyomtatványok, kéziratok – facsiszolat-tartalmú – papírja sötét sárgásbarna színűre változott, és gyakran olyan mértékben vált törékennyé, hogy a lapok sarka már egyetlen hajtástól is letörhet. A kiadványok – törékenységük és a könyvtári használat következtében – ezen idő alatt sok esetben megcsönkultak. Facsiszolatot nem tartalmazó, facellulózból készült papírokon ilyen mértékű, gyors károsodás nem mutatkozik, de 10–20 év után általában ezeken is sárgulás és fizikai gyengülés következik be.

Eleinte azt gondolták, hogy a gyors állagromlást közvetlenül a rongycellulózt felváltó facellulóz okozza. Egy 1901–1940 között, savas és lúgos papírokon elvégzett vizsgálatosorozat azonban bebizonyította, hogy a károsodás a savnak tulajdonítható, ami az enyvezéshez használt alumínium-szulfáttól, a facsiszolatból és a légkör savas szennyező anyagaiból jön létre a papírban. A savasság növekedésével együtt csökken a papírok erőssége (szakítási és hajlítási szilárdsága), és ez a folyamat különösen gyors a papír gyártása utáni első 20 évben. A savak a papírban lévő cellulózzláncokat rövidebb részekre hasítják, ezért csökken a szilárdság. Az anyagok kémhatásának számszerű jellemzésére használják a pH-értéket, amelynek a semleges pontja 7,0; a 7,0-nél nagyobb értékek növekedő savasságot jelentenek (tehát a 9-es pH-jú papír lúgosabb mint a 8-as, és a 4-es pH-jú savasabb mint az 5-ös).

A savas papírkárosodás elleni védekezés lehetőségei. A savas papírkárosodás ellen megelőző és helyreállító módszerekkel lehet védekezni. A könyvtárak a következő megelőző intézkedéseket és eljárásokat alkalmazhatják:

a) A megfelelő raktári körülmények (minél alacsonyabb hőmérséklet és relatív légnedvesség-tartalom; az ultraibolya fénytől és mindenfajta légszennyezéstől való minél nagyobb fokú védelem; a helyes raktári tárolás és kezelés, valamint a kíméletes olvasói használat) a romlás sebességét és a fizikai károkat csökkentik, azaz késleltetik és mérsékelik a károsodást.

b) Az eredeti dokumentumok fizikai igénybevételének csökkentése érdekében másolatokat, pl. mikrofilmeket lehet készíteni és használtatni.

c) Az új – savas – nyomtatványok papírjainak tömeges (a bekötött kötetek szétesése nélküli) savtalanítása és a papírban a későbbi savasodás ellen védő só (általában vízben nem oldódó karbonát) képzése.

d) Savmentes és a savasodásnak ellenálló papírok gyártása és felhasználása nyomtatványok készítésére és azok tárolására. A semleges vagy enyhén lúgos – röviden: savmentes – papírok gyártásának lehetősége adott, ha facsiszolatot és alumínium-szulfátot nem használnak, és töltőanyagként kalcium-karbonátot (is) alkalmaznak.

A savaktól különböző mértékben meggyengült papírok különböző fokú erősítést kívánnak meg, az eredeti erősség helyreállítására, sőt növelésére. Az erősítés a savtalanítás után történik, ragasztóanyaggal való átitatással vagy vékony, erős papírral, esetleg (egy oldalon) vászonnal. Mivel a hatékony papírerősítés tömegesen nem, csak laponként végezhető, nagyon időigényes és költséges megoldás.

Könyvek állapotának felmérése az Országos Széchényi Könyvtárban. Az Országos Széchényi Könyvtárban egy hosszú távú állományvédelmi terv készítésének megalapozása érdekében felméréseket végeztek a könyv- és hírlapállományban, valamint a különgyűjteményekben lévő anyagok mennyiségei és azok állapota tekintetében, 1989–1991 között.

Az 1711 utáni könyvállomány 0,5%-át, 8200 kötetet egyenként vizsgáltak meg a kötés fajtája (bőr-, pergamen-, papír-, vászonkötés, illetve a kötés hiánya) és állapota, valamint a könyvek papírjának cellulózösszetétele (rongypa-

pír, facellulóz papír, facsiszolat-tartalmú facellulóz papír) és állapota szempontjából. Mind a kötések, mint a papír állapotát a „jó”, „közepes” és „rossz” jelzőkkel minősítették, előre meghatározott ismérvek alapján. Külön kategóriában feltüntették a mázolt („krétás”, műnyomó) papírra készült könyvek mennyiségét és állapotát is.

A rongypapírt, facellulóz papírt és mázolt papírt *jónak* minősítették, ha a papír ép volt, és sem konzerváló (fertőtlenítő, savtalanító), sem helyreállító kezelést nem igényeltek. A facsiszolat-tartalmú papíroknál a „jó” minősítést nem alkalmazták, mert ezeket a papírokat – lévén savasak – mindenképpen savtalanítani kellene. *Közepes* állapotúnak minősítették a rongypapírt, ha kisebb mértékben szakadt, hiányos, penészfoltos, penésztől gyengült volt. Bár a múlt században készült rongypapírok már enyhén savasak, állapotukban a sav még nem okozott komolyabb károsodást. Az 1860–70-től megjelenő facellulóz papírok kb. 1986-ig szinte kizárólag gyantás-alumínium-szulfátos enyvezésűek voltak, pH-értékük 4,5–6,0 között van. Állapotukat akkor minősítették közepesnek, ha pH-értékük 5,5 alatti (savtalanításra szorulnak), és/vagy észrevehetően meggyengültek, sárgultak, szélük esetleg szakadt volt. A facsiszoltos papírok, ha savasságuk 4,5–5,5 között volt, és kisebb törekenységet mutattak, közepesnek minősültek (ez a kisebb facsiszolat-tartalmú papíroknál fordult elő). „*Rossz*” állapotú rongypapír és facellulóz papír csak a könyvek 0,56%-ában fordult elő; ez (rovarrágástól, penészedéstől vagy savasságtól való) nagyfokú meggyengülést, szakadásokat, hiányokat, illetve súlyos fizikai károsodást jelentett. A facsiszolat-tartalmú papírok esetében a „rossz” minősítést az általában 4,5-nél kisebb pH-értékű, nagyon törekeny papírok kaptak. A mázolt papírok „közepesnek” minősültek kismértékű penészeség vagy fizikai károsodás esetében, és „rossz”-nak, ha az ilyen jellegű károsodás nagymértékű volt, vagy a kötet lapjai átnedvesedés következtében összetapadtak (ez csak erre a papírfajtára jellemző károsodás).

A felmérés adatainak összesítése alapján a következő arányokat ill. mennyiségeket kapták, papírfajtánként és állapotkategóriánként (ld. 1. táblázat).

1. táblázat

a felmért könyvek papírjának állapota /%-os megoszlás/	mennyiségek kategóriánként, az egész könyvvállományra vetítve /db/					
	jó	közepes	rossz	jó	közepes	rossz
<u>rongypapír</u> össz.: 9,98%	7,75	1,95	0,28	125400	32000	4600
<u>fa-cellulóz papír</u> össz.: 34,17%	27,39	6,50	0,28	447800	106500	4600
<u>facsiszola- tos papír</u> össz.: 53,6%	-	39,60	14,00	-	647400	228800
<u>mázolt papír</u> össz.: 2,23%	1,86	0,35	0,02	30400	5800	400
	37,0%	48,4%	14,6%	603600 db	791700 db	238400 db

A felmérésből következő teendők az OSZK könyvvállományának megóvására. A közepes és rossz állapotú rongypapírt és mázolt papírt kézi javítással, papíröntéssel, az összetapadt lapok szétválasztásával kell javítani-restaurálni, a penészes köteteket fertőtleníteni (nem élő penészt, hanem penésznyomokat mutató könyv adódott néhány a felmérés során). Ez összesen mintegy 43 000 kötetet érintett, de csak 5000 kötet esetében lehet gyors beavatkozást igénylő mértékű a károsodás.

A közepes állapotú facellulóz és facsiszoltos papíroknál (754 000 kötetben), mivel pH-értékük 5,5 alatt van, de még nem nagyon törékenyek, tömeges savtalanítást kellene alkalmazni, szükség esetén műanyagos vagy metil-cellulózos átitatással mint papírerősítéssel együtt.

A rossz állapotú facellulóz és facsiszoltos papíroknál a – tömeges vagy laponkénti – savtalanítás mellett a legtöbb esetben szükség lenne a papírhoz hasonló rostos anyaggal, leginkább hosszú rostú japán papírral való erősítés is. Ezt a kezelést mintegy 233 000 kötetnél kellene elvégezni. Ez – kötetenként csak 100 lappal számolva – 2 330 000 lap egyenkénti megerősítését jelentené, csak a nemzeti könyvtár 1711 utáni könyvvállományában. Valószínű, hogy ennél a kategóriánál a megóvás útja a mikrofilmre vétel és a mikrofilm használata lesz, az eredeti köteteknek a forgalomból való kivonásával egyidejűleg, ahogy ez az egypéldányos hírlapokkal is történik. A tömeges savtalanítás lehetőségének függvényében, savtalanítás után vagy anélkül, ezeket a könyveket lúgos papírból, kartonból készült védőborítókba és dobozokba helyezve lehetne és kellene megőrizni.

Semleges közegű enyvezéssel, kalcium-karbonát töltőanyaggal gyártott írónyomó papírok az utóbbi tíz évben. Az előzőekben szereplő, tömeges papírsavtalanítást és megerősítést igénylő 754 000, és (elméletileg) savtalanításra és laponkénti megerősítésre, illetve (gyakorlatilag) mikrofilmezésre, tömeges savtalanításra és savmentes papírban való elhelyezésre szoruló 233 000 kötet könyv esetén állományvédelmi kezelése a nemzeti könyvtárban igen jelentős idő-, munkaerő- és anyagi ráfordítást tenne szükségessé.

Az 1960-as évek eleje óta adott a lehetősége annak, hogy facellulózból, ipari úton, a rongycellulózból, kézi úton készített papírokéhoz hasonló tartósságú, eredeti jó tulajdonságait hosszú ideig megőrző papírt készítsenek. A könyvtárosok és levéltárosok az utóbbi 15-20 évben egyre erőteljesebben hallatták hangjukat az USA-ban és Európában is, annak érdekében, hogy a papírgyárak térjenek át a savas közegű gyártásról a semleges közegű gyártásra, tehát a savas papírok helyett lúgos papírok készítésére, a kiadók és nyomdák pedig lúgos papírok felhasználására a könyvek előállításában. Az USA-ban 1990 körül szövetségi szinten és egyes államokban is törvények születtek arra nézve, hogy bizonyos, hosszú idejű megőrzésre szánt kiadványokat csak hosszú élettartamú savmentes, kalcium-karbonát tartalmú papírra lehet nyomtatni. Több európai országban (pl. Finnország, Hollandia, Szlovák Köztársaság) van vagy készül olyan levéltári törvény, amely előírja az iratképzők számára az időálló papír használatát. Ezekkel a törvényekkel együtt természetesen készültek és készülnek az időálló papírokra vonatkozó nemzetközi (ISO) és országos szabványok is.

A lúgos papír termelése az USA-ban a 80-as évek második felében gyorsan nőtt, és 1991-ben az író-, nyomó- és fénymásoló papíroknak legalább a fele már lúgos volt. Európa országairól ilyen átfogó adatokkal nem rendelkezünk, de vannak ismereteink arról, hogy – többek között – Angliában, Németországban, Finnországban, Csehországban és Szlovákiában, valamint Magyarországon is

2. táblázat

	<u>savas</u>		<u>semleges vagy lúgos</u>	
	<u>facsiszolat</u>	<u>facsiszolat nélküli</u>	<u>facsiszolat</u>	<u>facsiszolat nélküli</u>
1986.	13 db 18%	58 db 80,5 %	- 0	3 db ⁺ 4,2%
összesen:	98,5%		4,2%	
1989.	23 db 32%	27 db 37,5%	1 db ⁺⁺ 1,4%	22 db 30,6%
összesen:	69,5%		32%	
1992-93.	6 db 8,3%	3 db 4,2%	18 db 25%	45 db 62,5%
összesen:	12,5%		87,5%	
⁺ ebből két kötetben csak részben van lúgos papír, ezek a könyvek a savasaknál is szerepelnek; ⁺⁺ részben savas papír van a könyvben, ezért savasként is szerepel.				

egyre nő a semleges közegű gyártásra részben vagy teljesen átállt papírgyárak száma, és így a termelt lúgos író-nyomó papír mennyisége is. Az átállást sehol sem a könyvtárak és levéltárak érdeke, hanem a gyárak gazdaságossági és piaci szempontjai motiválják. Az áttérés viszont a közgyűjtemények számára rendkívüli horderejű, mert azt jelenti, hogy a *savas, törékeny könyvek korszaka az 1990-es években lezárul*, és hogy a mostantól megjelenő könyvek papírja – megfelelő raktári tárolás és normális könyvtári használat mellett – egy-kétszáz évig nem fog tömegesen konzerváló-restauráló kezelésre szorulni.

Magyarországon a kezdeti próbálkozások után 1984-ben volt az első nagy áttérés, amikor a szolnoki papírgyár egyik papírgépén áttértek a semleges közegű gyártástechnológiára, elsősorban az ún. mázolt (krétabevonatú) papírok gyártása érdekében. A sikeres szolnoki technológiaváltás és a semleges közegű gyártáshoz szükséges anyagok előnyösebb ára és hozzáférhetősége több más gyárban (Fűzfő, Dunaújváros, Diósgyőr) is elősegítette az áttérést a lúgos író-nyomó papírok gyártására. Ennek következménye, hogy míg 1984-ben a hazai gyártású író-nyomó papírok 10%-a készült semleges közegű technológiával, 1986-ban ez az arány 30%, 1990-ben pedig valamivel 60% fölött volt. 1989–90 után – a teljes importliberalizáció következtében – hatalmas mennyiségben érkezik be külföldi nyomópapír, és a létrejött számtalan új kiadó és nyomda – a régiék mellett – a kedvezőbb ár és a szemmel látható jó minőség miatt előszeretettel használja a külföldi papírokat.

Az 1993 tavaszán elvégzett legújabb felmérés szerint a nemzeti könyvtárba kötelempéldányként beérkezett, nem-mázolt papírra (mivel azok eleve lúgos felületűek) nyomott könyvek papírjának savas, illetve semleges-lúgos kémhatása és facsiszolat-tartalma a következőképpen alakult 1986-ban, 1989-ben és 1992–93-ban (mindhárom évből 72, a polcon egymás után következő könyvet vizsgálva (ld. 2. táblázat).

Ha ezek után visszagondolunk arra, hogy az 1711–1989 közötti könyveken végzett felmérés adata szerint a – csak 1850 után – a facellulózból és facsiszolat + facellulózból, savas közegű enyvezéssel készült papírra nyomott könyvek 69%-a volt közepes és rossz állapotban, tehát többé-kevésbé savas és gyengült, törékeny, a legújabbban megjelent könyvek papírjának összetétele igen biztató. Az 1992–93-as könyvek között az összesen 12,5%-nyi savas papír azt jelzi, hogy Nyugat- és Közép-Európában (ahonnan a Magyarországra ma behozott papírok származnak), Magyarországot is beleértve, az író-nyomó papírok gyártási technológiája már inkább semleges mint savas, és ez reményt ad arra, hogy a ma és az ezután készülő könyvek nem lesznek törékenyek 100-150 év múlva.

Kastaly Beatrix

MEGJELENT

Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 3. száma:

Beöthyné Kozocsa Ildikó: Középkori pergamen kéziratok konzerválási eljárásainak kutatása és fejlesztése. A vizsgálati módszerek és restaurálási eredmények összefoglalása és értékelése. Bp. 1992. 62 l.

Az Országos Széchényi Könyvtár Restauráló Laboratóriuma 1983-ban kezdett a "Corvina program"-hoz, amelynek célja a korábban menthetetlennek vélt, súlyosan károsodott középkori pergamen kódexek konzerválása volt.

A kódexek – közöttük jelentős számban corvinák – nagy része a Budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményéhez tartozik, néhány, hasonló módon sérült kötet az Országos Széchényi Könyvtár tulajdona. A kéziratok mintegy 350 évig Törökországban – feltehetően kedvezőtlen tárolási körülmények között – elsősorban biológiai és fizikai károsodás következtében közel kerültek a megsemmisüléshez. Megmentésük érdekében a szakemberek széles körű együttműködésére volt szükség. A kódexek anyagainak és a károsodások okainak alapos vizsgálata után meg kellett tervezni a sikerrel alkalmazható konzerválási-restaurálási eljárásokat; majd ezeket és a felhasználásra kerülő segédanyagokat fizikai és kémiai ellenőrzésnek és próbáknak vetették alá, nehogy valamiképpen veszélyeztessék a kéziratokat.

A kutató-fejlesztő munka során új eljárások kidolgozása vált szükségessé, mint pl. a kéziratok festékanyagainak, illetőleg aranyozásának rögzítése, vagy a meggyengült pergamenek lágyításának, szilárdításának és fertőtlenítésének egy munkafázisban történő megvalósítása. Legjelentősebb újítás a csonka pergamenek kiegészítésére és egyúttal megerősítésére szolgáló új módszer, a pergamenöntés volt. Az évek során az alapeljárás több változatát is kidolgozták a restaurátorok.

A tanulmány szerzője részletesen leírja a vizsgálati módszereket, azok eredményeit, és röviden ismerteti a kiválasztott és a kódexek restaurálása során alkalmazott eljárásokat, végül jegyzékben közli a restaurált kódexeket.

A tanulmányt elsősorban könyv- és papírrestaurátoroknak ajánljuk, de haszonnal olvashatók a régi kéziratokkal, kódexekkel foglalkozó kutatók, könyvtárosok, régészek és művészettörténészek is. A szöveget számos fényképfelvétel és ábra teszi könnyebben érthetővé a laikusok számára is.

Ára: 286.- Ft.

Kapható: az Országos Széchényi Könyvtár kiadványrusító helyén:
Budavári palota F épület, a főbejáratnál

Megrendelhető: Országos Széchényi Könyvtár Kiadványtára, *Neményi Zsuzsa* ügyintéző. 1827 Budapest, Budavári Palota F épület. Telefon: 1556-967.

Nemzetközi könyvtári együttműködés

„A könyvtári szolgáltatás, a bibliográfiai szervezetek, a könyvtári osztályozás nem ismer sem nemzeti, sem pedig politikai határokat. Egyetemesek. Akárcsak a könyvtáros szakma.” (Ranganathan)

A könyvtárak nemzetközi együttműködése – a fenti idézet alap gondolatából kiindulva – elválaszthatatlan a könyvtári munka lényegétől, s egyben az egyes könyvtárak, valamint az egész könyvtári rendszer eredményes működésének fontos területét elengedhetetlen feltételét képezi. Az utóbbi években pedig egyre erőteljesebb igény mutatkozik a könyvtári rendszer korszerűsítése, új szolgáltatások bevezetése iránt. Ez ismételten s talán még fokozottabban a nemzetközi együttműködésre irányítja a figyelmet. Ám ezzel egyidejűleg választ kell találni olyan kérdésekre is, hogy: melyek az együttműködés megfelelő formái? Milyen feltételek, adottságok szükségesek az eredményes együttműködés kialakításához?

Éppen ezért – megítélésünk szerint – a nemzetközi kapcsolatok területének feltérképezése napjainkban ismét időszerűvé vált. Egyrészt, mert a kínálózó számtalan lehetőség, a növekvő önállóság mellett úgy véljük, tisztán kell látni, melyek a nemzetközi együttműködés sarkalatos, meghatározó pontjai, amelyeket minden körülmények között fenn kell tartani. Másrészt pedig mindenki számára hasznos volna, ha egyértelművé válna milyen lehetősége, illetve mozgásteret van az egyes könyvtáraknak. Arról is jó volna átfogó képet kapni, hogy jelenleg milyen élő nemzetközi kapcsolatai vannak a magyar könyvtáraknak. Éppen ezért úgy látjuk, hogy a könyvtári területnek meg kell fogalmaznia nemzetközi kapcsolattartásra vonatkozó elképzeléseit, és szükséges egy megfelelő stratégiát is kialakítania. A korábbi időszakban a hazai szakirodalom – annak ellenére, hogy születtek átfogó elemzések – érthető okokból, nem különösebben foglalkozott a kérdéssel.

A nemzetközi együttműködés, bármely területét is nézzük, könnyen megállapítható, hogy rendkívül költséges tevékenység, nemcsak az anyagi forrásokat, hanem a munkaerő és idő ráfordítás tekintetében is. Anyagi téren viszont korlátozottak a könyvtárak, könyvtáros szervezetek és tegyük hozzá – a minisztérium lehetőségei is. Sőt a jelenlegi helyzetet tekintve kijelenthetjük, hogy a rendelkezésre álló anyagi források messze alatta maradnak a szükségesnek. Ez alapvető akadályt, problémát jelent a nemzetközi kapcsolattartás, kapcsolatteremtés útjában, s szintén arra készítet, hogy a szakma vegye számba teendőit, fogalmazza meg mi az, ami a szakmai feladatok színvonalas teljesítéséhez elengedhetetlen, hol húzódik a határ – ha egyáltalán meg lehet húzni egy ilyen határt – a könyvtári rendszernek, mint egésznek a feladatai és az egyes intézmények önálló nemzetközi kapcsolatai között.

Az együttműködésben való részvétel – vonatkozzon az bármely területre –, mindig valami kölcsönös előnyt, hasznot feltételez, ami az együttműködés során általában a szolgáltatások színvonalában, illetve a források megosztásában jelentkezik a résztvevők számára. Ha ez az előny nem áll fenn, az együttműködést hosszú távon nem lehet és nem is érdemes fenntartani.

A könyvtári együttműködéssel kapcsolatban egy másik fontos sajátosságot is ki kell emelni, azt, hogy az minden esetben szolgáltatások létrehozására irányul, s ehhez kapcsolódó gyakorlati tevékenységben nyilvánul meg. A könyvtáraknak természetes törekvése kell legyen az, hogy megfelelő színvonalú és a lehető legteljesebb szolgáltatásokat nyújtsák a használóinak. Az információközvetítés lényegéhez tartozik továbbá az is, hogy a szolgáltatásokat folyamatosan és naprakészen kell biztosítani. Végeredményben a nemzetközi könyvtári együttműködés minden formája, szervesen kapcsolódva az országos rendszer fejlesztési törekvéseihez, erre a végső célra irányul.

A nemzetközi együttműködésről, a kapcsolatok lehetőségéről a szervezetek munkájában részt nem venni, különféle könyvtári programokban való részvételtől lemondani – anyagi vagy bármely egyéb ok miatt – annyit jelent, hogy egyben lemondunk arról is, hogy a hazai kutatást, oktatást megfelelő információval lássuk el. Ez mindent összevetve sokkal többbe kerülne az országnak, de mondhatjuk azt is: kifejezetten káros lenne. A folyamatos együttműködés fenntartása tehát mindenképpen létkérdés, de egyben gazdasági érdek is a könyvtárügy, illetve az ország számára.

A jelen írásban tehát a teljesség igénye nélkül arra a kérdésre keresünk választ, hogy melyek a nemzetközi együttműködés sajátosságai, céljai. Megpróbáljuk továbbá röviden felvázolni a nemzetközi könyvtári együttműködés főbb tendenciáit. A hazai lehetőségeket tekintve pedig áttekintést kívánunk adni egy – a szakma előtt talán kevésbé ismert és ezért kevésbé kiaknázott –, területről: a kétoldalú államközi együttműködésekről.

Egyetemes törekvések a könyvtárügyben

Mielőtt rátérnénk a hazai lehetőségek tárgyalására, s ezen belül a kétoldalú kulturális kapcsolatokra, tekintsük át röviden milyen törekvések érvényesülnek a határainkon túl, elsősorban Európa könyvtárilag fejlett országaiban.

Legszembetűnőbb jellegzetesség, ami hatással van az országok, régiók, intézmények közti együttműködésre – az egész országban tapasztalható különbségek ellenére is – a gépesítés, a technológiai fejlettség magas foka. Ez nagyon sok szempontból rányomja a bélyegét az együttműködésre, megkönnyíti a gyors, a használók igényeihez igazodó szolgáltatások biztosítását, de nagy és folyamatos anyagi ráfordítást is jelent. A könyvtárak, ha fenn akarják tartani és emelni kívánják szolgáltatásaik színvonalát, hatékonyságát, arra kényszerülnek, hogy az együttműködést, a források ésszerű megosztását válasszák. Másrészt viszont a számítógépes hálózatok közti információcsere, kapcsolódás is számos megoldandó problémát vet fel. Alapvető ezek közül a különböző információátvitellel kapcsolatos szabványok kidolgozása stb.

Gyakran a nagy nemzetközi szakmai szervezetek (IFLA, FID, UNESCO stb.) karolják fel különböző programok keretében (UBCMarc, UAP, PAC, ALP stb.) a legfontosabb problémák megoldását. Az Európai Közösség abból a felismerésből kiindulva, hogy a könyvtárak a közösség információs kincstárait jelentik, amelynek előnyeit a jövőben jobban ki kell használni, szintén nagy hangsúlyt helyez a könyvtárak közti együttműködésre. Ennek hatékony megvalósítását az új, korszerű információs technológiák gyors alkalmazásában, az erőforrások megosztásában, a szolgáltatások fejlesztésében látja.

Az elmondottakból kitűnik, hogy az együttműködés húzóerejét a szakmai (minőségi, a lehető legteljesebb szolgáltatások) és a gazdaságossági (erőforrások optimalizálása) megfontolások jelentik. Az együttműködés pedig minden esetben gyakorlati tevékenységhez kapcsolódik.

A magyar könyvtárügy nemzetközi kapcsolatai

Ezek után nézzük meg, hogy a magyar könyvtárügy nemzetközi kapcsolatai milyen keretek közt, illetve milyen szinteken valósulnak meg.

1. *Állami szintű egyezmények.* Ebbe a kategóriába a kulturális minisztériumok által kötött kétoldalú csereprogramokba foglalt megállapodások tartoznak. Lehetőséget biztosítanak intézmények közötti együttműködésre, illetve egyéni ösztöndíjakra is.

2. *Egyesületi kapcsolatok.* Könyvtáros egyesületek, szervezetek közti együttműködés. Meg kell jegyezni, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesülete emellett képviselteti magát a jelentősebb nemzetközi szervezetek (IFLA) különböző szekcióiban is.

3. *Intézmények közti közvetlen együttműködés.* Az egyes intézmények közti, általában feladat ellátásához kötődő (pl. OSZK hungarikakutatás) vagy szakemberek cseréjét, új technológia megismerését, illetve átvételét szolgáló közvetlen együttműködés.

4. *Személyes kapcsolatok.* Személyes kapcsolatok leggyakrabban ösztöndíjak, egyéni meghívások (pl. előadások tartására, konferenciákon, egyéb szakmai rendezvényeken való részvétel stb.) formájában jelentkeznek.

5. *Egyéb.* A különböző nemzetközi könyvtáros szervezetek (pl. IFLA, FID, UNESCO, IAEA stb.) munkájában, különböző könyvtári programokban való részvétel. Megvalósulhat egyesületi, intézményi és egyéni szinten is. A nemzetközi szervezetek munkájában – legaktívabban az OSZK, MKE, OMIKK, MTA Könyvtára –, tehát a nagyobb könyvtárak vállalnak szerepet.

A fenti pontokban felsorolt együttműködési szintek jelentik a könyvtárak főbb nemzetközi területeit, melyeknek ki kell egészíteniük egymást. A felvázolt szerkezetben – mint ahogy jeleztük is –, természetesen számos átfedés is van.

A következőkben, a többihez viszonyítva talán kevésbé ismert, kétoldalú kulturális munkatervek keretében megvalósítható együttműködések tendenciáit, jellemzőit ismertetjük.

Kulturális munkatervek, államközi egyezmények

A kulturális munkaterveket az egyes országok művelődési minisztériumai kötik meg, általában 1-től 3 évig terjedő időtartamra. Ezekben rögzítésre kerülnek a különböző – oktatási és a kulturális területre vonatkozó – programok, az egymás számára kölcsönösen biztosított cserelehetőségek, a felajánlott ösztöndíjak, tanulmányutak, valamint ezek pénzügyi feltételei is.

Közös jellemzésükre azt lehetne mondani, hogy legtöbb esetben inkább általánosságban megfogalmazott együttműködési készséget fejeznek ki, de különböző konkrét lehetőségeket (pl. az egyes szakterületeken szakembercsere, rendezvények megvalósítása stb.) is biztosítanak. Ez utóbbiak megvalósítására az anyagi lehetőségek függvényében évente meghatározott keretet (7–10 nap) irányznak elő.

Némelyik munkaterv konkrétan meghatározza, hogy mely intézmények (általában a nemzeti könyvtárak), mely területen működnek együtt, míg más munkatervek, az intézmény megnevezése nélkül csupán éves keretet, lehetőséget kínálnak az együttműködésre, s annak realizálását a kölcsönös érdeklődéstől és a pénzügyi lehetőségektől teszik függővé. Meg kell jegyezni, hogy ez utóbbi feltétel mind nagyobb mértékben határt szab az érdemi együttműködés kialakítása előtt. Éppen ezért a jelenlegi helyzetben egyre inkább az a tendencia

mutatkozik, hogy főként a keret jellegű, konkrétumok nélküli megfogalmazások kerülnek az egyezményekbe. Ez egyrészt előnyös, mert reális igény esetén bármely – a szakmai elképzeléseknek, céloknak megfelelő – tartalommal tölthető fel, másrészt viszont kedvezőtlen, mert anyagi fedezetét tekintve bizonytalanabb, és további elfogadtatást, egyeztetést igényel.

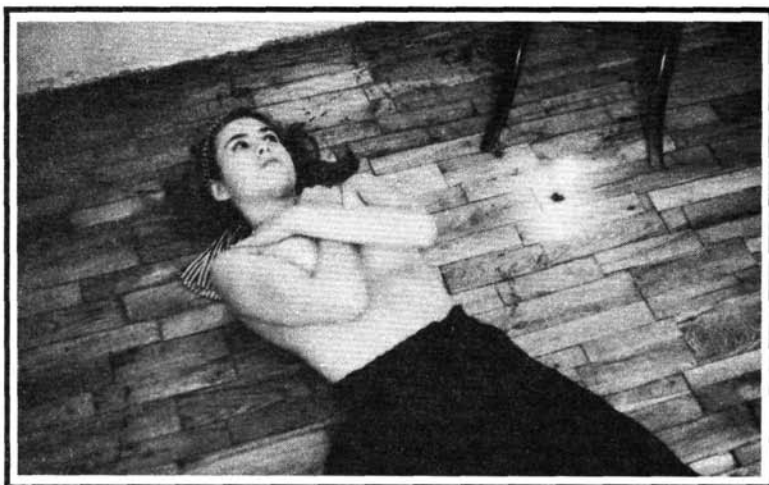
Érdekes különbség figyelhető meg a volt szocialista országokkal, valamint a nyugati országokkal megkötött együttműködési munkatervek között. Az előbbieknél a hagyományos szakmai csereutazásokra kerül a hangsúly, amelyeket szakmai kutatómunka egészíthet ki, az utóbbiaknál viszont ezzel ellentétben vagy általános megfogalmazást – „a Felek elősegítik, ösztönzik a könyvtáraik közti együttműködést... stb.” – vagy (az utóbbi időben egyre inkább) a kevésbé formális, konkrét, projekt jellegű együttműködést részesítik előnyben.

Véleményünk szerint a jövőben az ilyen egy-egy területre vonatkozó, hosszabb távra szóló, komplex projektek válhatnak a leginkább a rendszer, s az egyes könyvtárak javára, ehhez azonban végig kell gondolni, hogy melyek azok a területek, amelyeken érdemes lenne ilyen komplex együttműködési projektet kidolgozni. Ahhoz, hogy ezeket a lehetőségeket, melyek természetesen nem korlátlanok, az eddiginél jobban ki tudjuk használni meg kell határozni mi az, amit a magyar könyvtárak el akarnak érni, meg akarnak valósítani az egyes országok viszonylatában. Mivel a minisztériumnak elsősorban koordináló, közvetítő szerepe van, a szakmának (az érintett intézményeknek) kell megfogalmazni, illetve megvalósítani az elképzeléseit.

Konkrét javaslat, elképzelés hiányában általános, sokszor semmitmondó megfogalmazások kerülnek a munkatervekbe.

A szomszédos országokkal általában olyan együttműködés kialakítását tartjuk fontosnak, amely a hungarikakutatást, valamint a határon túli magyarság könyvtári, magyar nyelvű irodalommal való ellátását segíti, de ez nem zár ki egyéb – kölcsönös érdeklődésen alapuló – formákat sem.

A könyvtári vonatkozású pontok megszövegezésében a Könyvtári Osztály abból a megfontolásból indult ki, hogy a szomszédos, illetve az európai országokkal különösen fontos a szoros, megfelelő szintű könyvtári együttműködés kialakítása és elsősorban ezt kell erősíteni. A távoli, fejlődő országok vonatkozásában pedig nincs igazán realitása az érdemi együttműködésnek.

A kulturális munkatervekkel kapcsolatban el kell mondani azt is, hogy az eddigiekben főként az OSZK használta ki a rendelkezésére álló cserelehetőségeket, illetve a nemzeti könyvtári funkciók ellátásának, elsősorban a hungarikakutatásnak a kérdése kapott hangsúlyt. A jövőben azonban hasznos lenne, ha más könyvtár is élhetne ezekkel a lehetőségekkel, annál is inkább, mivel – és ezt hangsúlyozni szeretnénk – a kulturális csereprogram igénybevétele minden könyvtár előtt nyitva áll. Ennek az egyik legfontosabb feltétele, a pénzügyiek mellett, az igények, elképzelések megfogalmazása. Főként azért, mert az ösztöndíjjakkal ellentétben, az együttműködésre vonatkozó – általánosságban megfogalmazott – munkatervi pontok kihasználására, kamatoztatására, (a külföldi kezdeményezésekből adódó kölcsönösséget leszámítva) szinte csak ily módon van lehetőség. Ehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy az előzőekben mondottak alapján a megvalósulásnak sokkal nagyobb az esélye, különösen a nyugati országok viszonylatában, ha az utazás, az együttműködés valamely konkrét feladat ellátásához kötődik.

Összegezve a kétoldalú munkatervekkel kapcsolatos megállapításainkat még egyszer ki szeretnénk emelni, hogy ezek minden könyvtárra vonatkoznak. Ha bármely könyvtár egy másik, a határainkon túli könyvtárral közvetlen együttműködést kíván kialakítani, ezt bármikor szabadon megteheti, s ha együtt kívánnak valamely közhasznú programot megvalósítani, úgy a munkatervekben való rögzítés ennek csak nagyobb nyomatókat adhat.

Egy másik sajátosság, hogy a szakmai tanulmányutak lehetősége még mindig gyakran szerepel az együttműködés formái között, és feltehetően valamilyen szinten meg is fog maradni, különösen olyan országok esetében, ahol még erősebb a központi irányító szerep. A nyugati országok esetében viszont az együttműködés útja, legcélszerűbb formája a közös projektek kialakítása, szakmai szemináriumok, szimpóziumok szervezése, illetve a különböző képzési programok megvalósulása lehet a jövőben.

Bátorítani szeretnénk minden könyvtárat, hogy lehetőségeihez képest próbálja meg kiépíteni kapcsolatait a hasonló külföldi intézménnyel, kamatoztassa a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségeket. A Könyvtári osztály a

kulturális munkaterveken keresztül, s minden rendelkezésére álló eszközzel támogatni kívánja a könyvtárak ez irányú tevékenységét.

Végül hangsúlyozni szeretnénk, hogy írásunk nem a teljességre törekvés, hanem inkább a probléma felvetésének igényével készült, ezért mindenképpen úgy gondoljuk, hogy hasznos lenne, ha további – az általánosság szintjén túllépő – elemzések is követnék a jövőben. Meggyőződésünk, hogy a jelenlegi szűkös anyagi lehetőségeken változtatni csak akkor lehet, s erről az esélyről nem mondhatunk le, ha a szakma világos, megfelelően indokolt elképzelésekkel rendelkezik a nemzetközi kapcsolattartást illetően. Különösen az egyes könyvtárak nemzetközi kapcsolattartása, közvetlen együttműködése, illetve az ezzel kapcsolatos problémák, elképzelések megfogalmazása jelentene hasznos hozzájárulást ahhoz, hogy a későbbiekben megkötésre kerülő munkatervek egyre inkább a könyvtárügy reális igényeit tükrözzék, és az egész szakma hasznát, fejlődését szolgálják.

Hegyí Tamás

Feljegyzések a főváros nyilvános könyvtáráról II.

A nyájas olvasó és a szolgáltatások

A harmincas években a fővárosi nyilvános könyvtár tucatnyi egységébe évente mintegy 14-15 ezer ember iratkozott be. Harminc évvel később – a nagy könyvtárhálózati szervezés időszakában – a beiratkozott olvasók száma elérte a 160 ezret, majd a nyolcvanas évekre 180 ezer közelébe emelkedett. Ezután hullámvölgy következett, s mostanában ismét 160-170 ezer a bejegyzett olvasók száma a hálózatban s ehhez járul még a központ további 17 ezer olvasója.

1990-ben összesen több mint 2 millió látogató fordult meg az egész könyvtárhálózatban, majd az 1991-es évben számuk meghaladta a 2,6 milliót. Úgy is fogalmazhatunk, hogy minden fővárosi lakosra jut egy-egy látogatás.

A pontatlanság veszélyét is vállalva – minthogy pontosabb felmérések nem készültek –, feltételezhető, hogy napjainkban minden harmadik fővárosi család rendszeres kapcsolatban áll a nyilvános könyvtárhálózattal. Ez igen számottevő arány, még ha joggal kívánunk is többet, a fejlett országok példáját látva. Ám maga ez az arány is elindíthat egy olyan gondolatot, hogy ekkora és ilyen széles kört mozgató érdeklődés komoly figyelmet érdemel fenntartótól és könyvtárostól egyaránt.

Annál is inkább, mert a háttérben jelentős strukturális folyamatok zajlanak. Néhányra szeretnék csak kitérni. A fővárosban működött a legkiterjedtebb *szakszervezeti/munkahelyi könyvtárhálózat*, amelynek statisztikából kiolvasható teljesítménye még a *nyolcvanas évek derekán is az FSZEK szintjén volt* (évi 4,5-5 millió kölcsönzés). Mára ez a könyvtárhálózat igen jelentős csökkenést szenvedett el, több, itt nem részletezendő okból következően. Tényként lehet számolni mindenestre azzal, hogy e második hálózat visszaesése növeli a nyilvános hálózat iránti igényt.

Nagymérvű lakossági-demográfiai változások következtek be az elmúlt két évtizedben, változott az iskolázottság szintje stb. A könyvtári szakirodalomban

nincs teljesen egységes nézet arra vonatkozóan, hogy mely számszerűsíthető összefüggés, adat jellemezheti legegységelműbben az olvasói érdeklődést, illetve a könyvtár eredményeit. Magam a legkevésbé vitathatónak azt az adatot tartom, hogy egy lakosra hány kölcsönzést teljesített a könyvtár egy adott évben.

Ezen összefüggés felveti a lélekszám változásának figyelemmel kísérését. Az elmúlt húsz évben a budai oldalon 20%-kal csökkent az I. kerület lakossága, csaknem változatlan a XII. kerületé, 10-10 ezerrel nőtt a XI. és XXII. kerületé s közel megduplázódott a III.-é. A pesti oldalon egy elnyúló belső sáv – a XIII.-tól a „city”-n keresztül a IX. és XX-ig – mintegy negyedével csökkent, a XIV. kerületé stagnál, s magas arányban növekedett a külső sáv a IV.-től a XXI. kerületig (a hét kerületben együttesen 23%-kal). Részletesebb elemzés szólhatna arról, hogy életkor és iskolázottság tekintetében e számok mögött milyen tendenciák rajzolódnak ki. Egy jövőbeni – tervezhető feltételrendszerrel és tervezendő szolgáltatásokkal működő – nyilvános könyvtárhálózatok *elemi érdeke lesz az ehhez hasonló tendenciák részletes nyomon kísérése.*

A hetvenes évek elején a könyvtár hálózata – a központot nem számítva – egy lakosra átlag 2,7 kötetet kölcsönzött. Számításaim azt jelzik, hogy a lélekszám mellett kitapinthatóan hatnak az olyan feltételbeli tényezők, mint a könyvtár mérete (alapterülete) és az egy év alatt beszerzett újdonságok aránya. 1980-ben az egy lakosra jutó kölcsönzések száma 2,1 kötetre csökkent, ezután 1990-ben 2,3-ra emelkedett, s 1991-ben elérte a 2,9-et. Vidéken 1990-ig az egy lakosra jutó kölcsönzésszám közel kétszeres. Vidéken lényegesen jobbak az elhelyezési viszonyok, magasabb a beiratkozott olvasók száma is.

A helykérdést érdemes még tovább vizsgálni. Megfelelő könyvválaszték elhelyezése kellő helyet feltételez, s még inkább kell hely ahhoz, hogy a nyájas olvasó úgy léphessen be a köz- – tehát egyben saját – könyvtárába, hogy kulturált színtér fogadja, ahol nincs lökdösődés, ahol meg tud fordulni, s ha akar, le tud ülni, – hogy egész triviális szinten jelezzem az igényt (s a jelentkező problémákat).

1970-ben a fővárosi hálózat 11,7 ezer m² alapterülettel rendelkezett, azaz 100 lakosra 0,6 m² jutott, ugyanekkor vidéken a megfelelő adat 2,1 m². 1980-ban a fővárosi terület már 16 ezer m², 100 lakosra számítva az érték 0,8 m², ekkor vidéken már 2,9. 1990-ben a fővárosi alapterület 21,1 ezer m², 100 lakosra 1,1 m². A vidéki területellátottság tehát huzamosan és változatlanul mintegy 3,5-szörösen múlja felül a megfelelő fővárosi mutatót. Vidéken rendszeresen épültek új könyvtáráépületek városon-falun egyaránt, s közülük nem egy európai mértékkel mérve is számottevő és dicsérendő. A fővárosban egész évtizedek maradtak ki, s amikor épült egy-egy könyvtár (X., XI., XIII., XVIII.), ezek nagyságrendileg kisebbekre sikeredtek, mint vidéki megfelelőik (4-6-8 ezer m² helyett 1000 körüliek). Nem beszélve a konkrét hely megválasztásáról, mivel ezt is figyelve és értékelve, még nagyobb a fővárosi hátrány. *Egyedül a kőbányai városközpontba telepített kerületi főkönyvtár* minősíthető valóban megfelelőnek.

Az egyes kerületek ma is igen szórt képet mutatnak az alapterületi ellátottsági mutató szerint: a jobbak meghaladják a 100 lakosra számított 1,4 m²-t (I., VII., IX., X., XXI.) s figyelemre méltó, hogy a XI. és XIII. kerület az új épületek birtokában sem éri el ezt a szintet. Az alacsonyabb, még fővárosi zsinórmértékkel is mostohán ellátott kerületekben a 100 lakosra jutó alapterület 0,8 m² alatt vagy körül mozog (II., III., XII., XIV., XV., XVI., XXII.). Ezzel együtt az FSZEK komoly érdeme, hogy az utóbbi két év gyötrelmesen nehéz viszonyai közt is talált lehetőséget néhány előnyös megoldásra, néhány fiókkönyvtár ízléses felújítására (anélkül, hogy e felújításokhoz a költségvetés szintjén támogatást kaptak volna). Mivel a könyvtár vezetősége nem volt olyan lehetőség

birtokában, hogy – mintegy tulajdonosként – a hálózati egységek területével igazán gazdálkodjék, nemigen lehetett követni a demográfiai változásokat (hatalmas új lakótelepek egyik oldalon, kiürülő belső kerületek a másikon). Most remélhetőleg változni fog a helyzet.

Tendenciaszerűen érvényes az az összefüggés, hogy ahol a *100 lakosra jutó új könyvek száma* legalább 60 volt 1991-ben, ott magasabb használati számokat sikerült felmutatni (I., IV., V., VII., IX., X., XIII. kerületben egy lakosra 3 kölcsönzés felett). A statisztikai adatok tanúsága szerint a nyolcvanas évek közepén, illetve második felében tanuló volt a beiratkozott olvasók 50-52%-a, nyugdíjas 16-18,5%, míg az aktív felnőtt rétegek 29-34%-ot tettek ki. Mostanában az elmozdulások következtében – például a demográfiai hullámhegy levonulása – csökken a gyerekek száma (csak 1990-ről 1991-re 4,7 ezerrel csökkent számuk a hálózatban), ugyanakkor növekszik a felnőttek száma, de úgy, hogy főként a nyugdíjasok aránya emelkedik.

Számottevőek természetesen a kerületi és az eltérő könyvtárak szerinti olvasói arányok. A XIII. kerületben 1991-ben 11,6 ezer beiratkozott olvasót regisztráltak, közülük 57% volt tanuló, 17% nyugdíjas, s 26% aktív felnőtt.

A X. kerületi főkönyvtárban a 8,8 ezer beiratkozott olvasónak mintegy fele tartozott az aktív felnőtt kategóriába. Általánosságban elmondható, hogy a kisebb – lakásméretű – fiókok vonzzák-tartják a gyerekeket és nyugdíjasokat (itt talán a legfontosabb tényező a földrajzi közelség, a szűkebb ismerősi kör), míg a nagyobbak – természetesen – az információk és dokumentumok széles választékával csábítanak, s erre inkább van szüksége a felnőtt társadalomnak. Ilyen megközelítésben jócskán van megfontolandó kérdés a hálózat egységeinek telepítése dolgában. Valószínűleg az lenne az optimális megoldás, ha *néhány valódi nagykönyvtár* (5-7 fővárosszerte) s *ehhez kapcsolódó kiskönyvtárak* kínálnák az eltérő rétegek érdekei szerinti lehetőségeket. Komoly szerepet kaphatnak

a speciális olvasói igények szerinti „problémaorientált” gyűjtemények. Míg a tudományos diszciplínák alapján képzett szakrészlegesítés voltaképpen megállt a hálózatban, ezek a kisebb témákra koncentráló szolgáltatások – jó példa erre a Dagály utcai japán profil – egész hálózatra kiterjedő vonzerőt gyakorolhatnak.

Ismeretes előttem, hogy számos kísérlet és próbálkozás történt a marketingtevékenység kifejlesztésére, az olvasók figyelmének felhívására. Ha a hálózat egységeinek tevékenysége számos specifikus jeget mutat – helyesen –, akkor elemi teendő az ezekre történő figyelemfelhívás. Ennek ugyanakkor a különböző könyvtárakat látogatva nemigen tapasztaltam jelét. Pedig igen jól használhatnának az olyan tartalmú attraktív külsejű plakátok, szórólapok, amelyek ráirányítanak az érdeklődők figyelmét a többi könyvtárra és azok sajátos kínálatára. Legyen az a kerület másik – nagyobb – könyvtára, vagy pár buszmegállóval arrébb lévő, esetleg más kerületbe tartozó egység. Erre mind a helyi buzgalom, mind (és főleg) a központi „ellátás” adhatna példát és eszközöket.

A fővárosi nyilvános könyvtár hagyományos dokumentumszolgáltató-olvasgató, kölcsönző – funkciójához viszonyítva még gyerekcipőben jár az információszolgáltatás. Ez teljesen új metszet, s magától nem születhet meg, csak az olvasói-felhasználói érdeklődést érzékenyen vevő könyvtárosi szándék megerősödése révén. Kiváló példa az ellenpont: a *közhasznú információs szolgálat*, amely a legjobb értelemben közelít a modern információközvetítő nyilvános könyvtár funkciójához. Bárki bármilyen kérdéssel szinte bármikor hívhatja a köz könyvtárát; ez a legjobb reklám, ez a legnyilvánvalóbb bizonyítéka annak, hogy a könyvtár nem csupán a vajtűfülűek találkozóhelye, nem csak a gyerek kölcsönözheti a kötelező irodalmat, vagy egy hely, ahol „szerelmeset”, „harcosat” lehet olvasni. Ezzel a mindennapokban jelenlévő, a mindennapok ügyes-bajos dolgait megoldani segítő szolgálattal válik a könyvtár az egész lakosság intézményévé. Nem a beiratkozott olvasóké, hanem bárkié, minden polgáré. Örvedetes a közhasznú információs szolgálat elkezdett számítógépesítése, továbbá az is, hogy az így készülő adatbázisok a kerületekben is megkaphatók.

Már kevésbé örvedetes, hogy a közhasznú információ nem integrálódott a teljes tájékoztató szolgálattal. Ennek nyilvánvalóan elhelyezési és kommunikációs akadályai is vannak, de akkor is csak sajnálni lehet a jelenlegi megosztottságot, hisz ez zavart kelthet a felhasználó fejében. Neki az lenne az igazi megoldás, ha a KÖNYVTÁR-at hívja, akkor arra a hívásra, azon a telefonszámon megkaphasson mindenféle információt. Az már a könyvtár dolga, hogy belül – a színpalak mögött – hogy oldja meg ezt szervezeten, helyileg, személyileg.

Mindenesetre a központi könyvtár közhasznú információs szolgálatát már naponta legalább 1500-an keresik hívásukkal, s ez a nagyságrend egy 100-150 ezres amerikai városé, tehát az irány jó, a megkezdett vállalkozást értelmesen tovább kell vinni. Egy komplex információs szolgáltatásnak három fő sodra lehetne:

- a fentiekben jelzett közhasznú („különleges tudakozó”);
- a városra, városrészeire koncentráló (helyismereti) információ;
- a tudományok vonatkozásában szükséges információk.

Egy átfogó megoldás keresése csak a teljes könyvtári hálózat összefogásában, s a külső könyvtári-információs piac lehetőségeinek minél szélesebb bevonásával képzelhető el.

A központi könyvtár részlegei közül a már említett közhasznú mellett az olvasószolgálati tájékoztató, a szociológiai információs tevékenység és a Budapest Gyűjtemény munkája egyaránt szükséges a fenti megközelítésben. Az

olvasószolgálati tájékoztatás jelentős felfutását két tényező eredményezheti: – ha napirendre kerül a könyvtár komplex gépesítése, tehát a többféle katalógus információs hasznosítása a gép segítségével meggyorsul s változatosabb paraméterek szerinti keresés válik lehetségessé; – ha kellő pénzügyi feltételekkel számos kívülről megvásárolható adatbázis telepíthető a tájékoztatáshoz.

A szociológiai gyűjtemény igen értékes bibliográfiai-információs feladatokat lát el immár negyedszázada. Elsőrendűen hasznos a *magyar szociológiai szakirodalom bibliográfiája*, különösen azért, hogy nem húz merev határt egyfajta „tudományos”, vagyis csak szakembernek szóló szociológiai szakirodalom köré, hanem széles értelemben válogat a társadalmi kérdésekkel foglalkozó hazai irodalomból (évi mintegy kétezer tétel, tárgyszavazva). Van itt természetesen jócskán átfedés a nemzeti könyvtári cikkfeltárással (ott évi mintegy 10 ezer társadalomtudományi tételt tárgyszavaznak), de itt mások a szempontok, az anyag csoportosítása, feltárási mélysége stb. Annál nagyobb gond, igazi probléma, hogy *ez a szolgáltatás nem naprakész*, s ahelyett, hogy a cikk megjelenése után egy héttel, tíz nappal már szolgáltatható és visszakereshető lenne, *többször a lemaradás*, legalábbis a kötetbe szerkesztés terén. Itt semmilyen lemaradás nem engedhető meg, tekintettel az ügy, a tematika fontosságára. Ugyanakkor megfontolandó, hogy a tudományági keretek további lazításával *hazai társadalmi kérdések* orientációt kaphatna a feldolgozás és információközvetítés. Példával élve: az orvosválasztás dilemmáit tárgyaló írás kell, a szociológiai primér adatok matematikai modellálása esetleg nem.

A szociológiai információs tevékenység elismerést érdemel a külföldi anyagból történő feltárást, illetve a felhasználói igények szerinti szolgáltatásért. Most újabban az a terv, hogy e tevékenységet racionálisabbá tegyék külföldről megvásárolt CD-ROM lemez (Sociofile) révén. Remélhetőleg ez tovább növeli a hatékonyságot. Ésszerű ugyanis, hogy amit másutt nagyobb erővel és esetleg jobb minőségben elvégeztek, azt nem kell ismételni, inkább át kell venni. Minden ilyen vállalkozásban vannak újonnan fellépő szükségletek (CD-ROM leolvasó stb.), ezeket indokolt támogatni. A könyvtár növekvő hatékonysága sokak munkáját teheti hatékonyabbá: ez lehetne az alapelv.

A *Budapest Gyűjtemény* bibliográfiai-információs tevékenysége túlon túl a

„múltba fordult”, a gyűjtemények gazdagsága talán inkább sugallja a nagyobb időtávú bibliográfiai szintézisek szükségességét, mint a mai, abszolút naprakész információellátás kényszerét. Úgy gondolom, e gyűjtemény alapja lehetne a *fővárosról való azonnali és kimerítő információszolgáltatásnak: kutatónak, közgazdászati szakembernek – fővárosi és kerületi szinten egyaránt –*, s természetesen a „laikus” érdeklődőnek is. A főváros teljesen egyedi jelentősége okán ennek a szolgáltatásnak *kellene a leghatékonyabbnak lennie*. Jó lenne, ha a fővárosi önkormányzat is bátorítaná központi könyvtárát e funkció teljes értékű betöltésére. A kerületek és azok könyvtárai is messzemenően profitálhatnának e tevékenység szélesebb és főként maibb felfogása esetén. A legfontosabbnak és elsődlegesnek azonban a naprakészség és az offenzív szolgáltatás tűnik. Számos vonatkozásban elmondható még, de talán itt a legindokoltabban, hogy a teljes nyilvános könyvtári rendszer összetartozását leginkább a valódi központi szolgáltatások erősíthetik. Olyan szolgáltatások, amelyeket egy helyen állítanak elő, s utána tíz, huszonkettő vagy még több helyen hasznosítanak, továbbadnak.

A következő évek nagy számítógépesítési hullámának reményében fejtem ki a fenti gondolatokat, mert minden fejlesztés elsősorban a felhasználók jobb ellátását kell hogy leginkább elősegítse, s ehhez viszonyítva másodlagos jelentőségű a belső technológiai megújulás. Pontosabban: a belső megújulást úgy kell végrehajtani, hogy világos és messzemenő célokat szolgáljon, s főként eredményekben, „késztermékekben” gyümölcsozzon.

*

Manapság nem lehet megkerülni a művelődésben sem az *árak* kérdését. Amellett, hogy elvileg is tisztázást kíván e probléma, tehát annak eldöntése, hogy milyen alapszolgáltatást lehet – művelődésben, egészségügyben – díjért nyújtani, a kérdés elemi kényszerítő erővel merül fel a gyakorlat oldaláról. Ha nincs, aki a működést befolyásoló tényezők árának lavinászerű inflációját ellensúlyozni tudná (közüzemi díjaktól a dokumentumárakig), akkor a *működés fenntartása végett* a kulturális intézmény rákényszerül a természetétől idegen „viselkedésre”.

A hazai, másfél évtizeddel ezelőtti könyvtári törvényerejű rendelet három alapszolgáltatást sorolt az ingyenesek közé: a helyben olvasást, a kölcsönzést és a könyvtárközi kölcsönzést. Mára jószerével csak az első maradt vitathatatlan. A könyvtárközi kölcsönzésben a másolatszolgáltatást nyilvánvalóan meg kell fizetni a megrendelőnek (a jogalkotó nem teremtett anyagi fedezetet arra, hogy esetleg központilag térítsék meg a ráfordítást). Egyes könyvtárak a kölcsönzésben is bevezették a díjazást, hol a legújabb dokumentumok azonnali kölcsönzéséért, hol a meghatározott – drágább – dokumentumtípusokért. S ott van a postaköltség kérdése is.

A fővárosi nyilvános könyvtár az audio-vizuális dokumentumokra vezette be a kölcsönzési (használati, kezelési) díjat. Véleményem szerint dogmatikus az a kritika, hogy az érvényes törvényerejű rendelet nem engedi meg ezt a megoldást. Legfőbb törvény a működőképesség, s ha a kínálati oldalon új dokumentumtípusok jelennek meg (kazetták, kompaktlemezek, videókazetták), akkor ezek könyvtári szolgáltatásáról nem szabad lemondani. Valahonnan anyagi eszköz kellek, s ha a fenntartó erről *nem tud* gondoskodni, akkor jobb megoldást találni – látván az érdeklődést –, mint ölbe tett kézzel várni a jobb időkre.

Az igazi kérdés a térítés-díjazás mértéke. Azaz, mit, kinek és mennyiért adunk a szolgáltatás keretében. Pár évvel ezelőtt a fővárosi könyvtárban komoly viták dúltak, amikor bevezették a hangzó dokumentumok kölcsönzéséért való

térítést. Mára a könyvtárosok többsége elfogadta e megoldás elkerülhetetlenségét. Változatlanul vitától hangos a belső közélet a videókazetták kölcsönzése ügyében. Jelenleg egy kazetta két napra 60,- Ft-ért kölcsönözhető, – ez alacsonyabb, mint a profi videotékák kölcsönzési díja (van is ezen utóbbiak részéről felháborodás).

A pár éve kezdett videózás az utóbbi másfél évben üzleti méretet öltött a könyvtárban. 1990-ben 180 ezer kölcsönzést regisztráltak (10 M Ft bevétel), 1991-ben már 660 ezret (38 M Ft bevétel). Az elfogulatlan szemlélőben óhatatlanul az a benyomás keletkezik, hogy itt bizony „bankóprés” működik. A könyvtár rászorul a bevételre, ezzel egyetértek. Finanszírozni kell a drága dokumentumtípus bevezetését – ez akceptálható. Az már aligha, hogy 1992-re eleve betervezett több tucat millió forint bevételt kell a kerületi hálózatoknak teljesíteniük, s a könyvtárvezetés a normális működéshez szükséges különbözetest adja a költségvetési támogatásból. Úgy tűnik, itt a szemmel látható *pénzügyi előny* – a növelhető bevétel – *főlébe kerekedett a szakmai érdekeknek*. A könyvtár mint művelődési alapintézmény – aminek látni kívánjuk magunkat – nem veszítheti el eredeti arculatát. Jó lenne higgadtan és a valódi célok szem előtt tartásával *ésszerű mértéket találni* a szükséges szolgáltatás és a feltétlenül szükséges térítés összefüggésében. *(Folytatjuk)*

Sonnevend Péter

**Rendezze be könyvtárát a
MERABONA vagy TÉKA
bútorcsalád elemeiből.**

**Az alkatrészekből álló rendszer jól alkalmazkodik
a rendelkezésre álló tér, az elhelyezésre kerülő
állomány kívánalmaihoz.**

**Raktárakba ajánljuk az
IRINGÓ vagy MINERCIA
típusú tömörraktári állványokat.**

**Kérésükre elvégezzük a helyszíni felmérést,
s ennek alapján berendezési javaslat
és árajánlat kidolgozását.**

Forduljon hozzánk bizalommal!

MEZŐGÉPIPARI KFT. 9317 SZANY
SZABADSÁG U. 1.
TELEFON: 5, 23

**Üzletszerzőnk:
Cavalloni Gyöngyi
1222 Budapest, Csap u. 14/a.
Telefon: 227-0237**

Közművelődési könyvtárak

A közművelődési könyvtárak száma 1992-ben 5848, az előző évinél 737 könyvtárral kevesebb. A csökkenés nagyobb része a munkahelyi könyvtárak nagyszámú (599) megszűnéséből adódik. Az utóbbi öt évben a könyvtárak száma évről évre csökken, könyvtári hálózatonként az alábbiak szerint:

Év	Önkormányzati könyvtárak száma	Munkahelyi	Összes
1988	4410	4321	8731
1989	4284	3931	8215
1990	4179	3171	7350
1991	4008	2577	6585
1992	3870	1978	5848
1992 az 1988. év %-ában	87,8	45,8	67,0

Az adatokból megállapítható, hogy az önkormányzati könyvtárak esetében a csökkenés 12,2%-os, míg a munkahelyi könyvtáraknál több mint 50%. Az önkormányzati könyvtárak megszűnése elsősorban a hálózati rendszer átszervezéséből, ezen belül a kistelepülések könyvtárainak más, nagyobb településekhez való csatolásából, illetve megszüntetéséből származik. A munkahelyi könyvtárak nagy arányú csökkenése részben a fenntartó munkahelyek megszűnésével, a fenntartók költségmegtakarító magatartásával és végül a részlegkönyvtárként működő fiók szolgáltató (üzemi részleg-, műhelykönyvtárak stb.) helyek nagy arányú megszüntetésével magyarázható.

A könyvtárak állománya 49,6 millió könyvtári egység (könyv, kézirat stb.), amely az előző évhez képest 0,8 millióval csökkent. A beiratkozott olvasók száma 1646,0 ezer, az előző évhez képest 117,6 ezer fővel kevesebb. Az olvasók által kölcsönzött könyvtári egységek száma viszont kismértékben növekedett, az előző évi 41,7 millióról 41,8 millióra. 1992-ben egy beiratkozott olvasó átlagosan 25,4 könyvtári egységet kölcsönzött, 1991-ben 23,7-t. Állománygyarapításra a könyvtárak 346,8 millió forintot, 94,7 millió Ft-tal többet fordítottak, mint 1991-ben. A közművelődési könyvtárak dolgozóinak száma 9799 fő, ebből 3611-en főfoglalkozású könyvtárosi munkakörben dolgoznak.

Önkormányzati közművelődési könyvtárak 1992. évi fontosabb adatai

Előzetes adatok 1993. III. 10.

	Könyv- tárak száma	Könyvtári állomány	Kölcsönzött állomány	Beiratkozott olvasók	Könyvtári látogatók	Állomány- gyarapításra fordított Ft	Könyvtári dolgozók száma	Ebből fő- foglalkoz. könyvtáros
Budapest	84	2 747 662	6 348 665	159 210	2 802 605	58 657 615	538	291
Baranya	295	2 096 791	1 206 086	57 145	588 634	12 751 016	384	158
Bács	182	2 603 657	2 214 883	86 110	966 428	20 390 434	383	192
Békés	97	1 638 423	1 642 847	76 709	941 192	11 017 135	344	192
Borsod-Abaúj- Zemplén	384	3 448 370	2 758 315	100 287	1 123 884	20 271 316	630	253
Csongrád	136	2 092 488	1 820 447	73 003	772 506	10 824 082	431	189
Fejér	131	1 537 988	1 156 231	51 063	577 582	12 084 591	291	126
Győr-Moson- Sopron	191	1 772 867	1 422 007	58 704	566 637	12 881 073	370	138
Hajdú-Bihar	131	1 764 364	2 240 916	81 261	996 983	12 185 159	377	192
Heves	128	1 422 871	1 121 602	50 838	542 662	9 793 438	290	128
Jász-Nagykun Szolnok	168	2 386 817	1 844 205	76 109	887 674	17 097 504	405	194
Komárom- Esztergom	114	1 440 630	987 885	41 815	463 728	9 301 302	237	100
Nógrád	147	1 262 284	891 050	34 207	464 436	10 053 183	276	109
Pest	236	3 689 486	2 997 483	124 104	1 211 991	25 898 439	561	283
Somogy	281	2 093 528	1 422 526	64 672	671 814	19 120 048	401	129
Szabolcs- Szatmár-Bereg	261	2 491 584	2 318 677	84 617	981 511	14 436 936	454	176
Toina	125	1 430 627	715 215	37 403	348 782	7 112 058	233	91
Vas	244	1 511 416	1 025 924	42 387	523 652	12 389 414	390	103
Veszprém	269	2 107 323	1 512 605	69 228	856 291	13 441 987	451	126
Zala	266	1 776 609	986 136	48 813	518 569	12 643 772	428	116
Összesen								
1992	3870	41 315 785	36 633 705	1 417 685	16 807 561	322 350 502	7874	3286
1991	4008	40 992 183	35 978 684	1 463 019	16 644 266	225 646 957	8085	3330

Munkahelyi közművelődési könyvtárak 1992. évi fontosabb adatai

Előzetes adatok 1993. III. 10.

	Könyv- tárak száma	Könyvtári állomány	Kölcsönzött állomány	Beiratkozott olvasók	Könyvtári látogatók	Állomány- gyarapításra fordított Ft	Könyvtári dolgozók száma	Ebből fő- foglalkoz. könyvtáros
Budapest	548	2 698 564	1 479 629	61 670	466 973	7 401 694	522	95
Baranya	106	249 867	112 635	7 324	42 421	775 938	97	11
Bács	52	227 029	54 905	3 527	29 263	694 249	49	4
Békés	70	156 034	67 627	3 304	27 853	195 234	61	4
Borsod-Abaúj- Zemplén	80	519 253	300 320	10 310	95 468	1 140 216	78	21
Csongrád	88	283 145	132 653	9 568	50 519	356 775	85	7
Fejér	71	620 064	469 549	18 702	188 904	3 018 404	112	44
Győr-Moson- Sopron	74	344 331	174 487	8 204	62 117	737 331	82	15
Hajdú-Bihar	83	375 368	277 610	15 846	118 366	2 090 274	65	15
Heves	99	273 892	96 826	8 112	42 137	313 258	102	8
Jász-Nagykun Szolnok	60	226 779	133 720	4 727	42 496	415 972	71	7
Komárom- Esztergom	66	316 614	195 922	8 728	71 134	1 138 502	63	15
Nógrád	77	233 046	237 408	8 231	76 637	487 885	73	12
Pest	117	473 677	186 418	9 813	84 966	1 380 381	113	18
Somogy	44	67 553	51 409	2 324	16 676	121 164	35	3
Szabolcs- Szatmár-Bereg	94	269 955	112 974	11 0556	50 560	783 509	89	13
Tolna	39	126 440	48 170	4 910	29 545	521 595	33	3
Vas	65	207 207	339 006	9 093	81 922	1 052 761	727	
Veszprém	47	366 850	269 016	8 511	77 910	1 116 471	43	14
Zala	98	272 998	110 844	14 363	48 234	744 549	80	9
Összesen								
1992	1978	8 308 666	4 851 128	228 323	1 704 101	24 485 162	1925	325
1991	2577	9 371 387	5 764 281	300 611	2 095 495	26 525 070	2158	399

Szakkönyvtárak

Az évente rendszeresen adatokat szolgáltató tudományos szakkönyvtárak száma 1992-ben 117. Az eredetileg rendeleti úton kijelölt szakkönyvtárak száma 123 volt, mely a legutóbbi évek során megszűnések következtében 6 könyvtárral csökkent.

A szakkönyvtárak 1992-ben 31,7 millió könyvtári állománnyal rendelkeztek, állománygyarapításra 742,4 millió Ft-ot fordítottak, könyvtárlátogatóik száma 2,3 millió fő volt. 1992-ben az e könyvtárakat látogatók 9,3 millió dokumentumot kölcsönöztek, illetve használtak a könyvtárakban helyben, 2162 főfoglalkozású könyvtári dolgozó közreműködésével.

Statistikai adatokat évente szolgáltató szakkönyvtárak fontosabb összefoglaló adatai

Megnevezés	1991. évben	1992. évben
Országos feladatkörű szakkönyvtárak száma	120	117
Leltári állomány december 31-én		
Könyv (kötet)	16 075 242	15 862 505
Időszaki kiadvány	4 324 397	4 397 406
Kézirat, gépirat	2 674 260	2 719 627
Egyéb dokumentum	8 584 980	8 694 045
Összesen	31 669 879	31 673 583
Állománygyarapításra fordított összeg (Ft)	708 374 257	742 438 457
Nemzetközi kiadványcserék száma		
Küldött	100 850	111 843
Kapott	104 658	98 166
Beiratkozott könyvtári olvasók száma	214 072	223 896
Könyvtárlátogatók száma	2 354 793	2 268 629
Kölcsönzött dokumentumok száma	1 756 461	1 804 055
Helyben használt dokumentumok száma	7 498 496	7 509 602
Könyvtárközi kölcsönzések száma		
Küldött	79 258	79 185
Kapott	35 282	35 160
Könyvtári dolgozók száma összesen	3 628	3 498
Ebből: főfoglalkozású	2 909	2 829
Könyvtárosi munkakörben dolgozók összesen	2 246	2 162
Ebből: főfoglalkozású	1 853	1 842

Gróf Ervin 1925–1993

Személyes búcsú egy veterán könyvtárostól

Kedves Ervin!

Engedd meg, hogy egy személyes emlékekkel kezdjem. Több mint harminc éve félénk fiatalemberként munkára jelentkeztem a veszprémi megyei könyvtárban. A feldolgozóban – szájában szipkával, cigarettával – szigorú tekintetű főnök fogadott. Intő szavakat mondott a könyvtáros pálya nehézségeiről. Te voltál ez a könyvtárvezető. Akkor már évek óta dolgoztál a pályán, Veszprémben megtaláltad a családi harmóniát és a szakmai célt.

Befogadtál, rövid ideig együtt is laktunk, majd elváltak útjaink. Te Várpalotára mentél igazgatónak, egy év után pedig visszatértél Szombathelyre, hogy fiatalok és idősebbek ezreit készítsd fel erre a szép hivatásra. Nyugdíjazásodig hű maradtál a Tanárképző Főiskolához. Barátságunk azonban megmaradt. Nem múlt el ün-

nep kedves lapod nélkül, amelyben mindig beszámoltál a Család, a Főiskola eseményeiről.

Tavaly karácsonykor láttunk utoljára. Tisztában voltál a rád mért sorsal. Keményen tartottad magad. Nem gondoltuk, hogy ilyen hamar legyőzetsz. Mégis így történt. Utoljára még megtréfáltál bennünket. Már az égi mezőkről nézted hamiskás mosollyal, hogy búcsúztatásod közben miként ázunk bőrig a ránk szakadt tavaszi záportól. Ezért nem, de elmeneteledért nagyon haragszunk, kollégáid Veszprémből és szerte az országból.

Nyugodj békében!

*

1993. április 29-én Szombathelyen eltemettük *Gróf Ervin* főiskolai adjunktust, a Szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola tanárát.

Halász Béla

A prágai Nemzeti Könyvtár központi tároló raktára

A prágai Nemzeti Könyvtár létrejezte az elmúlt évtizedekben az elnyúló stagnálás volt a jellemző. Ez ma mindenekelőtt azért halad az alapvető funkciók kollapszusa felé, mivel nincs tároló tere az állománynak.

A tároló tér elégtelenségének első jelei már az ötvenes években nyilvánvalóvá váltak. 1962 óta, amikor az első alkalommal döntöttek úgy, hogy a Nemzeti Könyvtár térproblémáit új épület emelésével kell megoldani, öt éves tervről öt éves tervre – más prioritásokra való sztereotíp hivatkozással – elodázódott e terv realizálása. Emellett a könyvtár úgy jutott hozzá különféle lepusztult történeti objektumokhoz, hogy nem utalták ki kíséretükben azokat a pénzüsségeket, amelyek helyreállításukhoz vagy olcsó raktári terek építéséhez kellett volna. A „történeti” raktári terek közös vonása az állomány tárolásához teljesen alkalmatlan mikroklíma. Napjainkban mintegy 2 milliányi állomány található klimatikusan alkalmatlan helyen, köztük néhány unikális gyűjtemény is. Az állomány jelentős hányadát penész vagy más mikroorganizmus támadta meg, s ha nincs azonnali segítség, ez a hányad pusztulásra van ítéltve. Ez az egyebek mellett karcinogén anyagokat is tartalmazó tömeges penészedés, a használók és a könyvtárosok egészségét egyaránt fenyegeti. A legújabb irodalomtermés majdnem 700 ezer kötete és a történelmi állomány egy része ládákból áll egymásra rakva, s ezért teljes mértékben ki van vonva a használatból.

Az utóbbi évek fokozott publicitása

mind a szélesebb közvéleményben, mind a központi szervekben felhívta a figyelmet a Nemzeti Könyvtár kritikus helyzete megoldásának a szükségességére. A könyvtár helyzetével a cseh kormány két alkalommal is foglalkozott, s 1992. március 25-i ülésén úgy döntött, hogy a Nemzeti Könyvtár központi tároló könyvtár létesítése céljából Prága X. kerületében, Hostivařban kapjon meg egy építőipari üzemsarnokot.

A Nemzeti Könyvtár elhelyezésének alapvető megoldási koncepciója három építkezéssel számol: 1. A központi tároló raktár felépítése; 2. A Klementinum rekonstrukciója; 3. A Nemzeti Könyvtár új épületének létrehozása.

E rekonstrukció hosszú távra szól, ám egyes elemei között megvan a tartalmi kapcsolat. A központi tároló raktár fő célja az, hogy a lehető leggyorsabban megoldódjék az elhelyezéssel kapcsolatos bonyolult helyzet. A kormányhatározat azt is leszögezi, hogy új nemzeti könyvtári épület létrehozásán 2000 után lehet gondolkodni. Viszont a különféle könyvtári tevékenységek átvitele az új tároló raktárba, illetve ottani teljes kifejlesztésük lehetővé teszi a Klementinum rekonstrukcióját, sőt azt is, hogy az új épülettel kapcsolatos térigények csökkenjenek az ésszerű rekonstrukció következtében, s ezáltal olcsóbbá válik a beruházás.

A telek Prága X. kerületét alkotó Hostivař elővárosban fekszik, be van kapcsolva a városi közlekedésbe. A

Klementinum főépületétől kb. 14 km távolságra található. A telken egy sor olyan objektum emelkedik, amely felhasználható könyvtári célra. Az egész terület 5,5 ha. Az első fázisban a fő figyelmet az üzemcsarnokra kell fordítani (magassága 8 m, szélessége 63 m, hossza 84 m). E csarnoknak 36×36 m-es szuterénje is van. Erre az északi és a keleti oldalról kétszintes irodai és munkahelyi blokkok csatlakoznak. Ez az üzemcsarnok lesz kb. 5 millió kötetes kapacitású tároló raktárrá átalakítva a hozzá tartozó üzemeltetési terekkel együtt.

A hostivaři komplexum hasznosításának alapvető céljai:

a) Fel kell oldani a kritikus állományelhelyezési szituációt a Nemzeti Könyvtárban, azaz hozzáférhetővé kell tenni a használaton kívüli állományt; optimalizálni kell az állomány elhelyezésének klimatikus feltételeit; helyet kell biztosítani a legújabb gyarapodásoknak; a védelem és használat szempontjából egyaránt optimalizálni kell az állományszervezést.

b) A neratovicei kivételével fel kell adni a külső raktárakat, redukálni kell a működési költségeket, s az üressé vált épületek értékesítésével támogatni kell a Nemzeti Könyvtár költségvetését.

c) A klementinumi használók számára ki kell bővíteni és minőségibbé kell tenni a szolgáltatásokat.

d) Meg kell teremteni a Klementinum fokozatos rekonstrukciójának biztosítékait.

e) Növelni kell a Nemzeti Könyvtár állományvédelmi és mikrofilmzési kapacitását, központi munkahelyet kell létesíteni a nemzeti állományvédelmi program megvalósítására.

f) Ki kell fejleszteni a központi tároló könyvtárat, amely a Cseh Köztársaság könyvtáraiból és információs intézményeiből befogadná és továbbhasznosítaná a ritkán használt irodalmat.

A tároló raktár tervezett kapacitása

kb. 5 millió kötet. A polcok és tárolási berendezések összehasonlító vizsgálata alapján az állomány elhelyezése háromszintes merev acélszerkezetben valósul meg, miközben a polcok mozgathatók lesznek az egyenként 2,38 m belmagasságú szinteken.

A vertikális közlekedést liftek, a horizontálist pedig raktári targoncák fogják biztosítani. Meglehető a jövőben a telelift típusú rendszer is beszerelésre kerül.

A raktár egész területe klimatizált lesz. A mikroklíma értékei: a relatív nedvesség, hőmérséklet, beleértve a vegyi anyagoktól történő légtisztítást, akként kerülnek meghatározásra, hogy kvadráljanak az állomány hosszú távú megőrzésének feltételeivel. A törzsraktáron kívül külön speciális raktár szolgál majd a mikromédiák számára, beleértve az archivális és az állományvédelmi másolatokat is. E raktárban a mikroklíma megfelel majd a sajátos követelményeknek.

A kormányhatározatnak megfelelően a Nemzeti Könyvtár új épületével csak 2000 után szabad számolni.

Ezért szükséges, hogy a mai és a min-
tegy húsz év múlva használók szá-
mára rendelkezésre álló szolgáltatá-
sok is bővüljenek és minőségibbé vál-
janak. Mivel a Klementinum teljes
helykapacitása végtelenen ki van hasz-
nálva, a hostivi komplexumba foko-
zatosan át kell telepíteni mindazokat
az üzemmeneteket, amelyeknek nincs
közvetlen kapcsolatuk az olvasószol-
gálattal, s így távolra kerülésük nem
okoz majd komoly ügyviteli nehézsé-
geket. Az első fázisban a teljes állo-
mányvédelem, a sokszorosítóüzem és
a kiadványterjesztés áttelepítéséről
van szó. Amennyiben bekövetkeznék
a könyvtári folyamatok teljes automa-
tizálása, fel lehet vetni más, az állo-
mány gyarapításával és feldolgozásá-
val foglalkozó részlegek áttelepítését
is.

A dokumentumtermés világmére-
tekben végbemenő tartós növekedése
és ennek következményeként a
könyvtári állományok növekedése
nem járhat az egyes könyvtárak rak-
tári kapacitásainak szüntelen bővíté-
sével. A hostivi raktári kapacitások
kiepítése nyomán kínálkozik annak
lehetősége, hogy a Cseh Köztársaság
könyvtáraiban található ritkán hasz-
nált irodalom sorsa progresszív mó-

don oldódjék meg. A tervek szerint
Hostiviában külön munkahely alakul
a ritkán használt irodalomnak más
könyvtáraktól való szerződéses átvé-
telére, más könyvtárakba történő új-
raelosztására, a duplumok leválasztá-
sára és eladására, illetve likvidálásá-
ra. Ezzel párhuzamosan közös letéti
állomány alakul majd ki, melyet a
résztevő könyvtárak könyvtárközi
kölcsonzés révén vehetnek igénybe.
További lehetőség: raktári terek bér-
beadása az egyes részttevő könyvtá-
rak számára.

Mivel a könyvkiadók kifogásolják
a kötelespéldányok nagy számát,
meggondolandó, hogy a hostivi
raktár ne kapjon-e egy készleteti pél-
dányt, amellyel a könyvtárközi köl-
csönzés keretében biztosíthatná, hogy
a Cseh Köztársaság minden könyv-
tára hozzáférjen a hazai terméshez.

A Nemzeti Könyvtár hostivi köz-
ponti tároló könyvtárának megvalósítá-
sa mindenekelőtt a használók ellá-
tása szempontjából lesz jelentős. El-
sősorban is az állománynak az a része
is hozzáférhetővé válik, amely jelen-
leg helyhiány miatt nem kölcsönözhe-
tő. Egy következő fázisban kerül sor
az állomány kiterjedt rediszlokációjá-
ra, amely egyfelől az állományszerve-

zést és -védelmet van hivatva optimalizálni, másfelől – és elsősorban – a használati aktivitást. Hostivařban az ún. kevésbé használt irodalom koncentrációdik majd, míg a Klementinum fő épületében kerül tartós őrzésre a hazai nyomtatott termés a legrégibb időkötől a legújabbakig, az utolsó tíz év külföldi folyóiratirodalmá, illetve az utolsó ötven év külföldi könyvtermése, továbbá az összes történelmileg és ritkasága folytán értékes állományegység.

A Hostivařban tárolt állomány használatának súlypontja a fő épületben marad. Ez azt jelenti, hogy Hostivař és a Klementinum között napi 1–3 alkalommal vica-versa szállítás valósul majd meg. A járatszabályozás nemcsak a szolgáltatásokat teszi könnyebbé, hanem az egyes részlegek kapcsolattartását is. A rendszeres szállítás közben – a mikroklímát is beleértve – biztosítani kell az állomány állagvédelmét.

A Nemzeti Könyvtár alapvető feladata, hogy hosszú távra megőrizze és a jelen és jövő nemzedék számára rendelkezésre bocsássa a nemzeti dokumentumtermést. Ez rendkívül igényes feladat, amelynek megoldásával a világ összes nemzeti könyvtára küszködik. A mi körülményeink közepette ez a probléma annyival bonyolultabb, hogy a hosszú időn át nem kielégítő körülmények miatt az állomány terjedelmes részében meggyorsult az írásfesték előregedése, és tömeges állománypusztulás fenyeget. Ezért kell akkora hangsúlyt helyezni a több mint 600 éve gyűjtött állomány védelmére. A hostivaři beruházás lehetővé teszi mindazon korszerű munkahelyek kialakítását, amelyek eleget tesznek a tömeges és az egyedi állományvédelem valamennyi szempontjának. Komplex elhelyezésük egy új építményben lehetővé teszi a higiéniai és a gazdasági szempontok olyan mértékig történő érényesítését, amelyre Prága központjában nem lett volna lehetőség.

Hostivař alapvető könyvtári tevékenységi körei a következők lesznek:

a) A könyvtári állomány védelmének nemzeti programjával foglalkozó részleg, amely állományvédelmi koncepciókat van hivatva kidolgozni, koordinációs, tanácsadó és konzultációs tevékenységet fog folytatni, képzést és továbbképzést fog végezni az állományvédelem témaköréből.

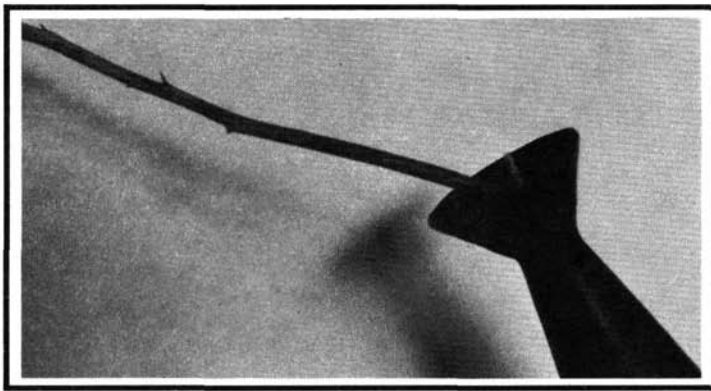
b) K+F részleg, amely konzerváló eljárásokat fog tesztelni, technológiákat meghonosítani a tömeges állományvédelem és a restaurálás terén. E részleg központja a tesztelő és vegyszertani laboratórium lesz.

c) A preventív állományvédelmi és higiéniai részleghez egy laboratórium és egy állománytisztító és -fertőtlenítő szalag fog tartozni.

d) Önálló feladatkör lesz a bőr- és pergamenkötések restaurálása, a sérült állományi egységek újrakötése, az újak előzetes kötése.

e) Az állományvédelmi mikrofilmezés részlege fogja a koncepció sze-

rint mikrohordozókra „átteni” az állomány, főként a folyóiratok és a történelmi állományegységek pusztulással fenyegető részeit. Magába foglalja majd az előkészítés, a felvételezés, az előhívás és másolás, a másolatkészítés munkaköreit és egy speciális raktárat a mikrofilmek és a mikrofilmlapok támpéldányainak őrzésére.

f) A kevésbé használt irodalom szervezeti egysége, amely átvevő, újraelosztó és a más könyvtárakból ki-selejtezett irodalmat feldolgozó részleggel fog rendelkezni.

g) Olvasóterem, amely kb. 30 fős lesz, és a különféle dokumentumok használatához szükséges kézikönyvtárral és műszaki berendezésekkel fog rendelkezni. A célja: speciális igények – például hírlapállomány használata, sokféle dokumentum kikérése stb. – kielégítése.

h) Könyvtárközi kölcsönzési részleg – arra szolgál majd, hogy a tárolt állományegység iránti igényeket közvetlen átkölcsönzéssel elégítse ki. E részleg funkcióinak kiteljesítése a Nemzeti Könyvtár katalógushelyzetétől függ. Ugyancsak e részleg intézné a tároló könyvtárral szemben támasztott könyvtárközi kölcsönzési igények kielégítését.

i) Állományellenőrzési részleg főként a raktár betelepítése utáni években látna el nagyon jelentős feladatokat, amikor is igen rövid idő alatt

kell véghezvinni terjedelmes állomány- és jelzetrevíziókat, mégpedig olyan raktárrészekből származó állományokon, amelyeknek előzetesen költöztetésen, portalanításon és fertőtlenítésen kell átmenniük.

1992 második felében azzal a kiegészítéssel futott le a tervpályázat, hogy az új raktár műszaki berendezéseit is meg kell tervezni. A 13 pályázó közül a The Glos Group. Enc. nevű amerikai cég került kiválasztásra, amely az építkezés 16 hónapos átfutására tett javaslatot. A kivitelezést 84–90%-ban hazai anyagokból hazai cégek fogják végezni. A részletes tervek elkészítése – vállalva a prágai A.D.N.S. tervezőcéggel – a The Hillier Group nevű cég lesz (USA), amely több mint negyven könyvtárepület felépítésével szerzett tapasztalatokat. A központi tároló felépítése a Cseh Köztársaság Kulturális Minisztériumának 1993. évi kiemelt beruházási feladatai közé soroltatott be. Amíg nem sikerül az állami költségvetésből megkapni az egész akció megvalósításához szükséges összeget, addig vagy a Nemzeti Könyvtár némely objektumának kommerciális hasznosításából vagy valamely hazai, illetve külföldi intézmény kölcsönéből fogják finanszírozni a munkákat. A tárolókönyvtár és raktár átadására várhatóan 1994 júliusában kerül sor.

Vít Richter

Iskolakönyvtári szívhangok

Távoli és közelebbi örökség élteti a magyar iskolai könyvtárakat. Több mint művelődéstörténeti érdekesség, hogy az első fennmaradt magyar magánlevélben – 1020 táján – Bonipert érsek a pécsi püspöki iskola számára kért latinkönyvet Franciaországból. Ez az adat is arra vall, hogy a tankönyvek, illetve velük összefüggésben az iskolai könyvtárak kezdettől fogva jelentős szerepet játszottak a magyar iskolákban.

Még a vérzivataros 16–17. században is – különösen a harcoktól megkímélt országrészekben – voltak virágzó iskolai könyvtáraink, például a sárospataki vagy a nagyenyedi református kollégium könyvtára oly gazdag volt ez idő tájt, hogy mindegyik kitarta kapuit a város lakossága előtt, azaz nyilvános jellegű intézménnyé váltak.

Sárospatakon a nagy Comenius több ízben is rámutatott a könyvek és az iskolai könyvtárak nélkülözhetetlen voltára. Idevágó maximája szerint „a könyvtár az iskola szíve; könyvek nélkül senki sem lesz tudós, még az iskolában sem, s amelyik iskolát nem éltetik a könyvek, az halott”.

Történelmi örökségünk közelebb eső része az 1945 utáni időszakból való. A korszerű tanításhoz mindinkább nélkülözhetetlen iskolai könyvtárak hálózata ezekben az években alakult ki országsszerte. Az aprófalvakban éppúgy, mint a nagyvárosi lakótelepeken. Manapság már nincs olyan iskola Magyarországon, amelynek ne volna valamilyen szerény könyvtára.

Szorít a szegénység

Amilyen az iskola, olyan a könyvtára. A jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben a szükségesnél kevesebb pénzzel gazdálkodhatnak az oktatási intézmények, így az iskolai könyvtárak fenntartására és fejlesztésére fordítható összegek is meglehetősen soványak mostanában. Szerencsétlenségünkre a pénz visszafogása a nagy horderejű átalakulás éveire esik. Olyan időszyakra, amikor az iskolai könyvtárak modernizálása szervesen összefonódik az iskola tartalmi munkájának korszerűsítésével, gyökeres átalakításával, és mindez a korábbinál több pénzt kívánna az államtól.

Pedig Comenius tanítása most is érvényes, sőt még időszyerűbb, mint bármikor volt. Az utóbbi évtizedekben az audiovizuális ismerethordozók tömeges elterjedése miatt Európa-szerte sokan a Gutenberg-galaxis végét jószolgálták, s ezen belül az iskolai könyvtárak fölött is meg-megkongatták a vészharangot. A pesszimista jóslatokra – legalábbis idehaza – alaposan rácáfolt az élet. Az iskolai könyvtárak nem sorvadtak el a technikai fejlődéssel együtt járó új helyzetben, hanem gyűjtőkörüket kiszélesítve „bekebelezték” a hanglemezt, a diát, a hang- és videokazettát, a filmet. A szegénység szorításában is életképesek az iskolai könyvtárak. Az általam fölkeresett iskolákban – Etyektől Timárig –

mindenütt tapasztalható volt a feladatkör jelentős gazdagodása, a könyvtári élet egyenletes szívdobogása.

Találkozás a múlttal

Többször is foglalkozott a művelődési tárca az iskolai könyvtárak helyzetével a hetvenes-nyolcvanas években. Határozatok születtek, és a fejlesztési feladatokat jogszabályokban rögzítették. A minisztériumi dokumentumok azonban csak az előrelépés irányelveinek kidolgozásához voltak elegendőek, de az alapvető tárgyi és személyi követelmények dolgában nem hozhattak számottevő változást.

Még 1980-ban is az állt egy hivatalos jelentésben, hogy az ország általános iskoláinak harminc százalékában nincs önálló könyvtár, itt a pár száz könyv egy-két szekrényben van összezsúfolva. Igaz, megemlíti a jelentés szerzője is, hogy a községi közművelődési könyvtárak készségesen együttműködnek az iskolával, hogy a tanulók megfelelő könyvtárhasználati ismeretekhez juthassanak. Akkoriban a szakemberek az erők szétforgácsolásának megelőzése végett az integrációt, vagyis az iskolai és a községi könyvtár összevonását tartották célszerűnek, amit számos településen eredményesen végre is hajtottak.

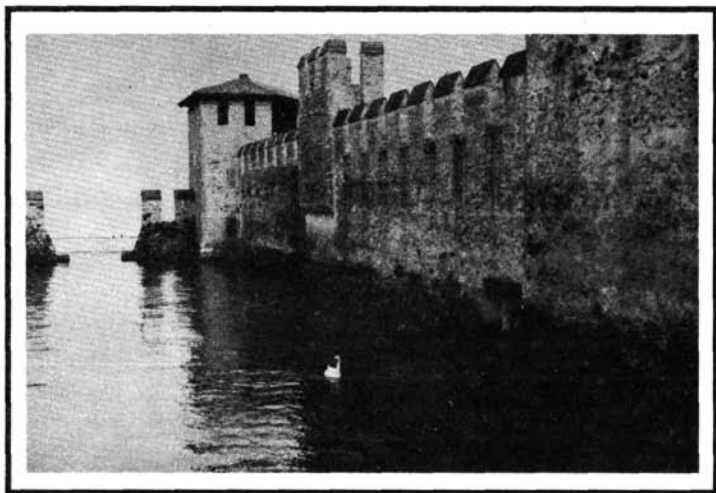
Statisztikai adatok hiányában nem állapítható meg, hogy a kilencvenes évekre milyen mértékben változott meg, egyáltalán javult-e a helyzet. Nem lehet eldönteni, hogy a helyi tapasztalatok mennyire általánosíthatók, hiszen egyaránt akadtam gyengén felszerelt és jól ellátott iskolai könyvtárakra. A Fejér megyei Etyek község iskolájában például jelenleg sincs önálló helyisége a könyvtárnak. A könyvek egy osztályteremben, üveges szekrényekben vannak elhelyezve, és a pénzügyi nehézségeik miatt egyelőre nem számíthatnak önálló könyvtár létesítésére. Sajnálatos, hogy az állomány ezt talán pillanatnyilag nem is indokolja, ugyanis mindössze ezerhétszáz kötetük van, és ez a szegényes állomány sem korszerű, zömmel régi beszerzésű kötelező és ajánlott olvasmányokból, ismeretterjesztő művekből áll.

A könyvtárosi teendők ellátásával megbízott pedagógus, *Tóthné Vizi Éva* szerint mihamarabb szükség lenne selejtezésre, elsősorban bizonyos könyvek tartalmi vagy ideológiai elavultsága miatt, ezenkívül az elhasználódott, illetve rongált példányok száma sem kevés. A könyvtáros tanár álma – egy tágas, önálló, szabadpolcos terem, ahol a szépirodalmi és a tudományos műveken kívül bőségesen található kézikönyvek, lexikonok, szótárak, sőt: pénz is jut folyóiratok vásárlására – vajon mikor válik valóra Etyeken?

Ki mit olvas Timárban?

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Timárban az iskolai-községi közös könyvtár a Szabolcs Vezér Általános Művelődési Központ égisze alatt működik. Vezetője *Drótos Andrásné* magyar-történelem szakos általános iskolai tanár, aki a megyei pedagógiai intézet könyvtárosi tanfolyamán szerzett szakmai képzést munkaköre ellátásához.

Tágas és jól felszerelt ez a könyvtár, alapterülete 103 négyzetméter. Tízezer kötetes állományával maradéktalanul kielégíti a település lakosságának művelő-

dési igényeit, ugyanakkor szakszerűen fejlesztett gyűjteményének széles körű szolgáltatásaival az iskolai oktató-nevelő munka szellemi bázisa is. Az iskola nevelői és tanulói egyaránt megtalálják itt a tanításhoz, tanuláshoz szükséges kellékeket, a könyveket és folyóiratokat éppúgy, mint az audiovizuális eszközöket s más információhordozókat. A könyvtár jelentős forgalmat bonyolít le; jó úton halad itt a gyerekek olvasóvá nevelése, s beteljesülni látszik az a comeniusi gondolat, mely szerint a könyvtár az iskola szíve.

Olvasó diákok körében mi oka lehet panaszra a könyvtárosnak? „Meglehetősen nehéz feladat a mai szegény világban egy falusi könyvtárat úgy fejleszteni, hogy az állomány akár egy-két évtizedig is korszerű maradjon”, jegyzi meg Drótos Andrásné, aki vásárolja és „szerzi” a könyveket. A községi pártház ezerkötetes könyvtárát például két éve vette át, ám alig háromszázat tudott a polcokra rakni belőle, mert a többi rég elavult kiadvány volt. Ezzel egy időben végezte el a közös állomány selejtezését, a szakmai kívánalmaknak megfelelően. Ugyan megapasztotta az állományt, de sem az eszmeileg-politikailag elavult, sem a ronggyá olvasott könyveket nem hajította ki, hanem a leírás után a raktárban helyezte el őket. „Újabbán eléggé keresettek az ilyen könyvek – magyarázza –, a faluból továbbtanuló középiskolások, főiskolai hallgatók érdeklődnek irántuk. Vannak, akik a pártállam időszakának gazdasági, politikai, kulturális életéből készítenek referátumot, szakdolgozatot”.

Timárban a könyvtárba beiratkozott felnőtt lakosok száma százötven. (A másfél ezres lélekszám egyharmada cigány.) A tízszázalékos olvasói arány nem magas, viszont az olvasási kedv emelkedőben van, méghozzá a munkanélküliek révén, akiknek egy része többet olvas, mint azok, akiknek van állásuk. No persze nem a szépirodalmi művek iránt érdeklődnek ezek az emberek, hanem azokat a mezőgazdasági jellegű szakkönyveket keresik, amelyekből újabb szakmai ismereteket szerezhetnek.

Nemrégiben a könyvtár újabb szolgáltatást vezetett be a felnőttek számára: a kérőlapos kölcsönzést. Az újítás lényege: a kölcsönzés időpontjában az olvasónak személyesen nem kell megjelennie a könyvtárban, hanem egy tájékoztató lista alapján otthon kiválasztja a kívánt könyvet, amit aztán a rokon vagy a közelben lakó ismerős tanuló hazaszállít neki.

Mit olvasnak szívesen a timári népek? Korábban főleg a regényeket és a novellásköteteket keresték, de a népszerűségi listán a szépirodalom újabban a második helyre szorult vissza. Élre törtek a mezőgazdasági ismeretterjesztő munkák, például az új permetezőszereket vagy a mezőgazdasági termelésben alkalmazott biológiai eljárásokat népszerűsítő kiadványok. A múlt esztendőben a százötven felnőtt olvasó kétezerszáz könyvet kölcsönzött ki a könyvtárból.

Leghálásabb olvasók ebben a faluban is a gyerekek. A szomszédos Szabolcs községből is idejáró tanulókkal együtt kétszáznegyven növendéke van az iskolának, közülük száznyolcvan rendszeres könyvtárlátogató. Az alsós gyerekek jobb olvasók, mint a felsősök. Drótos Andrásné ezt azzal magyarázza, hogy az ő érdeklődési körük nem szűkül le néhány témára, mindemellett képesek érdekelni nélkül lelkesezni, a szépben a szépet, a rútban a rútat látni; a könyvekben új világ tárul fel előttük.

Szót arról is a könyvtárvezető, hogy a gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyok között számolni kell bizonyos „szubkulturális” igények kielégítésével is. A gyenge irodalmi értékű könyvek is könyvek, s talán éppen ezek vezetnek el a kevésbé igényes olvasót a nívós alkotásokhoz. Szolgálnia kell a könyvtárnak a lakosságot a szórakozás keresésében is. Az új igényeknek megfelelően a könyvtár gyűjtőkörét is újra kell gondolni, ki kell tágítani, hogy a község minden érdeklődő lakosa magáénak érezze a közös erőből épült művelődési központot s annak könyvtárát.

Számítógép a könyvtárban

Látogassunk el budapesti általános iskolák könyvtáraiba is! Sétánk első állomása a XII. kerületi Kiss János altábornagy utca 31. szám alatti általános iskola, mely az idei tanévben új épületszárnyal gazdagodott. Itt, az új épület tetőtérében alakították ki az intézmény új könyvtárát. Ez a legtágasabb iskolai könyvtár, amit az utóbbi időben láttam: alapterülete 140 négyzetméter. Jut itt hely mindenre. A jelenlegi állomáynak akár az ötszörösét is el lehetne helyezni, nincsenek raktározási gondjaik, és akkor sem kell szoronganiuk a gyerekeknek, ha egy nagy létszámú osztály vonul be könyvtári órára. De nemcsak hatalmas, hanem szép és hangulatos is ez a helyiség.

Felszereltsége korszerű, minden tekintetben, még egy modern, mindentudó számítógép is segíti a könyvtáros tanár munkáját. Hogy mire jó a modern technika csodája egy iskolai könyvtárban? Nagy Klára könyvtáros szerint – könyvtár-matematika szakos főiskolai végzettsége van – gépre vihető a könyvtári állomány, a kölcsönzés, a leltár, és mindez nagymértékben megkönnyíti, meggyorsítja a könyvtárosi munkát. Természetesen csak akkor, ha van jó számítógépes programja az iskolának, s mivel nekik van ilyen, Nagy Klára nem hagyja kihasználatlanul a gépet, máris hozzájárult az állomány gépi feldolgozásához.

Március elején történt meg a könyvtár ünnepélyes átadása, amit a nevelőtestület és a tanulóifjúság oly régóta várt, mert az építkezés miatti felfordulásban nem, vagy csak nehezen jutottak hozzá a könyvekhez. Még minden friss itt, vadonatúj a berendezés is, cnyhén festék és mész illata érezhető a levegőben. Nagy Klára – szeptember óta könyvtáros – ömlesztve vette át az állományt. A válogatás, selejtezés, rendszerezés sok idejébe telt, de most már a rendes kerékvágásban halad a munka, a polcokon katonás rendben sorakozik a kilenc ezer kötet. Egyedül az állomány összetételével elégedetlen a kollégáné, elsősor-

ban a szépirodalmi és az ismeretterjesztő művek gyarapítását tartja sürgős feladatnak, ezenkívül a tanárok számára szolgáló kézikönyvtár felfrissítését, továbbá több új folyóirat megrendelését is szeretné elérni.

Hát a tanulók olvasási kedve? Nagy Klára velük a legelégedettebb. Ezt mesélte róluk: „Türelmetlenül várták a gyerekek, hogy az építkezés befejeztével végre kinyisson az új könyvtár. Rengeteg segítséget kaptam tőlük a rendezkedés során. Most, hogy elkészült, a gyerekek boldogok és szívesen betérnek ide tanítás után is, nemcsak az óráközi szünetekben, mintha hazajönnének. Lükket itt az élet. Naponta százötven-százhatvan gyerek fordul meg nálam”.

Vagyis az iskola diákságának egyharmada, lévén 480 tanulója az intézetnek. Az olvasás életforma erre felé. A tanulók jó része ugyanis értelmiségi családból való, ők a könyvek és az olvasás szeretetét már hazulról hozzák magukkal. Nem kell nógatni őket az olvasásra. Közülük sokan eljárnak a Szabó Ervin Könyvtár kerületi fiókjába is. Már oly rutinos könyvtárlátogatók ezek a gyerekek, hogy a könyvtárhasználati ismeretek tanítása számukra kevés érdekességet tartogat.

Megsimogatják a könyveket

Nehezebb körülmények között működik Pesterzsébeten a Mártírok útja 205. számú általános iskola könyvtára, mert a város érdes részén maga az élet is nehezebb. De a gyerekek egyformák, legalábbis az olvasás kedvelésében!

„A mi könyvtárunk tulajdonképpen csak szükségkönyvtár – állapítja meg *Balázs Péterné* igazgató –, mert az egyik tanterem van kinevezve erre a célra, ahol roppant nagy a zsúfoltság. Egy harmincfős osztályt tisztességesen már le sem lehet itt ültetni, amikor könyvtári óra van”.

A könyvek mennyisége alapján ez a könyvtár sem szegény. *Károly Éva* könyvtáros 9800 kötetet tart nyilván. Tematikai megoszlás szerint a tudományos ismeretterjesztő művekből egészen jól állnak – a szépirodalom rovására –, mert ezekre van legnagyobb igény. A rendszerváltást követően szükségessé vált selejtezés ebben az iskolában a teljes állomány tíz százalékát érintette. *Károly Éva* ezerkétszáz elavult, illetve szétrongyolódott könyvet vont ki a forgalomból, de egyelőre nem semmisítették meg ezeket. „Muzeális értéként”, összecsomagolva a pincében vannak elhelyezve – az úttörőmozgalom helyi emlékeivel együtt.

Sokat olvasnak az erzsébeti srácok is. Viszik a könyvtárból a kötelező olvasmányokat, bár legnagyobb keletjük az ifjúsági és a szórakoztató kalandregényeknek van. Az ismeretterjesztő művek népszerűségi listájának élén itt a biológia áll, már évek óta – talán mert most nagy divat Budapesten az állattartás, meg a városszéli kertés házakban lakó gyerekek zöme különben is nagy állatbarát –, és csak ezután következik a történelem.

Errefelé kevés családban van jelentős számú könyv. Újabban sok szülő vált munkanélkülivé Erzsébeten is, nekik bizony nem telik könyvre, de talán igényük sincs rá. Gyerekeik többnyire csak az iskolai könyvtárban jutnak hozzá olvasnivalóhoz. Naponta ötven-hatvan tanuló is bekukkant *Károly Éva* birodalmába, jó néhányan az óráközi szüneteket is a könyvek között töltik el. Van, aki csak nézegeti, szelíden simogatja a díszes kivitelű könyveket, például a Világtörténelmi enciklopédiát vagy Az emberiség krónikáját. Ilyen könyveket családi környezetben nem szokás vásárolni, ajándékozni. *(Folytatjuk).*

P. Kovács Imre

A **Könyvtár szociális funkciója** címmel az MKE Közkönyvtári Egylete és Olvasószolgálati szekciója konferenciát szervez 1993 őszén, Nyíregyházán. Rövid, tárgyyszerű, tizenöt perces (kb. 5–6 oldal) előadások megtartására hívjuk és várjuk a kedves kollégákat. Mindazokat, akik a munkanélküliek, fogyatékosok, drogosok, kollégisták, kórházak és börtönök lakóinak olvasásával, könyvtári ellátásával, esetleg biblioterápiával kapcsolatban tapasztalatokkal rendelkeznek és ezeket másokkal is szívesen megosztják.

Jelentkezni legkésőbb 1993. augusztus 25-ig, az előadás címével és a téma 2–3 mondatos pontosításával lehet *Bartos Évánál* (Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1088, Szabó Ervin tér 1., tel.: 138-4933) és *Nemes Erzsébetnél* (Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Mikrofilmár, Hold u. 6., tel.: 131-8776).

A **Könyvtári és Informatikai Kamara 1993. évi közgyűlése**. A KIK 1993. május 27-én rendezte meg 1993. évi közgyűlését az Országos Széchényi Könyvtárban. A közgyűlés vezető elnöke *dr. Virágos Zsolt*né, a Debreceni Orvostudományi Egyetem Központi Kenézy Könyvtárának igazgatója volt.

Bevezető előadást, *dr. Rózsa György*, az MTA Központi Könyvtárának főigazgatója tartott, a kormány Tudománypolitikai Bizottsága mellett működő Szakirodalmi Információpolitikai Munkabizottság terveiről. (A Munkabizottság eddigi tevékenységéről frott cikkét a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* jelen száma közli.)

Az előadáshoz hozzászólt *Horváth Tibor*, az OPKM főigazgatója, az MKE elnöke, *Cseri Lászlóné*, az Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója, *dr. Varga Sándor*, a Bárczi Gusztáv Gyógyepedagógiai Tanárképző Főiskola Könyvtárának igazgatója.

Zafainé Kovács Éva, a KIK elnöke beszámolt az 1992. évi közgyűlés óta eltelt időszakról és a Kamara jövőre vonatkozó terveiről. A közgyűlés nagy többséggel elfogadta a beszámolót.

Mender Tiborné (az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtárának vezetője), a KIK gazdálkodási bizottság elnöke ismertette a KIK költségvetési beszámolóját, amelyet szintén nagy többséggel elfogadott a tagság. (Két tartózkodás mellett elfogadták a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1993. évi támogatását, 40 000 forintot.)

10 000 könyv a közép- és kelet-európai egyetemistáknak. Az 1971 óta működő Les Éditions Complexe könyvkiadót a zsebkönyv formátumban megjelentetett új szemléletű történelmi és irodalomkritikai, illetve különleges szépirodalmi sorozatai tették híressé Franciaországban, a Benelux államokban és Kanadában. A kiadó nemes célú vállalkozásba kezdett. A berlini fal leomlásával immár nem politikai vagy ideológiai gátak akadályozzák az európai országok kulturális kapcsolatainak alakulását, hanem inkább gazdasági jellegű gondok hátráltatják. Ezért *Danielle Vincken* és *André Versaille*, a vállalat vezetői elhatározták, hogy 10 000 könyvet adományoznak hat közép-kelet-európai

ország (Litvánia, Lengyelország, Cseh Köztársaság, Szlovák Köztársaság, Bulgária és Magyarország) különböző egyetemei részére.

Az akció megvalósítása érdekében egy ún. „védnöki bizottság” alakult 42 neves tudós-szerző részvételével (köztük például *Hélène Carrière d'Encausse*, *Jean-Luc Domenach*, *Georges Duby*, *Rita Gombrowicz*, *Claude Lanzmann*, *Tzvetan Todorov*, *Fejtő Ferenc*), akik szellemi és erkölcsi tekintélyükkel nyújtottak támogatást a jószándékú és hasznos kezdeményezésnek, és nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az ne akadhasson fenn a bürokrácia hálóján. A könyvadományozás sikeres lebonyolításában nagy segítséget nyújtottak még a Francia Külügyminisztérium és a Les Éditions Complexe kiadásait árusító könyvesbolt-hálózatok.

A „10 000 könyv a közép- és kelet-európai egyetemistáknak” akció az Elf, a Malév és a Novotel szállodalánc támogatásának köszönhetően Budapesten vette ünnepélyesen kezdetét: a Les Éditions Complexe sajtótájékoztatót tartott 1993. június 3-án a Novotel Budapest Centrum szálloda Chanson termében, több jelentős francia könyvkereskedő és *Fejtő Ferenc* jelenlétében. 1993. június 4-én fogadás volt a magyarországi Francia Intézetben, amelynek során *Fejtő Ferenc* a védnöki bizottság képviselőjében jelképesen átadott egy könyvet a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem rektorának.

A Francia Intézet Médiatára 1992. május 26-án nyitotta meg kapuit a Francia Intézet új, Fő utcai épületében. Az esemény egyéves évfordulója alkalmából a médiatár igazgatója, *Jean-Jacques Donard* sajtótájékoztatót adott, könyv-, illetve médiatári vezetőhöz illően nem annyira a sajtó képviselőinek, mint inkább a budapesti könyvtárak vezetőinek. Az eseményen jelen volt, többek közt *Pop-*

rády Géza, az Országos Széchényi Könyvtár mb. főigazgatója, *Papp István*, az FSZEK főigazgató-helyettese, az MKM főtitkára, az Országos Idegennyelvű Könyvtár képviselője stb. A tájékoztató során az intézmény igazgatója és kollégái részletesen bemutatták a Médiatár szervezetét, felépítését, állományát, programját, használatának módjait, szóltak az új helyen, gyökereken más feltételek közt működő intézmény eredményeiről, sikereiről (a lényegében új intézmény bemutatására a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* legközelebbi számai egyikében vissza fog térni.) A „sajtótájékoztatót” meghitt belső ünnepség zárta. A médiatár és a Francia Intézet vezetősége üdvözölte és megajándékozta a tár 4000. új, beiratkozott olvasóját.

Az MKE elnökségi ülését, rendhagyó módon, ezúttal Szanazugban tartotta, 1993. június 10–11-én. A cél, a szinte szokványos elnökségi témák megtárgyalásán túl az volt, hogy az elnökség tagjai kötetlen beszélgetést folytathassanak a KIK képviselőivel, valamint a könyvtárügy iránt érdeklődést mutató politikusokkal, képviselőkkel. Az ülés ez utóbbi része – természetesen – informális volt, sem az elnökségi tagok, sem a KIK-esek, illetve politikusok nem a nagy nyilvánosságnak szánták szavaikat, „egymás közt” voltak, beszélgettek, csevegtek, bizalmas információkat cseréltek. Jellemző, hogy a KIK részéről elhangzott „leghivatalosabb” megnyilatkozás egy pohárköszöntő volt (*Simon Zoltán*, a Debreceni Megyei Könyvtár igazgatója tartotta, valóban pohárral a kezében), de hasonlóan formabontóan fejtette ki nézeteit – mondjuk – a jelenlévő *Schiffer János* országgyűlési képviselő is. A hasonló beszélgetésekről természetesen nem szokás kommunikék kiadni, a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* jelen volt képviselője azonban magnóvégre kapott ezt-azt az elhangzottakból. Lehet,

hogy ezekből az anyagokból egyet s mást közölni tud majd lapunk.

Az ülésnek nem az informális, hanem a nagyon is hivatalos, elnökségi részéhez tartozott, hogy a jelenlevők megvitattak egy Tolna megyéből érkezett levelet. *Liebhauser János* Tolna megyei MKE titkár azzal a kéréssel fordult az elnökséghez, hogy megalakíthassák Tolnában a nemzetiségi könyvtárosok tagozatát. Az elnökség nagy örömmel fogadta a kérést, és azt javasolta, hogy alakuljon ilyen, a nemzetiségi könyvtárosokat összefogó országos tagozat (szekció stb.) az MKE keretei között. Mivel a tolnaiak csak megyén belül vállalkoznak a tagozat kialakítására, az elnökség felszólít minden érdekeltet, hogy az országos szerv kialakítása érdekében tegyenek lépéseket. Akinek ötlete, javaslata, kérdése van az ügygel, a nemzetiségi könyvtárosok MKE-n belüli országos szervezetének megalakulásával kapcsolatban, forduljon *Maurer Péter*hez, a Tanács elnökéhez (138-4903). A fontos kezdeményezésről egyébként szó fog esni a győri vándorgyűlésen is.

A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros szerkesztőbizottságának elnöke, Pop-

rády Géza („másodállásban” az OSZK mb. főigazgatója) baráti beszélgetésre hívta meg a rokon- és társlapok (*Könyvtári Figyelő, Tudományos és Műszaki Tájékoztató, Könyvtári Levelező/Lap*) főszerkesztőit, szerkesztőit, vezető munkatársait. A beszélgetés célja, napirendje, programja nem volt strikte kijelölve, a résztvevők a kölcsönösen fölvetődő problémákról, együttműködési lehetőségekről és nehézségekről, a könyvtári-informatikai lapszerkesztés, „lapcsinálás” minden résztvevőt érintő kérdéseiről cseréltek eszmét, a szó ősi értelmében „szagolgatták” egymást, barátkoztak. Természetesen sem *Poprády Géza*nak, sem a jelenlevők közül – mondjuk – *Szente Ferenc*nek, *Szántó Péter*nek, *Gerő Gyulán*ak, vagy akár a KKK belső munkatársainak nem jutott eszébe, hogy beszélgetésük eredményeit valaminő „hivatalos” együttműködési nyilatkozatban, „szerződésben” vagy valami hasonló bürokratikus formában rögzítsék. Hogy azonban a megbeszélés nem volt eredménytelen, azt érzékelték a győri vándorgyűlés résztvevői, de – minden bizonnyal – a fenti lapok olvasói is.

A látássérültek korszerű hangos-

könyvtárának megnyitója. 1986 novemberének végén jártam utoljára a Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Hermina úti székházában, mikor a Szövetség korszerű kazettasokszorosító berendezését ünnepélyesen átadták. Avatóbeszédet *dr. Juszt Lajos* egészségügyi miniszterhelyettes mondott és részt vett az ünnepségen *Soros György* is, aki Alapítványán keresztül jelentősen hozzájárult a nagyteljesítményű stúdióberendezés beszerzéséhez. Megcsodáltuk a modern készüléket, ami 4 perc alatt készíti egy kazetta mindkét oldaláról 30 stúdió-minőségű másolatot.

Akkoriban a Szövetségnek 1300 címet magában foglaló hangoskönyvtára volt, mára ez a szám mintegy 2000-re emelkedett. Ez rengeteg kazettát jelent, hiszen például a *Csendes Don* 84 kazettára fér rá. Egy-egy művet pedig átlagban 6-8 példányban őriz a hangoskönyvtár. Így hát nem csoda, hogy kb. egymillió a kazetták száma. Ezt az irtatlan mennyiségű kazettát el is kell valahol helyezni, és a Szövetség székháza sincs gumifalakból. Így hát tömörraktárat építettek a hangoskönyvtár számára, ahova még rengeteg anyagot el lehet helyezni, a jelenlegi egymillió kazettán felül. A Szövetség 2 300 000 forintot költött a könyvtárhelyiségre, amelyik minden jelentkezőnek megnyerte a tetszését.

Erhartné dr. Molnár Katalin, a Szövetség főtájkára mutatta be a könyvtárat és minden kérdésünkre készségesen válaszolt. Megtudtuk, hogy a Szövetségnek a hangoskönyvtáron kívül van egy Braille-írásos könyvtári részlege is, amely mintegy 800 művet tartalmaz. A pontírással (Braille) készült könyvekre csökken az igény: úgy is lehet mondani, hogy a látássérültek a komolyabb könyveket inkább Braille-írásos formában keresik, de oka a kazetták iránti igény növekedésének az is, hogy összehasonlíthatatlanul könnyebb a hangoskönyvek szállítása és kezelése.

A Szövetségnek mintegy 19 ezer tagja van, s kétharmaduk olvasó ember. A hangoskönyvtár beiratkozott olvasóinak száma 1461, ebből 301 vidéki és 60 külföldön élő látássérült. A kölcsönzési idő napi 4 óra, s ezalatt átlagban 60 kölcsönző fordul meg a könyvtárban. Az olvasók, a hangoskönyvek komputeres nyilvántartásban szerepelnek, s a kölcsönzéseket is számítógéppel tartják számon. Persze van sík- és pontírással készült katalógus is.

A látássérültek számára a könyvtár még fontosabb, mint a látóknak. Ezért is örülünk nagyon a Szövetség könyvtára mindennemű gyarapodásának. A korszerűsített hangoskönyvtár megnyitása az egész magyar könyvtárügy kiemelkedően fontos eseménye.

SALVO – A Skót Művészeti Lobb. Április második felében Magyarországon járt *Eric Robinson* a skót művészeti lobbó igazgatója. Látogatásának alapvető célja a magyar kulturális élet helyzetéről való tájékozódás és az önálló skót kultúra bemutatása volt. Nem titkolt szándékai között szere-

pelt a skót és magyar kulturális intézmények, szervezetek közti jövőbeli kapcsolatépítés előkészítése is. A magyar könyvtárügy helyzetéről *Kiss Jenő*, az FSZEK főigazgatója, *Bátonyi Viola*, az OSZK Kulturális és Marketing Irodájának vezetője, aki egyben az MKE nemzetközi referense is, valamint *Sóron László*, a Könyvtári Osztály vezetője tájékoztatta. A megbeszélések során, melyeket mindkét fél hasznosnak ítélt meg, számos – tájékoztatásból fakadó – hiedelmet sikerült eloszlatni.

Érdekes és tanulságos lehet a magyar olvasó közönség számára a SALVO-nak, amely politikai pártoktól független, állami támogatásban nem részesülő szervezet, a működése és a céljai.

Az 1985-ben alakult szövetség a kulturális szektor egészének érdekeit képviseli, kezdeményezi a művészeti területet érintő problémák felvetését, napirendre tűzését és azok megnyugtató rendezését. Abból az alapfilozófiából indul ki: Ha a művészetek be akarják tölteni teljes szerepüket a társadalom életében, akkor lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a kulturális javakhoz minden közösség, a városiak és vidékiek egyaránt hozzáférhessenek, hogy a művészetek az oktatás szerves részét képezzék, s azok, akik a művészetek területén dolgoznak megfelelő elismerést és biztonságot kapjanak.

A szervezet ennek érdekében szükség esetén panaszokat, kifogásokat

emel a politikai döntéshozóknál, igyekszik növelni a művészeti területek meg- és elismerését a politikusok, a közélet és a médiák körében.

Egyre növekvő mértékben kapcsolódik be a tagok, de külső szervezetek hálózati információval való ellátásába és az olyan közügyekbe is, ahol a kultúra kérdései megkérdőjeleződnek, illetve ahol új politika formálódik.

A SALVO ereje a tagjaiban rejlik, melyek száma a kultúra összes területéről kb. 400 szervezet, egyesület, magánszemély. Ebből kitűnik, hogy a szervezet szívesen lát bárkit, s nyitva áll mindenki előtt, aki szívén viseli a skót kultúra ügyét.

Az 1986-ban megfogalmazott kiáltványuk célkitűzései, követeléseik közül a legfontosabbak:

a skót művészetek szerkezetének, feladatainak, felelősségének áttekintése; a finanszírozás lényeges és reális mértékű növelése; a helyhatóságok ösztönzése saját művészeti politikájuk kialakítására; a szponzorálás adókedvezményekkel való ösztönzése; ÁFA mentesség a művészetek számára; a művészeteket érintő törvények megalkotásánál törvényben rögzített konzultációs jog a művészeti szervezetek számára; az állami múzeumok, galériák ingyenes látogatása.

Cím: SALVO – Scottish Arts Lobby – Eric Robinson director
Royal Lyceum, Grindlay Street Edinburgh EH3
9AD Tel. 031-228 38885

Balázs Sándor: Az információk hasznosítása, használata és haszna

Ne haragudj, nem volt időm röviden írni – szokta magát mentgetni a valamirevaló szakember, amikor egy-egy „lehetetlenül rövid határidejű megbízatás”, a szó legszorosabb értelmében vett postamunka produktumát megrendelőjének átadja. Nos, *Balázs Sándor* fenti című kismonográfiájának „megadta a

maga idejét”: szövege szinte „ráfra van húzva”, nincs benne semmiféle lazaság és henyeség. Ez azt is jelenti, hogy a balázi szöveg nem verbalizál, hanem közöl, nem szakmai vágyakat, hanem ismereteket terjeszt. Ez az első (Magyarországon különösen ritka) pozitívum, amelyet az ember csakhamar megérezkel a művecske olvastán.

A másik pozitívum: a szöveg és az ábrák-táblázatok briliáns, már-már egy balettpárosra emlékeztető „együttmozgása” és „egymást segítése”. Régen tapasztaltam ilyen érdemi ábra- és táblázataalkalmazási gyakorlatot, mint e könyvben: a szerző csak ott él vele, ahol szükség van az ábrák-táblázatok lényegre mutatóására, de ott mindig. Az is feltűnik, hogy rendkívül „láttató”, könnyen áttekinthető a szóban forgó szövegkiegészítők mindegyike. (Kár, hogy a 26. ábrát a technikai szerkesztők túlságosan lekicsinyítették az egyébként minden más részletében korrekten szedett-szerkesztett munkán belül.)

A harmadik pozitívum: Balázs Sándor szakmai állásfoglalásai és közlései egytől egyig plauzibilisek, kiérleltek, mondhatni: megingathatatlanok. Egyaránt azok történeti meghatározottságukban és a jövő felől tekintve rájuk. Másként fogalmazva: felettebb korszerű művet tartunk a kezünkben. A „mindig tovább” töretlen képessége egyértelműen jellemzi a már nem fiatal szerzőt és az ugyancsak nem fiatal lektorát, *Jánszky Lajost*. (Ezt az indiszkréciót csak azért követtem el, hogy az egész hasonkorú nemzedék „haladjon a korrall”-igényét érzékeltessem vele.)

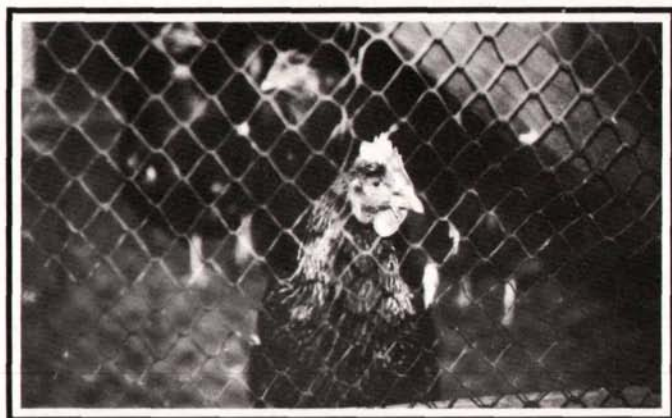
Nem valószínű, hogy a tízparancsolat ihlette volna a szerzőt művének tíz fejezetre való tagolására. A fejezetcímekkel való megismerkedés (Az információról általában; Eredeti információs források /az én terminológiai érzékem szerint 'információforrás' lett volna jobb/; A publikált információk feldolgozása és feltárása; Információs szolgáltatások – másodlagos források; Szintetizáló – harmadfokú – kiadványok és szolgáltatások; Információgazdálkodás, vállalati információs rendszer; Információközvetítők a kommunikációban; Egyéni dokumentáció; Az információk értéke a használatban), és az egyes fejezeteken belüli tájékozódás nyomán leszögezhető: a szerző témavezetése igencsak logikus, az egyes témák „végkifejlete” egyszerűen a következők előkészítésének bizonyul. A fejezetcímek ott képeznek cezúrákat, ahol a mondanivaló más vagy magasabb szintre ér.

Ezt követően felmerül a kérdés: minek is tartsuk ezt a szakmai kisonográfia-át? (Azon felül, hogy mostanában olyannyira ritkán üdvözölhető produktumnak.) Engem műfajilag egy olyan könyvtáran „információtan” megfelelőjére emlékeztet, amely mindent elmond a könyvtárról, a könyvtári munka tárgyairól, eszközeiről, céljáról és a könyvtári szolgáltatásokról, csak az apró-cseprő technológiai kívánalmakat és fogásokat nem. Szóval: számomra egy eléggé magas általánosítási szinten mozgó „információtan” Balázs Sándor műve.

Az „eléggé magas általánosítási szint” következménye a lényegismertetés, a lényegláttatás erényében való bővelkedés. S ilyen erényekkel rendelkező mű egyenesen kiált a szakképzésben való használat után. Hasznosítása elméleti és gyakorlati vonatkozásban egyaránt elképzelhető. Akár az egyik, akár a másik vonatkozásból kettős haszon adódik az olvasó számára. Az egyik az egzakt tudás, a másik a tudás egzakt előadásának az igénye.

Azt azért – végül – meg nem állom, hogy fel ne hánytorgassam a kb. 9 szerzői ívnyi mű rendkívül magas árát, a 424 forintot. Különösen azért, mivel – olvashatjuk a címloldal verzóján – az OMF és az OSZK-KMK támogatásával készült. Mibe került volna, ha nem így? Legalább saját nyugtatgatásomra hadd rikoltssam el magam: O tempora, o mores! (*Bp. 1993. OMIKK, 133 p. – Bibliogr. 132–133. p.*)

Futala Tibor

Gosztonyi Szonja fotografiáiból

